

**T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**FİLİSTİN'E YAPILAN
YAHUDİ GÖÇLERİ (1881 – 1917)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin KAYGISIZ

**KİLİS
HAZİRAN 2014**

**T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**FİLİSTİN'E YAPILAN
YAHUDİ GÖÇLERİ (1881 – 1917)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin KAYGISIZ

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Erdiñ GÜLCÜ**

**KİLİS
HAZİRAN 2014**

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

FİLİSTİN'E YAPILAN
YAHUDİ GÖÇLERİ (1881 – 1917)

Hüseyin KAYGISIZ

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

İmzası

Yrd. Doç. Dr. Erdiñ GÜLCÜ (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KABACIK (Jüri Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Serhat KUZUCU (Üye)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

SBE Müdürü

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

**T. C.
KILIS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu ve bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.(10/07/2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Hüseyin KAYGISIZ

İmzası

ÖZET

FİLİSTİN'E YAPILAN YAHUDİ GÖÇLERİ (1881 – 1917)

KAYGISIZ, Hüseyin

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı, Yrd. Doç. Dr. Erdinç GÜLCÜ

Haziran 2014, 143 Sayfa

Yaklaşık bir asırdan bu yana dünya gündeminin ilk sıralarında yer alan Filistin Sorunu'nun kökleri XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. XIX. yüzyılda başta Rusya olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde baskı ve zulme uğrayan Yahudiler dünyanın değişik ülkelerine göç etmeye başladılar. Osmanlı hâkimiyetindeki Filistin bölgesi de tarihi, dini ve kültürel bağlarından dolayı Yahudilerin göç ettikleri başlıca yerler arasındaydı.

Yahudilerin Filistin bölgesine göç hareketi baskı ve zulme uğradıkları yerlerden kurtulmaktan ziyade siyonizm düşüncesi çerçevesinde burada bir devlet kurmak istemelerinden ileri gelmekteydi. Osmanlı Devleti, yaşadıkları çeşitli Avrupa ülkelerinde baskı ve zulüm görerek sürülen Yahudileri insani nedenlerle devletin iskân politikası çerçevesinde Filistin dışında ülkenin değişik yerlerine 100 – 200 hane şeklinde yerleştirme kararı aldı. Ancak Yahudiler Osmanlı Devleti'nin gösterdiği bölgelere yerleşmeyi reddederek yasadışı yollarla Filistin bölgesine girmeye ve yerleşmeye devam ettiler. Bunun üzerine başta II. Abdülhamid olmak üzere Osmanlı idarecileri Yahudilerin Filistin'e göç hareketini siyasal bir sorun olarak değerlendirdiler ve ileride bir Filistin Sorunu doğmasından endişe ederek Yahudilerin bölgeye göç hareketini engellemek amacıyla bir takım önlemler aldılar.

Batılı devletlerin desteği, Filistin'e Yahudi göçünü organize eden siyonist örgütlerin çalışmaları, mahalli idarecilerin yanlış tutumları ve bölge halkının ileride doğacak tehlikeyi öngöremeyerek büyük paralar karşılığında topraklarını Yahudilere satmaları nedeniyle Osmanlı Devleti Yahudilerin Filistin bölgesine girmelerini ve yerleşmelerini tam olarak engelleyemedi.

Bu çalışmada, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yahudilerin Filistin bölgesine göç hareketlerini ve Yahudi göçü karşısında Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Yahudileri, Filistin, Siyonizm, Anti-Semitizm, Ortadoğu, II. Abdülhamid.

ABSTRACT**JEWISH IMMIGRATION TO PALESTINE (1881 – 1917)**

KAYGISIZ, Hüseyin

Master's Thesis: Department of History

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Erdinç GÜLCÜ

June 2014, 143 Pages

The roots of the Israeli-Palestinian conflict, which has been in the world political agenda for over a hundred years, goes back to the second half of the 19th century. In the beginning of the century, Jews, who were subject to persecution and harassment mainly within Russia and in various other European countries, started to flee away. Palestine, under the rule of the Ottoman State at the time, was one of the main destinations of Jews due to their religious and cultural associations with the Holy Land.

The Ottoman State took humane action and started to relocate Jews to various regions within the state as small groups of one to two hundred homes according to the state's settlement policies. The settlement locations did not include Palestine though. Jews refused to relocate to the assigned regions and continued to illegally migrate to Palestine. The choice of Palestine was mainly due to the idea of Zionism, rather than being solely of persecution and harassment that they were facing, or Palestine being one of the many settlements.

The Ottoman ruling elite, including Sultan Abdulhamid the Second, considered the illegal settlement of Jews as a political issue. They took a number of measures to prevent the migration to the region, concerned with a future Palestinian conflict. However, due to the support of the Western countries; the operations of Zionist organizations coordinating the Jewish immigration to Palestine; and wrong decisions of the local administrators and the native people of the region, who sold their land to the Jews in return of large amounts of cash not foreseeing the future better, the Ottoman State failed to prevent the migration.

In this study, we discuss the migration mentioned above by the second half of the 19th century and the measures taken by the Ottoman State to prevent it from happening.

Keywords: Ottoman Jews, Palestine, Zionism, Anti-Semitism, Middle East, Abdulhamid II.

İçindekiler

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
1. Filistin Adının Kökeni ve Coğrafi Konumu	2
2. Tarih Öncesinde Filistin’de Kültürel İzler	3
3. Filistin’in İlk Sakinleri	4
4. Yahudilerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve Filistin’deki Faaliyetleri	5
5. İslami Dönemde Filistin ve Yahudiler	8

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ’NDE YAHUDİLER.....	12
1.1. Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Türk-Yahudi İlişkileri	13
1.2. Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Yahudilerin Durumu	16
1.3. XV. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti’ne Yapılan Yahudi Göçleri.....	19
1.4. XVI - XVIII. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Devleti’ne Yahudi Göçleri ve Osmanlı Devleti’ndeki Yaşamları.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

SİYONİZM HAREKETİ VE OSMANLI TOPRAKLARINA	28
YAHUDİ GÖÇÜNÜN BAŞLAMASI.....	28
2.1. Siyonizm Fikir Hareketinin Doğuşu	28
2.2. Siyonizmin Fikri Öncüleri	30
2.2.1. Haham Judah Alkalai (1798 – 1878)	31
2.2.2. Haham Zvi Kalischer (1795 – 1874).....	32
2.2.3. Moses Hess (1812 – 1875).....	33
2.2.4. Yehuda Leib Pinsker (1821 – 1891)	34
2.2.5. Joseph Natonek (1813 – 1892).....	35
2.2.6. Theodor Herzl (1860 – 1904).....	36
2.2.6.1. Theodor Herzl’in Siyasi Siyonizmi Örgütlemesi.....	37
2.2.6.2. Theodor Herzl’in II. Abdülhamid Nezinde Yaptığı Girişimler	39

2.3. Yahudilerin Filistin'e Göç Etmek İstemelerinin Nedenleri	44
3.3.1. Dini ve Kültürel Nedenler	45
2.3.2. Siyasal Nedenler.....	46
2.3.3. Ekonomik Nedenler	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLİSTİN'E YAHUDİ GÖÇÜNÜN BAŞLAMASI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN ALDIĞI TEDBİRLER	49
3.1. Osmanlı İdaresinde Filistin'in İdari Yapısı.....	49
3.2. Osmanlı İdaresinde Filistin'in Nüfus Özellikleri	51
3.3. Filistin'e Yahudi Göçünün Başlaması	54
3.4. II. Abdülhamid'in Yahudi Göçü Karşısındaki Tutumu ve Aldığı Tedbirler	59
3.4.1. Yahudi Göçmenlerin Filistin Bölgesine Yerleşmelerinin Yasaklanması.....	59
3.4.2. Yahudilerin Filistin'de Toprak Alımlarının Kısıtlanması ve Yasaklanması....	63
3.4.3. Filistin Bölgesinin Sınırlarının Tespitinin Yapılması	69
3.4.4. Yahudilerin Filistin'e Yakın Bölgelere Yerleşmelerinin Yasaklanması.....	69
3.4.5. Yahudi Göçüne ve Siyonizme Destek Verilmemesi İçin Büyük Güçler Nezdinde Diplomatik Girişimler Yapılması	71
3.4.6. Osmanlı Devleti'nin Yahudi Göçmenleri Başka Şehirlere Yerleştirme Projeleri	72
3.4.7. Yahudilerin Siyonistleşmesini Engelleme Çalışmaları.....	74
3.4.8. Siyonistlerin Yabancı Devletlerin Himayelerine Girmesini Önleme Çabaları	76
3.5. II. Meşrutiyet Döneminde Yahudi Göçüne Karşı Alınan Tedbirler	78
3.5.1. İttihat ve Terakki Yönetiminin Yahudi Göçüne Karşı Aldığı Tedbirler.....	80
3.5.1.1. Yahudi Göçmenlerin Makedonya'ya Yerleştirilmesi Projesi	84
3.5.1.2. Yahudi Göçmenlerin Mezopotamya'ya Yerleştirme Projesi	85
3.5.2.3. İttihat ve Terakki İdaresinin Müslüman – Yahudi İttifakı Projesi	86
3.6. Filistin'e Yahudi Göçüne Karşı Bölgede Yaşayanların Tepkisi	87
3.7. Filistin'e Yahudi Göçünü Organize Eden Siyonist Örgütler ve Faaliyetleri	90
3.7.1. Evrensel Protestan Birliği	90
3.7.2. Alliance Israelite Universelle (Evrensel İsrailoğulları Birliği)	90
3.7.3. Siyon Aşıkları Hareketi (Hovevei Zion).....	91
3.7.4. İngiliz – Yahudi Cemiyeti (Anglo – Jewis Association)	92
3.7.5. Yahudi Koloniler Birliği (Jewis Colonizations Association).....	92
3.7.6. Alman – Musevi Kolonizasyon Örgütü (Allgemeine – Jüdische Colonization)	92

3.7.7. Dünya Siyonist Teşkilatı	92
---------------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BATILI DEVLETLERİN FİLİSTİN'E YAHUDİ GÖÇ HAREKETİNE

BAKIŞLARI VE BÖLGE POLİTİKALARI	93
4.1. İngiltere'nin Filistin'e Yahudi Göçüne Bakışı ve Bölge Politikası	93
4.2. Fransa'nın Filistin'e Yahudi Göçüne Bakışı ve Bölge Politikası	97
4.3. Almanya'nın Filistin'e Yahudi Göçüne Bakışı ve Bölge Politikası	98
4.4. Dünya Savaşı ve Filistin Bölgesi'nin İngiltere'nin Hâkimiyetine Girmesi	99
4.4.1. Filistin Bölgesi'nde İngiliz Manda İdaresinin Kurulması.....	101
SONUÇ	104
KAYNAKLAR	109
EKLER	117
ÖZGEÇMİŞ	131
VITAE.....	131

ÖNSÖZ

Filistin, Asya ve Afrika kıtaları arasındaki köprü konumundaki stratejik önemi yanısıra üç büyük dine inanan Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar için taşıdığı dini manalar itibariyle de mukaddes bir bölgedir.

Tarihi insanlık tarihi kadar eski olan ve tarih boyunca birçok savaflara sahne olan, çeşitli medeniyetlerin hâkimiyeti altına giren Filistin bölgesi, Yavuz Sultan Selim döneminde 1516 yılında Mercidabık Zaferi ile Osmanlı hâkimiyetine girdi ve yaklaşık dört yüz yıl boyunca Osmanlı Devleti bölgeye hâkim oldu.

Fransız İhtilali sonrası başlayan milliyetçilik akımı neticesinde Avrupa'da başlayan anti-semitizm hareketi üzerine XIX. yüzyıl sonlarından itibaren başta Rusya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan ve baskı altında bulunan Yahudiler Osmanlı Devleti'ne göç etmeye başladılar. Fransız İhtilali bir taraftan Yahudi aleyhtarlığını alevlendirirken diğer taraftan da bir kısım Yahudi aydınında Filistin bölgesinde yaklaşık 2000 yıl önce kurulmuş ve tarihin sayfalarına karışmış olan Yahudi devletini yeniden kurma düşüncesi olan siyonizm fikrini uyandırdı.

Bu çalışmamızda XIX. yüzyılın ikinci döneminde başlayan ve siyonizmin örgütlenmesi ile XX. yüzyılın başlarına kadar devam Filistin bölgesine Yahudi göçü ve Osmanlı Devleti'nin bu göçler karşısındaki tutumu incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında benden hiçbir yardımı esirgemeyen ve karşılaştığım her zorluğu aşmamda bana büyük destek veren tez danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Erdiñ GÜLCÜ başta olmak üzere bütün bölüm hocalarıma teşekkür ederim.

Hüseyin KAYGISIZ

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DGBİT.	Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
DH. MKT.	Dâhiliye Mektubi Kalemî
DH. MUI.	Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
ed.	Editör
H.z.	Hazreti
HR. SYS.	Hariciye Nezareti Siyasî
İ. MMS.	İrade Meclis-i Mahsus
İ. MVL.	İrade Meclis-i Vala
mad.	Madde
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
MV.	Meclis-i Vükela Mazbataları
s.	Sayfa
sad.	Sadeleştiren
S.	Sayı
ŞD.	Şura-yı Devlet
ŞD. TNZ.	Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi
TDVİA.	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vd.	Ve diğerleri
Y. A. RES.	Yıldız Resmî Maruzat Evrakı
Y. PRK. AZJ.	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller
Y. PRK. DH.	Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzat
Y. PRK. EŞA.	Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şebenderlik ve Ateşemiliterlik
Y. PRK. TKM.	Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Orta Doğu kavramı, günümüzde yaygın şekilde kullanılan bir coğrafi tanımlama olmakla beraber, bu tanımlamayla ifade edilen bölgenin sınırları hakkında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Bunun nedeni, her ülkenin kendi bakış açısıyla Orta Doğu'nun sınırlarını belirlemeye çalışmasıdır. Dolayısıyla bölgenin sınırlarının belirlenmesinde, coğrafi özelliklerden daha çok siyasi ve kültürel bakışın etkili olduğunu söyleyebiliriz¹.

Bölge tarihi, siyasi ve kültürel yönüyle ele alındığında, Türk, Arap ve Fars varlığının hâkim olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca Lübnan ve İsrail dışındaki ülkelerde İslam dininin egemen konumda olduğu görülmektedir².

Orta Doğu en geniş sınırlarıyla; batıda Fas'dan başlayarak, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır; doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman; kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan; güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e kadar uzanan Arap Yarımadası'nı çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlanabilir³.

Dünya hâkimiyet teorileri tanımlamalarına bakıldığında, Orta Doğu'nun önemi coğrafi açıdan oldukça dikkat çekmektedir. Kara Hâkimiyet Teorisinde, Doğu Avrupa ve Sibirya bölgesi önem kazanırken; Kenar Kuşak Teorisinde ise, Kuzey Amerika (özellikle ABD) stratejik bakımdan birinci planda tutulmaktadır. Bütün bu teorilerde; Orta Doğu'nun yeri *iç kenar hilal kuşağı* olarak tanımlanmaktadır⁴. Orta Doğu bir anlamda dünyanın merkezi konumunda olup, bu teorilere göre Orta Doğu'ya hâkim olan dünyaya da hâkim olur.

Orta Doğu'nun dünya politikasındaki bir diğer önemli rolü de Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik kavşak yolu olmasından kaynaklanır. Uzakdoğu malları Orta Doğu kanalı ile Avrupa'ya, Avrupa malları da Orta Doğu aracılığı ile Uzak Doğu'ya ulaşır⁵.

Orta Doğu farklı ve zengin bir kültüre sahip olmasına rağmen, siyasi istikrarsızlıktan olsa gerek, bu zengin kültür süreklilik arz etmemiştir. Siyasi

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918–1994*, İstanbul, 2000, s.75.

² Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu*, İstanbul, 1996, s. 2; O. Sander, *age.*, s.75.

³ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul, 2007, s. 25.

⁴ R. Özey, *age.*, s.15.

⁵ O. Sander, *age.*, s. 67.

hâkimiyete paralel olarak Orta Doğu, ana hatları ve sırayla *Helenleştirme*, *Romalılaştırma*, *Hıristiyanlaştırma* ve *İslamlaştırma* süreçlerinden geçmiştir⁶.

1. Filistin Adının Kökeni ve Coğrafi Konumu

Filistin adının, Milattan Önceki zamanlarda burada yaşamış olan Filistler kavminin adından geldiği tahmin edilmektedir. Filistinlilerin M.Ö. XII. yüzyılda Girit veya Güney Anadolu kıyılarından bugünkü Filistin kıyılarına göç ettikleri tahmin edilmektedir⁷.

Filistin adı tarihte ilk kez, M.Ö. 1198 – 1167 yıllarında Mısır Firavun'u II. Ramses dönemindeki bir kitabede geçmekte olup, bu kitabedeki bilgilerden anlaşıldığına göre Filistinliler, bu dönemde vuku bulan deniz kavimleri göçüne iştirak eden Ege kavimlerinden biridir. Uzun süre Mısır'ın egemenliğinde yaşayan bu deniz kavimleri zayıf firavunlar zamanında bağımsızlıklarını ilan ederek Kuzey Filistin'e yerleşirken, bölgenin asıl yerli halkı olan Filistinliler de Güney Filistin'e yerleşmişlerdir⁸.

İbraniler, bu halka *Pelishtin* ve bölgelerine de *Pelesheth* adını verirken, bu bölgeyi Yunanlılar *Philistina*, Romalılar *Palistina* olarak isimlendirmişlerdir. Bölge Müslümanların egemenliğine girdikten sonra *Falistin* veya Filistin olarak isimlendirilmeye başlanılmıştır⁹.

Tarihi süreç içerisinde Filistin toprakları sayısız fetih ve istilalara maruz kalmıştır. Bu sebeple sınırları devamlı değişimler göstermiş ve bundan dolayı da Filistin denilen topraklara belirgin siyasi sınırlar çizmek mümkün olmamıştır¹⁰.

Filistin'in siyasi sınırlarının değişiklik göstermesine karşın, ülkenin coğrafi sınırları konusunda büyük ölçüde görüş birliği vardır. Buna göre Filistin denen topraklar esas itibariyle; kuzeyde Suriye, batıda Akdeniz, güneyde Mısır ve doğuda Şeria Nehri arasında kalan bölgedir. Şeria Nehri'nin döküldüğü Ölü Deniz (Lut Gölü) de Filistin'in doğu sınırına dâhildir. Bu sınırlar içinde Filistin toprakları, coğrafi bakımdan, Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye dağ silsilesinin bulunduğu

⁶ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 1996, s. 192.

⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948 – 1988)*, Ankara, 1991, s. 3.

⁸ Ekrem Memiş, *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Konya, 2002, s. 75–76.

⁹ Celal Tevfik Karasaban, *Filistin ve Şark-ül Ürdün*, C. I, İstanbul, 1942, s. 10.

¹⁰ Filistin'in siyasi sınırları hakkında çeşitli görüşlerin bulunması C. T. Karasaban'ın da ifade ettiği gibi, "Filistin'in başlı başına bir tarihi olmaktan ziyade tarihte Filistin'in yeri vardır" sözünden de anlaşılacağı üzere bölgeye hâkim olan siyasi güçlerin Filistin bölgesinden ne anladıklarının ve algıladıklarının birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bkz. C. T. Karasaban, *age.*, C. I, s. 10.

ortadaki yayla bölümü ve en doğuda da Şeria Vadisi olmak üzere üç ana parçaya ayrılır. Bölgenin orta kısmındaki dağlık kesim veya yüksek yaylalar bölümü; genellikle kuzeyden güneye olmak üzere, Safed ve Nâsıra (Nazareth) şehirleri ile Tabor Dağı'nın bulunduğu Celile (Galilee) bölgesi; ortada Nablus şehrinin bulunduğu ve batıda Carmel Dağı'na kadar uzanan Samiriye (Samaria) bölgesi; daha güneyde, Şeria Nehri'nin Ölü Deniz'e döküldüğü yerden başlayıp Kudüs, Beytü'l-Lahim (Bethlehem) ve Halilü'r-Rahman (Hebron) şehirlerinin bulunduğu Yahuda (Judaea) bölgesi ve daha güneyde de Birü's-Sebi' (Beersheba) şehrinin bulunduğu Negev Çölü olmak üzere dört kısma ayrılır¹¹.

2. Tarih Öncesinde Filistin'de Kültürel İzler

Filistin toprakları üzerinde yaşayan insanların tarihi çok eskidir. Yapılan arkeolojik kazılarda ve çalışmalarda bu bölgelerde insanlık tarihinin en eski çağlarından beri bütün zaman dilimlerinin yaşandığı görülmektedir¹². Filistin'de çıkan kalıntılar (iskelet, kafatası, taş aletler vb.) burada ilk taş devirlerinden itibaren (Paleolitik Çağ 200.000 – 50.000 yıl önce) insanların yaşadığını göstermektedir¹³.

Filistin'de tarih öncesi çağlara ait birçok arkeolojik buluntu ele geçirilmiştir. Ürdün Vadisi ve Negev'de M.Ö. 17000'den önceki Paleolitik dönemlerden kalma insan kalıntılarına; Ürdün Vadisi'nde, Judea Çölü'nde ve Jeriko'da Neolitik (M.Ö.8000-5000) döneme ait kalıntılara; Negev ve Beerşeba Vadisi'nde, Kalkolitik (M.Ö. 5000-4000) dönemden kalma Gasulian kültürüne ve Negev ve Beerşeba Vadisi'de tuğla evlere ve tarım ekonomisine ait izlere rastlanılmaktadır¹⁴.

Filistin'de yapılan arkeolojik kazılarda, M.Ö. 50.000–12.000 yıllarına ait bazı insan kalıntılarına rastlanmakla beraber, ilk medeniyet eserleri M.Ö. 10.000–5.000 yılları arasında görülmektedir. Carmel Dağı'nın eteklerinde bulunan mağaralardaki kalıntılardan elde edilen bilgiler, Filistin'in Paleolitik Çağ'dan itibaren iskân edildiğini ortaya koymaktadır. Mezeolitik Çağ'da ekin ekip biçen, hayvan yetiştiren, dikişli elbise giyen, sapları kemikle süslenmiş çakmak taşından yapılmış aletler, kemik iğneler, tas ve kemikten yapılmış heykelcikler, geyik ve ceylan kabartmaları, istiridye kabuklarından yapılmış gerdanlıklar, nefrit tılsımları, boyamaya yarayacak

¹¹ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 4.

¹² C. T. Karasaban, *age.*, C. I, s. 8.

¹³ Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, C. I, İstanbul, 2005, s. 7.

¹⁴ Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi*, İstanbul 2003, s. 29.

aletler vb. kazılar sonucunda elde edilmiştir¹⁵. M.Ö. 5.000–3.000 yılları arasında Neolitik Çağ'da, hayvan ehlileştirmeleri gelişmiş, iptidai de olsa çömlekçilik icat edilmiş ve toprak kaplar yapılmıştır. M.Ö. 3.000'e doğru bakırın kullanıldığı da sanılmaktadır. Bu çağın sonuna doğru taş alet kullanma azalmış veya kaybolmuştur. Sanatsal yönü olan heykeller yapılmış, insanlar da mağaralardan ayrılıp duvarları kerpiç ve üstü hasırla, tahtalarla örtülü evler yapmışlardır. Bölgede zamanla maden kullanma ve tuğla yapma başlamıştır. Elde edilen bulgular, M.Ö. 3.000–2.000 yılları arası Filistin'inde Bronz devrinin yaşandığını göstermektedir¹⁶.

3. Filistin'in İlk Sakinleri

Filistin'in bilinen ilk sakinleri Arap Yarımadası'ndan göçen Sami ırkına mensup topluluklardır¹⁷. İddiaya göre Arap Yarımadası'nda büyük bir kuraklık baş gösterince, burada yaşayan halklar civar bölgelere göç etmişlerdir. Filistin bölgesine de ilk göçlerin M.Ö. 5000–3000 yılları arasında Kenaniler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Kudüs şehrinin kurucularının da Kenaniler (Kenanilerin bir kolu olan Yebusiler) olduğu belirtilmektedir¹⁸. Bazı Arap tarihçi ve araştırmacılar ise, Filistin topraklarının ilk sakinleri olarak Amalika kavmini göstermektedirler¹⁹.

İsrailoğulları Filistin'e gelmeden önce burada sırasıyla Sami asıllı Amoritler, Kenaniler, Heyutiler, Girgazitler, Perizitler ve Jebuzitler ile Sami asıllı olmayan Pelishtinler (Filistinler) ve Hititlerin varlığına rastlanılmaktadır²⁰.

Tarih içerisinde Filistin ile İbranilerin kaderi ilk kez Kenanlıların bölgeye hâkim olduğu dönemde kesişmektedir. Batı Samirileri ya da Amori olarak isimlendirilen aşiret gruplarının Mezopotamya'dan Akdeniz'e doğru göç etmeye başladığı M.Ö. 2000'lerin ilk yarısında (tahmini olarak M.Ö. 1900'ler), İsrail'in atası Hz. İbrahim (Avraham - Abraham) ilahi bir emir üzerine Harran'dan yola çıkar ve Allah tarafından kendi nesline vaat edilen Kenan diyarına(Filistin bölgesi) geldi. Hz. İbrahim'in Kenan diyarına geldiği dönemde, bölgenin iklim ve topografik yapısı nedeniyle siyasal ve ekonomik birlikten yoksun bir aşiret yaşayışı mevcuttu. Aşiretler, kurak mevsimlerde güneyde Nil Deltası'na kadar inerler, Kenan

¹⁵ C. T. Karasaban, *age.*, C. I, s. 10.

¹⁶ H. Tanyu, *age.*, C. I, s. 7-8.

¹⁷ C. T. Karasaban, *age.*, C. I, s. 5.

¹⁸ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 5–6.

¹⁹ Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, sad. Mahfuz Söylemez, Ankara, 2006, s. 40–41; M. Lütfullah Karaman, "Filistin mad.", *TDVİA*, C. XIII, İstanbul, 1996, s. 89.

²⁰ C. T. Karasaban, *age.*, C. I, s. 12-13.

topraklarının nemlenmesiyle birlikte tekrar Filistin'e dönerlerdi. Dolayısıyla İsrail'in üç büyük atası olan Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup da göçebe bir hayat sürmüşlerdir²¹.

Yukarıda ifade edildiği gibi, bölgenin tarihsel kökleri insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanmakla beraber, yazılı tarihi Beni İsrail peygamberleri ve onların sergiledikleri mücadelelerle şekillenmeye başlar. Yahudiler Kenan İli olarak anılan günümüzde de Filistin olarak bilinen bu bölgeyi Babilliler tarafından sürgün edilecekleri M.Ö. 586 yılına kadar yurt edinmişlerdir²².

Burada önemli bir husus belirtilmelidir ki; tarihi açıdan bakıldığında Yahudiler, yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Filistin bölgesinde doğmamışlardır. Yahudiler Filistin bölgesine geldiklerinde bile, hiçbir zaman sahildeki ovalar ile bugünkü İsrail bölgesini elde edememişlerdir. Bu bölge uzun süre buraya adını vermiş olan Filistinlilerin ellerinde bulunmuştur²³.

4. Yahudilerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve Filistin'deki Faaliyetleri

Sami ırkına mensup olan Yahudilerin atası, Kalde'nin Ur şehrinde dünyaya gelen ve önce Harran şehrine, buradan da M.Ö. 2160'lı yıllarda Kenan diyarına göç eden Hz. İbrahim (Abraham)'dir²⁴.

Arkeolojik bulgular, Hz. İbrahim'in Kenan diyarına geldiği zaman bu bölgede dağınık şekilde Sami ırkına mensup aşiretler ile karşılaştığını ortaya koymaktadır²⁵. Hz. İbrahim, Kenan ülkesinde kıtlık çıkınca Mısır'a göç etmiş ise de bir süre sonra tekrar Kenan bölgesine dönerek Hebron (Halilü'r-Rahman) civarına yerleşti²⁶.

Hz. İbrahim'den sonra kabilenin başına oğlu Hz. İshak geçmiş ve onun vefatından sonra da İsrail adını alan Hz. Yakup (Jacop) başa geçmiştir. Hz. Yakup'tan sonra kabile, *Beni İsrail*, *İsrailoğulları* veya *İsrail kavmi* adıyla anılmaya başlandı²⁷.

Hz. Yakup'un oğullarından Yusuf, köle olarak gittiği Mısır'da kısa zamanda Firavun'un güvenini kazandı ve önemli görevler üstlendi. Bu sırada meydana gelen kıtlık sebebi ile yardım alabilmek amacıyla Mısır'a gelen Hz. Yakup'un oğulları,

²¹ Nuh Arslantaş, "İslami Dönemde (638–1099) Filistin'e Yahudi Göçü (Aliya)", *Belleten*, C. LXXV, S. 274, Ankara, 2011, s. 644 -645.

²² Ömer Turan, *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul, 2002, s. 20.

²³ Suat Parlar, *Ortadoğu, Vaad Edilmiş Topraklar*, İstanbul, 2006, s. 377.

²⁴ C. T. Karasaban, *age.*, s. 18 – 19.

²⁵ Y. Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 29.

²⁶ Şemsettin Günaltay, *Yakın Şark III, Suriye ve Filistin*, Ankara, 1987, s. 294.

²⁷ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 7.

kardeşleri Hz. Yusuf ile karşılaştı. Kardeşlerini tanıyan Hz. Yusuf, onlar vasıtasıyla babası Hz. Yakup'u da Mısır'a gelmesini sağladı. Böylece Hz. Yakup ve oğullarının Mısır'a yerleşmeleriyle Yahudilerin Mısır'daki hayatları başlamış oldu²⁸.

Yahudiler, Hz. Yusuf'un ölümüne kadar serbest bir yaşam sürdürdüler. Ancak onun ölümünden sonra Mısırlılar, Yahudileri köleleştirmeye ve inşaat işleri gibi ağır işlerde çalıştırmaya başladılar. Tevrat'a göre, Yahudiler Mısır'da yaklaşık 430 yıl yaşadıkdan sonra²⁹, Hz. Musa onları içine düştükleri bu kötü durumdan kurtarmak ve yeniden Filistin'e götürmek için harekete geçti³⁰.

Mısır'dan çıkan Yahudiler, üç ay sonra Sina Dağı'nın eteklerine vardılar ve yaklaşık kırk yıl Sina Çölü'nde dolaştıktan sonra Hz. Musa'nın komutanlarından Yeşu (Yuşa) tarafından Kenan bölgesine getirildiler³¹. Yerli kabilelerle uzun müddet mücadele eden Yahudiler, Hz. Davut (David)'un kral olmasıyla Filistin bölgesine yerleşerek bir devlet kurmaya muvaffak oldular³².

Hz. Davut, kral olduktan sonra kuvvetlerini toplayarak Halilü'r-Rahman ile Kenanilerin bir kolu olan ve Kudüs şehrinin kurucusu ve sahibi olan Yebusilerin üzerine yürüyerek Kudüs'ü ele geçirdi³³. M.Ö. 1004 – 965 yılları arasında saltanat süren Hz. Davut, Filistinlileri kesin yenilgiye uğrattı. Böylece onun zamanında, Yahudi devleti bölgede büyük bir güç haline geldi³⁴.

Hz. Davut'tan sonra oğlu Hz. Süleyman M.Ö. 965 – 930 yılları arasında hüküm sürdü. Hz. Süleyman döneminde Yahudi Devleti altın çağını yaşadı ve sınırları bugünkü Lübnan, Ürdün ve Suriye'nin bir kısmına kadar uzandı. Bu dönemde başta Mısır olmak üzere çevredeki devletlerle barış anlaşmaları yapıldı. Ayrıca babası Hz. Davut'un vasiyeti ile o zamana kadar muvakkat bir çadır içinde muhafaza edilen *Tabutü'l-Ahd*'e mahsus büyük bir mabet (Süleyman Mabedi, Bet-Amikdaş) yaptırdı³⁵. Ayrıca Hz. Süleyman, Kızıldeniz'de sahip olduğu gemilerle uzak ülkelere uzanacak bir deniz ticareti ağı oluşturdu³⁶.

²⁸ Nuh Arslantaş, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, İstanbul, 2005, s. 22.

²⁹ Ahmet Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara, 2000, s. 29.

³⁰ Abdurrahman Küçük - Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ankara, 2002, s. 211.

³¹ A. H. Eroğlu, *age.*, s. 30.

³² F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 8.

³³ Ertuğrul Bayramoğlu, *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*, İstanbul, 2006, s. 18.

³⁴ Ruth – Ben Haim, *İsrail Hakkında Gerçekler*, Kudüs, 2008, s. 10.

³⁵ Y. Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 46–47.

³⁶ Ş. Günaltay, *Yakın Şark III*, s. 338.

M.Ö. 930 yılında Hz. Süleyman'ın ölümüyle birlikte, Yahudi Krallığı parçalandı ve Filistin'in kuzeyinde başkenti Samariye (Samiriye, Nablus) olan İsrailiye Krallığı ile Filistin'in güneyinde başkenti Kudüs olan Yahuda (Judaea, Yahudiye) Krallığı kuruldu. İsrailiye Krallığı, yaklaşık iki yüz yıl yaşadktan sonra M.Ö. 722 yılında Asur Kralı II. Sargon tarafından yıkıldı ve halkı başka yerlere sürüldü. Yahudilerin çıkarıldığı topraklara Asurlu muhacirler yerleştirildi. Yahuda Krallığı ise, Asur ve Mısır devletlerinin hâkimiyetinde yaklaşık dört yüz yıl kadar yaşadktan sonra, M.Ö. 586 yılında Babil Kralı Nebukadnezar (Buhtınasır) tarafından yıkıldı. Kudüs ve Yahudilerin kutsal tapınağı da yakılıp yıkılarak halkı esir edildi. Halkın büyük bir çoğunluğu Babil ülkesine sürgüne gönderildi³⁷.

Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'un, M. Ö. 539 yılında Babil Devleti'ni yıkararak bütün topraklarını ele geçirmesiyle birlikte, Yahudiler bu defa Pers hâkimiyetine girdi. Pers kralı Kyros'un Yahudileri serbest bırakması üzerine, Babil'e sürgün gitmiş olan Yahudilerden yaklaşık 50.000 kişi Filistin bölgesine tekrar geri döndü³⁸.

Filistin bölgesi, M.Ö. 334 yılından itibaren Suriye ve Mısır'ı işgal eden Büyük İskender'in, onun ölümünden (M.Ö. 323) sonra da Helenistik krallıklardan Mısır'daki Ptolemaioslar ile Suriye'deki Selevkosların eline sırasıyla geçti. Özellikle Selevkoslar döneminde, Yahudilere karşı katı bir kültürel ve dini Helenleştirme uygulandı. Selevkos Kralı IV. Antiokhos'un, Süleyman Mabedi'ni Yahudi ibadetine kapatıp halkı içine koyduğu Grek tanrı heykellerine tapınmaya zorlaması üzerine Judas Maccabaeus (Makabi Ayaklanması) önderliğinde büyük bir isyan çıktı. Nihayet M.Ö. 164'te Selevkoslar Kudüs'ten atıldı ve onların yerine Hasmonlu (Haşmoni) hanedanı idareyi ele aldı. Böylece yetmiş yıl kadar devam edecek bir bağımsızlık dönemi yaşandı³⁹.

M.Ö. 63 yılında Filistin toprakları Romalılar tarafından istila edildi. Bölgede Roma hâkimiyeti kurulmasına karşın Yahudiler, Roma egemenliğinden kurtulmak amacıyla üç büyük ayaklanma çıkardı. Bu ayaklanmalardan birincisi; M.S. 66–70 yılları arasında Roma İmparatoru Vespasianus zamanında meydana geldi. Yahudi ayaklanması üzerine, Roma veliaht prensi Titus Kudüs'ü tahrip ederek bütün zenginliklerini yağmaladı. İkinci büyük ayaklanma; 115–117 yılları arasında

³⁷ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 8 – 9.

³⁸ H. Tanyu, *age.*, C. I, s. 58 – 59.

³⁹ C. T. Karasaban, *age.*, C. I, s. 48 – 56; Y. Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 60 – 62.

meydana geldi. Romalılar bu ayaklanmayı da kanlı bir biçimde bastırdı ve halkın bir kısmını Avrupa'ya sürgüne gönderdi. Üçüncü Yahudi ayaklanması; 132–135 yılları arasında meydana geldi ve bu ayaklanma sonucunda Yahudiler ağırlıklı olarak oturdukları Kudüs'ten tekrar sürüldü. Bu tarihten sonra Romalılar, Kudüs'ü bir Roma şehir kimliğiyle yeniden imar ettiler. Şehre, *Aelia (İliya) Capitolina* adını veren Romalılar, burayı *Syria Palestina* eyaletinin yönetim merkezi yaptılar⁴⁰.

Bölgenin Roma hâkimiyetinde bulunduğu sırada, Kudüs yakınlarında bulunan Nâsıra kasabasında dünyaya gelen Hz. İsa'nın tüm hayatı Filistin topraklarında geçti. Hz. İsa'nın peygamber olarak dinini tebliğe başlaması Yahudiler arasında ciddi manada rahatsızlığa sebep oldu. Hatta Yahudiler, Hz. İsa'ya engel olabilmek için Roma valisine şikâyette bulundular. Bunun üzerine Romalı askerler, Hz. İsa'yı Kudüs'te yakalayarak valinin huzuruna götürdüler. Vali tarafından sorgulandıktan sonra, Hıristiyanlık inancına göre Hz. İsa çarmıha gerildi ve bu şekilde vefat etti⁴¹.

İşte Hz. İsa'nın Kudüs'te esef verici bir hadise neticesinde ölmesi Hıristiyanları derinden etkilediği gibi, Kudüs'ü de önemsemelerine yol açacaktır. Özellikle İmparator Konstantinos'un 312 yılında Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonra, Romalılar tarafından Kudüs'e bir kutsiyet atfedildi. Hatta Konstantinos, şehri dini ağırlıklı binalarla donatmaya başladı ki, Saint Sepulcre (Merkad-i İsa) adındaki ilk büyük kilise Konstantinos tarafından yaptırıldı.

395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Bizans'ın egemenliğinde kalan bölgede Hıristiyanlık daha fazla yayılma imkânı buldu. Buna karşılık Yahudilere karşı baskılar ise artmaya başladı. Bölge, 611 yılında Sasani istilâsına uğradı ve akabinde 614 yılında Kudüs'te çok büyük bir katliam yaşandı. 629 yılında ise, İmparator Herakleios (Heraklius) tarafından Kudüs dâhil bütün Filistin tekrar Bizans hâkimiyeti altına alındı⁴².

5. İslami Dönemde Filistin ve Yahudiler

Peygamberler şehri olan Kudüs, Yahudi ve Hıristiyanlar için kutsal olduğu kadar Müslümanlar için de kutsal bir şehirdir. Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa, hem

⁴⁰ M. L. Karaman, "Filistin mad.," s. 90.

⁴¹ Kur'an-ı Kerim'e göre, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve neticede bu şekilde vefat etmiş olması söz konusu değildir. Ayrıca Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın doğumunu miladi başlangıç yani 0 yılı kabul etmelerine karşın, tarihi bilgilerden hareketle Hz. İsa'nın M.Ö. 4 yılda doğduğu ve M.S. 30 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "İsa mad.," *TDVİA*, C. XXII, İstanbul, 2000, s.465–472.

⁴² R. Ben Haim, *age.*, s. 21; C. T. Karasaban, *age.* C. I, s. 86; M. L. Karaman, "Filistin mad.," s. 90.

Müslümanların ilk kıblesi olması, hem de Hz. Muhammed'in miraca çıkışının ilk aşamasını oluşturması açısından Müslümanların manevi hayatında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, Mescid-i Aksa'nın bulunduğu mahal ve çevresinin mukaddes topraklar olarak zikredilmesi ve Kudüs'e dair hadislerin varlığı da bu şehri Müslümanların nazarında Mekke ve Medine'den sonra üçüncü önemli şehir konumuna getirmiştir⁴³.

Hz. Ebu Bekir, Suriye'nin fethi için Amr İbn-i As, Yezid İbn-i Ebu Sufyan ve Şurahbil İbn-i Hasene'yi görevlendirdi. Bu üç komutan üç ayrı koldan öncelikle Suriye'nin güney ve güneydoğu bölgelerine askeri harekâta başladılar. Ayrıca Hz. Ebu Bekir, Irak taraflarında askeri harekâta bulunan Halid bin Velid'i de, Suriye'deki komutanlara yardım etmek üzere sevk etti. Halid bin Velid'in komutasında birleşen İslam ordusu, 30 Temmuz 634 tarihinde Bizans ordusunu Ecnadeyn'de mağlup etti. Bu savaştan sonra Hz. Ömer zamanında, 20 Ağustos 636 tarihinde Yermük'te İslam ordusu büyük bir zafer daha elde etti. Müslümanların Bizans'a karşı kazandıkları bu iki zafer, Suriye topraklarının mukadderatını da belirlemiş oldu⁴⁴. Suriye topraklarının İslam hâkimiyetine girmesiyle birlikte, artık Kudüs yolu da Müslümanlara açılmış oldu. İslam ordusu 637 yılında şehri kuşattı ve halkın aman dilemesi üzerine, Hz. Ömer bizzat Kudüs'e gelerek yaptığı anlaşma sonucunda şehri teslim aldı. Böylece kan dökülmeden barış yolu ile Kudüs, İslam hâkimiyetine geçmiş oldu⁴⁵.

Emeviler döneminde (661–750), bölgeye verilen önem değişmedi ve çok sayıda Arap yerleşimci bölgeye iskân ettirilerek Suriye ile beraber Filistin, İslâm devletinin dokuz büyük eyaletinden biri haline getirildi⁴⁶.

Abbasiler döneminde (750 – 1250), daha önce merkezi Remle olan Filistin ile Suriye eyaletleri birleştirildi. IX. asrın ortalarında Abbasi otoritesinin zayıflamasıyla birlikte başlayan karışıklıklar bölgede yönetimin sık sık el değiştirmesine yol açtı. Önce Tolunoğulları (868 –905) ve daha sonra İhşidler (935–969) bölgeye hâkim oldu. Fatimilerin Mısır'ı ele geçirmeleri ve güçlenmeleri ile bu kez de 969 yılından itibaren bölgede Fatimi dönemi başladı⁴⁷.

⁴³ Muammer Gül, "Müslümanların Kudüs'ü Fethi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, Şanlıurfa, 2001, s. 47–58.

⁴⁴ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, C. I, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1989, s. 224–231.

⁴⁵ M. L. Karaman, "Filistin mad.", s. 91.

⁴⁶ Mehmet Çelik, "Filistin mad.", *DGBİT*, C. XIII, İstanbul, 1989, s. 136.

⁴⁷ M. L. Karaman, "Filistin mad.", s. 91.

Filistin’de Fatımi hâkimiyeti, Anadolu’da fetihlerde bulunan Kurlu, Atsız ve kardeşleri, Şöklü vd. beylerin maiyetlerinde bulunan üç-dört bin çadır halkından oluşan Türkmenlerin 1070 yılında Filistin’e gelmelerine kadar sürdü. *Filistin’e giren ilk Türkmenler* olarak nitelenen bu kitlenin başında Kurlu Bey bulunmaktaydı. Kurlu Bey, çeşitli kaleleri ele geçirdikten sonra, Kudüs’ün 50 km. batısında bulunan Remle’yi aldı. Remle’yi yeniden imar eden Kurlu Bey, burasını kendine merkez yaparak Büyük Selçuklu Devleti’ne bağlı bir Türkmen Beyliği kurdu. 1071 yılında Akka’yı kuşattığı sırada Kurlu Bey’in ölmesi üzerine, yerine Atsız Bey geçti. Atsız Bey, Akka’nın şiddetli direnişi karşısında kuşatmayı kaldırdı ve geri çekildi. Daha sonra Kudüs’ü kuşattı ve nihayetinde şehri teslim aldı(1071 yılının sonları). Kudüs’ün ele geçirilmesinden sonra Atsız Bey, beyliğin merkezini Remle’den Kudüs’e taşıdı⁴⁸.

1074’te Filistin’de Fatımi hâkimiyetine son verildi. 1079’da Sultan Melikşah’ın kardeşi Tutuş, Suriye–Filistin Selçuklu Devleti’ni kurdu. 1098 tarihinde yeniden başlayan Fatımi hâkimiyeti fazla sürmedi ve bu defa da 1099 yılından başlayarak yaklaşık 90 yıl sürecek olan Haçlı hâkimiyeti başladı

Haçlıların Filistin ve özellikle Kudüs’teki varlıkları son derece kanlı olmuştur. Temmuz 1099’da kısa bir kuşatma sonrası Haçlı ordusu, Kudüs’e girdi ve burada yaşamakta olan 70.000 Müslüman ve şehirde bulunan Yahudileri erkek-kadın, genç-yaşlı ve çocuk ayırt etmeksizin katlederek bölgeyi hâkimiyetleri altına aldı. Selahaddin Eyyubi, 1187 tarihinde Hittin Savaşı ile Filistin’i Haçlı hâkimiyetinden kurtararak işgale son verdi. Kudüs şehrinde onarım işlerine büyük ağırlık veren Selahaddin Eyyubi, daha önce buradan sürülmüş olan Yahudilerin de geri dönmelerine izin verdi⁴⁹.

Selahaddin Eyyubi’nin 1193 yılında vefat etmesinden sonra, bölgede yeniden karışıklıklar baş gösterdi. Bu karışıklıklar neticesinde 1229 yılında yapılan bir anlaşma ile Kudüs, Haçlıların yönetimine bırakıldı. Bu durum yaklaşık 15 yıl devam ettikten sonra Kudüs’teki yönetim yeniden Müslümanların eline geçti. Bölgedeki Kudüs dışında kalan yerlerden Akka ve Kaysariye’de 1291 yılında ve diğer şehirlerden Haçlıların uzaklaştırılması ise, ancak Memlûkler zamanında gerçekleşti. Memlûkler zamanında bölgede yeni bir idari teşkilatlanmaya gidilerek Filistin;

⁴⁸ Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi-Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara, 1995, s. 343, 346, 347.

⁴⁹ C. T. Karasaban, *age.*, C. I, s. 94 - 97.

Kudüs, Gazze, Lüd, Kakun, Halil ve Nablus olmak üzere Şam'a bağlı altı bölgeye ayrıldı⁵⁰.

İslami dönemde dikkat çeken önemli bir husus da şudur: Yahudiler daha önceki krallıklar, Bizans ve Haçlı istilası dönemlerinde kötü muameleye tabi tutulur, sürülür ve katledilirken bu hadiseler İslam dönem içerisinde son bulmuştur. Yahudilerin bu dönemdeki durumları, dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Yahudi cemaatlerinden çok daha iyi idi⁵¹.

⁵⁰ M. L. Karaman, "Filistin mad.", s. 92.

⁵¹ Fatma Tunç Yaşar - Sevinç Alkan Özcan vd., *Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin*, İstanbul, 2009, s. 56.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE YAHUDİLER

Yahudilerin, Anadolu'ya ne zaman geldikleri ya da ne zamandan beri burada yaşamaya başlamış olduklarına dair kesin ve açık bir bilgi mevcut değildir. Yahudilerin Anadolu'daki varlıklarının M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren olduğu tahmin edilmektedir⁵². Nitekim Yahudi tarihini ayrıntılı olarak yazmış olan Josephus Flavius, Aristoteles'in öğrencisi Karlkhos'un anlatımlarından hareketle, M.Ö. IV yüzyılda Anadolu'da Yahudilerin yaşadığını söylemektedir. M.Ö. III. yüzyılda Selevkos Kralı III. Antiokhos'un, 2.000 Yahudi ailesinin Babil'den, Frigya ve Lidya'ya yollanmasına dair kayda rastlanmaktadır⁵³.

Eski Çağ'da Yahudilerin Anadolu şehirlerine yerleşim tarihleri takriben şu şekildedir: M.Ö.325'te İzmir, M.Ö. 312'de Antalya, M.Ö. 300'de Efes, M.Ö. 280–261'de Dinar, M.Ö. 130'da Bergama, M.Ö. 79'da Bursa, M.Ö. 62'de Edremit bölgelerine yerleşmişlerdir. Yine bu dönemde Urfa, Mersin, İstanbul, Eskişehir, Konya, Adana, Nusaybin, Diyarbakır gibi bölgelerde de Yahudi varlığına rastlanılmaktadır⁵⁴. Hatta M.Ö. I. yüzyılda Yehuda Devleti'nin Roma himayesindeki kralının, Anadolu'daki Yahudiler için çeşitli haklar talep ettiği görülmektedir⁵⁵.

Ayrıca M.S. 70 yılında meydana gelen Yahudi ayaklanması üzerine Roma İmparatorluğu askerlerinin ayaklanmayı bastırmaları sırasında, Kudüs'ü de yağma ve tahrip etmeleri sonucunda, Roma topraklarına genel bir Yahudi göçü başlamıştır. Bu göç sırasında Anadolu topraklarına da çeşitli Yahudi göçleri olmuştur⁵⁶.

Anadolu'da Türk-Yahudi ilişkileri, Büyük Selçukluların 1071'de Malazgirt Zaferi'ni kazanmaları sonucunda, Anadolu topraklarına yerleşmesiyle başlar. Bu

⁵² Yusuf Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, İstanbul, 2004, s. 19.

⁵³ Moshe Sevilla Sharon, *Türkiye Yahudileri*, İstanbul, 1992, s. 11–13.

⁵⁴ Avram Galante, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul, 1995, s. 16–21.

⁵⁵ M. S. Sharon, *age.*, s. 12–13.

⁵⁶ Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Milleti", *Osmanlı*, C. IV, Ankara 1999, s. 307.

sırada Anadolu'nun bazı şehirlerinde yaşamakta olan Yahudi cemaatleri de çok geçmeden Selçuklu hâkimiyetine girdiler⁵⁷.

XIII. yüzyılın ortalarına doğru Moğolların Anadolu'yu istila etmeleri sonucu, Türkiye Selçuklu otoritesinin sarsılmasıyla Anadolu'da çeşitli Türk Beylikleri ortaya çıktı. Bu beylikler döneminde de Yahudi cemaatleri, çeşitli beyliklerin idaresi altında yaşamlarını sürdürdüler. Anadolu Beylikleri döneminde Yahudi cemaatleri, Karamanoğulları Beyliği'nin başkenti Konya'da, Hamitoğulları Beyliği'ne bağlı Antalya'da, Menteşeoğulları Beyliği'ne bağlı Milas'ta, Candaroğulları Beyliği'ne bağlı Samsun ve Sinop ile Aydınoğulları Beyliği'ne bağlı Tire'de küçük cemaatler halinde yaşadılar⁵⁸.

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Türk - Yahudi İlişkileri, Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudilerin bu sistem içerisindeki yeri, İspanya ve Portekiz'den Osmanlı Devleti'ne yalpan Yahudi göçleri ile Yahudilerin XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'ndeki yaşamları incelenmiştir.

1.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Türk-Yahudi İlişkileri

Yahudilerin Osmanlı Devleti ile ilişkileri devletin kurulduğu yıllara kadar uzanmakla beraber, Osman Bey döneminde beyliğin hâkim olduğu topraklar üzerinde Yahudi varlığına dair herhangi bir bilgi elimizde bulunmamaktadır. Osmanlılarla Yahudilerin ilk karşılaşması, tarihsel kayıtlara göre 1326 yılında Orhan Bey döneminde Bursa'nın fethi sırasında oldu⁵⁹.

Bursa'nın Orhan Gazi tarafından fethi sırasında yerli Hıristiyanlarla birlikte Yahudiler de şehri terk ettiler. Ancak Orhan Bey'in daveti üzerine Bizans İmparatorluğu'ndan ve Şam taraflarından çok sayıda Yahudi nüfus Bursa'ya gelerek yerleşti⁶⁰. Hatta Orhan Bey bir ferman yayınlayarak Yahudilerin ayrı bir mahallede oturabileceklerini, ülkenin istedikleri yöresinde mal mülk sahibi olabileceklerini ilan etti. Ayrıca o güne kadar ayakta duran Ets Hahayim Sinagogu'nun kurulmasına da izin verdi⁶¹. Böylece Osmanlı Devleti'nde Yahudi cemaatine ilk ayrıcalıkların verilmesi Orhan Bey zamanında oldu⁶².

⁵⁷ M. S. Sharon, *age.*, s. 28.

⁵⁸ Y. Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, İstanbul, 2004, s. 22.

⁵⁹ M. S. Sharon, *age.*, s. 30.

⁶⁰ Eva Groepler, *İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler*, çev. Süheyla Kaya, İstanbul, 1999, s. 29.

⁶¹ Y. Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, s. 22; İlknur Polat Haydaroglu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara, 1990, s. 8; M. S. Sharon, *age.*, s. 31.

⁶² E. Montet, A. Lods vd., *Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik*, İstanbul, 2006, s. 545.

I. Murat döneminde, Edirne Osmanlı idaresine girdiği sırada (1363), şehirde Bizans İmparatorluğu'nun zulmünden çok çekmiş, kendilerini büyük bir sevinçle karşılayan küçük bir Yahudi cemaati ile karşılaşıldı⁶³. Osmanlıların Yahudilere karşı hoşgörülü davranmaları, çeşitli Avrupa ülkelerinde baskı, zulüm ve şiddet altında olan Yahudilerin Osmanlı topraklarına akın akın göç etmeye başlamasına sebep oldu. Nitekim I. Murat döneminde, Bizans yönetiminden memnun olmayan Sofya, Niş ve Larisa Yahudi cemaatlerinden büyük gruplar Trakya'ya ya da Balkanların Osmanlı yönetimine geçen kısımlarına yerleştiler⁶⁴. Hatta Osmanlı topraklarına sığınan Yahudiler, buradaki Yahudilerin huzur içinde yaşadıklarını görünce hayrete düşmüşler ve zamanın Başhahamı olan İssak Safarti (Safati)'ye başvurarak, Avrupa'da zulüm gören dindaşlarının Osmanlı topraklarına getirilmesi için çalışma yapmasını istemişlerdir. Bunun üzerine İshak Saffarti, 1366 yılında Avrupa'daki Yahudileri Osmanlı ülkesine davet eden bir mektup kaleme almıştır⁶⁵. Böylece Osmanlıların Yahudilere karşı adaletli ve hoşgörülü davrandıklarından haberdar olan Macaristan, Güney Almanya, İtalya, Fransa, Polonya ve Rusya'daki çok sayıda Aşkenaz Yahudi⁶⁶ sığınmacı, Osmanlı topraklarına özellikle Edirne'ye göç etti⁶⁷. Bu Yahudi göçleriyle o dönemde Osmanlı başkenti olan Edirne, zamanının Avrupa'daki en büyük Yahudi topluluğunu barındıran bir şehir haline geldi⁶⁸.

Bu davet sonucu ayrıca İspanya'dan Marron⁶⁹ diye tabir edilen Yahudiler, Almanya'dan ve 1394 yılında Fransa'dan çıkartılan Yahudiler Osmanlı Devleti'ne göç etti⁷⁰. Yıldırım Bayezid döneminde, 1394'te Fransa'dan çıkartılan Yahudilerin büyük bir çoğunluğu da Osmanlı topraklarına geldi⁷¹.

Yahudilerin yaşamlarında Fatih Sultan Mehmed'in yeri farklıdır. Fatih, İstanbul'u fethetmeye karar verdiğinde, Bizans'ın iç çatışmalarını, kavgalarını ve zaafını iyi bilen Yahudiler, Bizans'ın Türkler karşısında uzun müddet dayanamayacağını anlayarak İstanbul'un muhasarası sırasında tarafsız kalacaklarını

⁶³ M. S. Sharon, *age.*, s. 32.

⁶⁴ M. S. Sharon, *age.*, s. 31.

⁶⁵ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, çev. Meriç Sobutay, İstanbul, 2008, s. 4 - 51; Ahmet Hikmet Eroğlu, *age.*, s. 65.

⁶⁶ Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan Yahudileri belirtmek için kullanılan bir tabirdir. Bkz, A. H. Eroğlu, *age.*, s. 65.

⁶⁷ Naim Güleriyüz, *Türkiye Yahudileri Tarihi I*, İstanbul, 1993, s. 45.

⁶⁸ S. J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, s. 42.

⁶⁹ İspanyolca domuz kelimesinden türetilen ve yankesici, lanetli, cehennemlik gibi anlamlara gelen aşağılayıcı bir kelime. Bkz, A. H. Eroğlu, *age.*, s. 45.

⁷⁰ Süleyman Kocabaş, *Türkiye ve Siyonizm*, İstanbul, 1994, s. 41.

⁷¹ Antonia Zhelyazkova, "Osmanlı Mirası ve Balkan Tarihçiliğinin Oluşumu", *Osmanlı*, C. VII, Ankara, 1999, s. 699.

padişaha bildirdiler. Gerçekten fetih sırasında Yahudiler sözlerini tutarak tarafsız kaldılar⁷².

Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra burada yaşayan ve Müslüman olmayan halkların kendi ibadethanelerinde özgürce ibadet etmelerine ve cemaatlerini kendilerinin yönetmesine izin verdi. Rumlar ve Ermeniler kendi cemaatlerini yönetirken Yahudi cemaatinin yönetimi de İstanbul'daki hahambaşına bırakıldı. Bizans döneminde Yahudi cemaatinin dini lideri olan Hahambaşı Mose Kapsali bu görevinde bırakıldı ve Yahudi cemaati devletle olan ilişkisini hahambaşı aracılığıyla yürüttü⁷³. Bu sırada bir ferman yayınlayan Fatih, Yahudilerin din ve inanç meselelerine karışılmayacağını bildirdi. Ayrıca İstanbul'da bulunan sinagogların tamir edilmesine ve ihtiyaç durumunda evlerin sinagog haline getirilmesine izin verdi⁷⁴. Bundan sonraki dönemlerde, onarılması gereken sinagoglar için çıkarılan emirlerde, her zaman, İstanbul'un alınması sırasında Fatih Sultan Mehmed'in Yahudilere verdiği bu ferman, söz, dikkate alınmıştır⁷⁵. Bu geniş hoşgörü sayesinde herhangi bir kısıtlamayla bile karşılaşmayan Yahudiler, ibadetlerini sinagoglarda rahatça yapmaya devam ettiler. Yine diğer Osmanlı kentlerinde yaşayan Yahudiler de, sinagogların çevresinde kümelendikleri kendilerine ait müstakil mahallelerde yaşamlarını sürdürdüler⁷⁶.

Fatih'in, Yahudiler lehine böyle bir tutum takınmış olmasının bir nedeni de, bu cemaatin yerli Rum unsurlar karşısında dengeleyici bir rol oynayacağını ve ticari hayatı canlandıracağını düşünmüş olmasıdır⁷⁷. Hatta bu düşünceyle Yahudileri, İstanbul'a davet etmiş ve bu amaçla imparatorluk kentlerine tamimler göndererek İstanbul'un Yahudilere açık olduğunu ilan etmiştir. İstanbul'a yerleşecek Yahudilere evler, tarlalar ve bağlar vaat etmiş ve bunun üzerine birçok Yahudi ailesi İstanbul'a göç etmiştir⁷⁸. Bununla beraber bütün bu teşviklere rağmen yapılan gönüllü göçlerin azlığı nedeniyle sürgün yoluyla da İstanbul'a bir miktar daha Yahudi nüfusu

⁷² H. Tanyu, *age.*, C. I, s. 90.

⁷³ Bernard Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, 1996, s. 146; M. S. Sharon, *age.*, s. 38.

⁷⁴ Y. Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, s. 23.

⁷⁵ M. S. Sharon, *age.*, s. 35.

⁷⁶ Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi (1908–1923)*, İstanbul, 1995, s. 48.

⁷⁷ Hakan Alkan, *500 Yıllık Serüven: Belgelerle Türkiye Yahudileri I*, Ankara, 2000, s. 13.

⁷⁸ Ergun Hiçyılmaz - Meral Altındal, *Büyük Sığınak (Yahudilerin 500 Yıllık Serüveninden Sayfalar)*, İstanbul, 1992, s. 12; M. S. Sharon, *age.*, s. 35.

yerleştirildi⁷⁹. Böylece Selanik'ten sonra İstanbul da Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı bir şehir haline geldi.

Osmanlı hâkimiyetine giren Yahudiler, istedikleri işle meşgul olabiliyorlar, kısıtlama olmaksızın zanaatkârlık ve ticaret yapabiliyorlar, şehir merkezinde veya kırsalda emlak ve inşaat sahibi olabiliyorlardı. Karşılığında ise geleneksel İslami usule uygun olarak gelirlerinin belli bir yüzdesini haraç vergisi olarak veriyorlardı. Yahudi din adamları olan hahambaşı, kantor ve diğer sinagog çalışanları ise bu vergilerden muaf tutuluyordu⁸⁰.

Türk fetihleri başladığı zaman Yahudiler önce çok korkarak İslam taassubunun kendilerini tamamıyla silip süpüreceğini düşünüp telaş ve heyecana kapıldılar. Ancak kısa bir süre sonra bu düşüncelerinin yanlış olduğunu gördüler. Hatta Türklerin genellikle savaşlarla meşgul olmalarından istifade ederek geniş ölçüde ticaret işlerine koyuldular⁸¹.

1.2. Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudilerin Durumu

Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne sığınmaları ve burada nasıl muamele gördüklerine geçmeden önce Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim unsurların hangi esaslar çerçevesinde yönetildiklerini bilmek gereklidir. Bu nedenle gayrimüslim unsurların yönetilmesinde Osmanlı Devleti'nde uygulanan "Millet Sistemini" anlamak, Osmanlı Devleti'nin hangi temeller üzerine bina edildiğini ve yönetim anlayışını bilmek gerekmektedir.

Bir İslam devleti olarak Osmanlı Devleti; adalet, müsamaha ve eşitlik temelleri üzerine bina edilmişti ve yönetimi de İslam Hukuku'na dayanıyordu. Bu hukuka göre, İslam topraklarında yaşayan Müslüman olan ve olmayan insanların hukuki statüleri farklıdır. Osmanlı Devletinde; Müslümanlara İslam Kamu ve Özel Hukuku hükümleri uygulanırken, çeşitli din ve mezheplere mensup gayrimüslimler ise (ki bunlara Zımmi⁸² adı verilirdi) İslam Hukukunun zimmet adıyla düzenlediği hukuksal çerçeve içinde yaşarlardı. Yahudiler ve çeşitli mezheplere mensup Hıristiyanlar, devletin insan unsurunun önemli bir bölümünü oluşturuyorlar, din ve

⁷⁹ Esther Benbassa - Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, İstanbul, 1997, s. 82.

⁸⁰ S. J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, s. 42.

⁸¹ Ziya Şakir, *Türkiye Yahudileri*, İstanbul, 2011, s. 70.

⁸² Müslüman ahid ve emanına girmiş veya başka bir ifade ile İslam Hükümeti'nin usulü dairesinde tabiiyetini kabul etmiş olan Müslüman olmayan Hıristiyan ve Yahudi halk için kullanılan bir tabirdir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul, 1993, s. 662.

mezheplerine göre Millet adı verilen gruplar halinde, kendi din ve kültürlerini koruyarak devletin güvencesi altında yaşıyorlardı. Osmanlı Devleti, halkı dinlerine göre cemaat veya millet (İslam Milleti, Rum-Ortodoks Milleti, Yahudi Milleti, Ermeni Milleti gibi) olarak ayırmakta ve her cemaat veya milleti (millet Arapçada din, şeriat anlamlarında kullanılmış, zamanla dinsel topluluk anlamında kullanılmıştır) kendi hukukunu uygulamakta serbest bırakmaktaydı⁸³. Osmanlı Devletinin, egemenliği altındaki toplulukları, bu şekilde din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetmesine, "millet sistemi" denilmektedir⁸⁴.

Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi esasına dayanan azınlıkların büyük çoğunluğunu Rum, Ermeni ve Yahudi toplumları oluşturuyordu. Millet esasına göre azınlık statüsünde bulunan Ermenilerin ve Rumların dini Hıristiyanlık, Yahudilerin dini ise Museviliktir⁸⁵.

İslam Hukuku'ndaki dinde zorlama yoktur esasını benimsemiş olan Osmanlı Devleti, ele geçirdiği topraklarda yaşayan gayrimüslimlerle bir zimmet anlaşması imzalamış, gayrimüslimler haraç ve cizye ödeyerek can ve mal güvenlikleri devlet tarafından emniyet altına alınarak İslam Hukuku'nun kendilerine tanıdığı haklar çerçevesinde inancını seçme, yaşama ve eğitim hakları gibi temel hakların yanında cemaat işlerinde kamu düzenini ilgilendiren konularda; aile, evlenme, boşanma, miras vb. özel hukukla ilgili konularda çok geniş haklara sahip olmuşlardır⁸⁶. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yirmi farklı etnik gruba mensup gayrimüslim yaşıyordu. Gayrimüslim unsurlar da Osmanlı Devleti içerisinde Müslüman halkın sahip olduğu birçok hak ve hürriyete sahip olarak yaşamışlardır⁸⁷.

Osmanlı Devleti'nde, tebaanın taşıdığı farklılıklara hoşgörü ile yaklaşımın dini ve kültürel köklerine bakıldığında, hem milli hem de dini açılardan intikal eden ve sürdürülen bir geleneğin var olduğu görülmektedir. Milli açıdan bakıldığında Türklerin, tarih boyunca sahip oldukları cihanşümül devlet geleneğinin, farklı ırk ve inançlara mensup insanları bir arada tutabilme ve idare edebilme anlayışına dayandığı görülmektedir. Kanun çerçevesinde adaleti sağlama, insana saygı, farklı inançlara hoşgörü ve devleti temsil eden hükümdarın sorumluluklar taşıması

⁸³ Roderic Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, çev. O. Akınay, İstanbul, 1997, s. 24 – 25.

⁸⁴ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, 1996, s. 17.

⁸⁵ İlber Ortaylı, *Üç Kıtada Osmanlılar*, İstanbul, 2007, s. 59; B. Eryılmaz, *age.*, s. 14.

⁸⁶ İ. Ortaylı, *age.*, 58; B. Eryılmaz, *age.*, 13.

⁸⁷ Yuluğ Tekin Kurat, "Çok Milletli Bir Devlet Olarak Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı*, C. IV, Ankara 1999, s. 221.

anlayışına dayalı bu geleneğin köklerinde Türklerin inanç ve dünya görüşleri yatmaktadır. Bu anlayışın sonucu olarak, egemenlik altına alınan insanlara büyük serbestlikler tanınarak, eski hayatlarını sürdürmelerine izin verilmiştir⁸⁸.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerle iç içe yaşama, devletin kuruluş yıllarına kadar gider. Gayrimüslimler, İslam Hukuku'nun zımni hukuku ile birlikte zaman zaman çıkarılan örfi hukukun sağladığı düzen içinde huzur, barış ve güven içerisinde yüzyıllarca yaşamışlardır⁸⁹.

Osmanlı yönetim anlayışında padişahlar, tebaayı Allah'ın kendilerine emaneti olarak görmüşler ve din, dil ve mezhep ayrımı yapmaksızın herkese karşı adil bir yönetim tatbik etmişlerdir. Bu adil yönetim karşısında birçok gayrimüslim Osmanlı adaletine ve merhametine sığınmıştır. Osmanlı Devleti, kendisine sığınan hiç kimseyi gayrimüslim dahi olsa geri çevirmemiş, devletin adaletini, şefkatini, merhametini ve müsamahasını herkese açmıştır. Bu adalet ve engin hoşgörüyü Bizans İmparatorluğu idarecilerinden Düka Notaras herkesçe bilinen tarihe mal olmuş *Bizans'ta Latin şapkası görmekten ise Türk sarığı görmeyi tercih ederim* sözleri ile açıklamıştır⁹⁰.

Millet sistemiyle birlikte gayrimüslimler, cemaat olarak kimliklerini devam ettirme imkânını bulmuşlardır. İlber Ortaylı millet sistemini: “Millet kompartımanına mensup olan kimse; modern toplumdaki azınlığın aksine bazı davranış ve tutum sergiler. Bu aidiyet fertlere aile ve sülale ve cemaat içinde bir güvenlik ve hatta vakar verir. Kendi toplumsal grubu içinde kendi ananesi ve babadan sözlü kültürü içinde yaşar. Kompartımanlar arasında ilişki azdır, çatışma azdır. Modern toplumdaki azınlık ferdi gibi çevre ile didişme, kimlik ispatı, asimile olma veya asimilasyona karşı direnme dolayısıyla çatışmacı davranışlara girme gibi durumlar söz konusu değildir...” diyerek açıklamıştır⁹¹.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı Millet Sistemi incelendiğinde ve başka millet ya da devletlerin yaptıklarıyla karşılaştırıldığında; fethedilen, başka bir devletin veya kültürün hâkimiyeti altına giren halkların dini, milli ve kültürel kimliklerini uzun süre koruyamadıkları, asimile oldukları tarihi bir gerçektir. Osmanlılar Devleti, hâkimiyeti altındaki farklı unsurlara herhangi bir baskı ve asimilasyon

⁸⁸ Bahattin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, C. II., İstanbul, 1993, s. 31, 63; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ankara, 1977, s. 212-213, 218-219, 228; Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, çev. İbrahim Yıldız, İstanbul, 1997, s. 49.

⁸⁹ Veysel Bilgiç, “Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar”, *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara, 2003, s. 76; Eryılmaz, *age.*, s. 15.

⁹⁰ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. I, Ankara, 1998, s. 106.

⁹¹ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. X, Ankara 2002, s. 217.

uygulamamıştır. Tersi bir durum olsaydı, beş asırdan fazla Osmanlı hâkimiyeti altında kalan yerlerde ne İslam'dan başka bir din, ne Türkçeden başka bir dil, ne de Türk'ten başka bir millet kalırdı. Bu durum, devletin zaaf veya ihmali sonucu değil, bilinçli olarak uygulanan ve İslam Hukuku'nun emrettiği zimmi hukuku ile ilgilidir ve devletin sergilediği duyarlılığın tabii bir sonucudur⁹². İşte Yahudiler, çeşitli Avrupa ülkelerinde soykırım ve baskılar altında ezilip din değiştirmeye zorlanırlar iken, Osmanlı Devleti'nde bu engin hoşgörü sayesinde rahat ve huzurlu bir hayat sürdürdüler.

1.3. XV. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'ne Yapılan Yahudi Göçleri

Yahudilerin, İspanya'ya ilk kez Tevrat dönemlerinde gelmiş olduklarına dair iddialar mevcut olmakla birlikte, buradaki ilk Yahudi varlığı hakkında III. yüzyıla ait mezar taşları ile IV. yüzyılda Hıristiyanların Yahudilere karşı aldığı bazı tedbirler bilgi vermektedir⁹³.

Ziya Paşa, Bar Kohba isyanı (132 – 135) sonrasında Yahudilerin dünyaya dağılması sırasında “Yehuda ve Binyamin sıbtından ellibin Yahudi hanesinin İspanya'ya tavattun ettirildiğini” belirterek Gotların İspanya'ya geldiklerinde bu Yahudilerle karşılaştıklarını ileri sürmektedir⁹⁴.

Yahudi Tarihçi Joseph Nehama'ya göre ise, Birinci Tapınağın yıkılışında (M.Ö.587), Filistin'in seçkinlerinden bir grup Yahudi, İspanya'ya köle olarak götürülmüş ve İkinci Tapınağın yıkılışında (M.S. 70), Titus tarafından esir alınarak götürülen Yahudiler, daha önceki dindaşlarına dâhil olmuşlardır⁹⁵.

İberya Yahudileri, ilk zamanlar Vizigot Krallığı'nın sert otoritesi ve şiddetli bir Katolik baskısı altında yaşadılar. Bu cemaatler defalarca oturdukları kentlerden kovuldular, Hıristiyanlığı kabul etme, "ya vaftiz ya ölüm" sloganı karşısında vaftiz seçeneğini kabul etmek zorunda kaldılar. Bazı dönemlerde baskı rejiminin şiddetinden dolayı, bütün İber Yarımadası'nda hiç Yahudi kalmadığı oldu ya da binlerce Yahudi dinlerini saklamak zorunda kaldı. Bazı Vizigot kralları (Swintila, Chindaswint) Yahudilere karşı olumlu bir tutum takınmaya çalıştılsa da, bu dönemler kısa sürdü ve o hükümdarların etkisi de sınırlı kaldı. Son Vizigot hükümdarlarından Egica, (687–702) Yahudileri Hıristiyanlığa zorlamak için onların

⁹² V. Bilgiç, *age.*, s. 78.

⁹³ M. S. Sharon, *age.*, s. 20.

⁹⁴ A. H. Eroğlu, *age.*, s. 35.

⁹⁵ A. H. Eroğlu, *age.*, s. 35.

mali güçlerini ortadan kaldıran yasalar çıkardı ve Yahudiler, sahip oldukları ev, toprak ve bağlarını kralın tespit etmiş olduğu keyfi ve çok düşük fiyatlara satmak zorunda kaldılar⁹⁶. Bazı dönemlerde de Yahudilik yasa dışı ilan edilerek, Yahudiler köle yapıldı⁹⁷.

Yahudiler, Vizigot hâkimiyetinde geçen bu zor dönemlerden sonra, 711 yılındaki Arap fethi ile başlayan Müslüman egemenliği ile gelişmiş, Ortaçağ Yahudi uygarlığı ve kültürünün sonradan “altın çağ” olarak anılacak zirveleri İber topraklarında ve Müslüman hâkimiyetindeyken yaşandı⁹⁸. Yüzyıllar boyunca Hıristiyanların baskısı altında yaşayan Yahudiler, İspanya’nın Müslümanlar tarafından fethini sevinçle karşıladılar. Müslümanlar yeni fethedilen yerlerden bazılarının yönetimini Yahudilere bıraktılar. Şehir dışında yaşayan Yahudiler şehirlere getirilerek savaş sırasında kaçan Hıristiyanların evlerine yerleştirildi. Daha önce düştükleri kölelik durumları değiştirilerek dini bir cemaat olarak kabul edildiler.⁹⁹

İspanya’daki Müslüman Arap devri, Yahudiler için bir altın devirdir. İspanya bu dönemlerde bütün Yahudiliğin merkezi olmuştur. O zamanki Arap ve Yahudi ilmiyle kültürü bugün bile sıkça adından söz ettirmektedir. Yahudiler bu dönemde en yüksek ve en mahrem mevkilere ulaşmışlar ve esir ticareti de dâhil olmak üzere büyük kazançlar sağlayarak zenginleşmişlerdir¹⁰⁰.

XIII. yüzyıl, Hıristiyan İspanya’daki Yahudilerin refahına ve sarayın himayesine girebilenlerin devlet işlerine müdahalesine tanık olmanın yanında, kazanılan her şeyin kaybedilmesine varacak kimi değişikliklerin başlamasına da tanıklık eder¹⁰¹. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey İspanya’daki Hıristiyan krallıklar, İber Yarımadası’nı güneydeki Müslümanlardan tekrar almak (“reconquista”) için mücadeleye başladıkları zaman önceleri Yahudileri, Müslümanların boşalttıkları yerlere yerleştirdiler ve Yahudilerin siyasal ve mali bilginlerinden yararlanmak için kilisenin itirazlarına rağmen onları önemli idari mevkilere getirdiler ancak ilerleyen yıllarda Hıristiyanların Müslümanlar karşısında başarılı olmalarına paralel olarak Yahudilere duyulan ihtiyaç da giderek azaldı ve

⁹⁶ M. S. Sharon, *age.*, s. 20.

⁹⁷ Y. Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, s. 24.

⁹⁸ E. Benbassa – A. Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri*, s. 27.

⁹⁹ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, Ankara, 1994, s. 224.

¹⁰⁰ Theodor Fritsch, *Tarih Boyunca Yahudi Meselesi*, çev. Münir Abdurrahman, İstanbul, 1972, s. 78

¹⁰¹ E. Benbassa – A. Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri*, s. 32.

Yahudilerin din değiştirmesi yolunda Hıristiyan krallar, kilise ve halkın ağır baskıları başladı¹⁰².

Hıristiyan İspanya'nın en güçlü devletleri ve en büyük Yahudi aleyhtarı olan Kastilya Kraliçesi İzabella ile Aragon Kralı Ferdinand'ın 1469 yılında evlenerek devletlerini birleştirmeleri İspanya Yahudileri için sonun başlangıcı oldu¹⁰³. 1492 yılında, İspanya'daki son Müslüman devleti olan Granada Emirliği'nin de yenilgiye uğratarak Hıristiyanlar tarafından yıkılmasıyla birlikte İspanya'nın yeniden fetih ve yeniden Hıristiyanlaştırılma (reconquista) süreci de tamamlandı¹⁰⁴. 1492 yılında Granada Emirliği'nin ortadan kalkmasıyla İspanya'daki 781 yıllık Müslüman hâkimiyeti sona erdi ve İspanya'daki Müslüman halk gibi İspanyol Yahudi halkı da kötü kaderi ile baş başa kaldı. İspanya'nın yeni sahipleri 31 Mayıs 1492 tarihinde bir ferman yayınlarak Yahudilerin ya din değiştirmelerini ya da üç ay içerisinde İspanya'yı terk etmelerini istediler¹⁰⁵.

İspanya'yı terk eden birçok Yahudi, Güney'deki ve Doğu'daki Müslüman topraklarının limanlarına ve İtalya'ya doğru açılırken, bazıları da en mantıklı yolun sınırı geçerek Portekiz'e yerleşmek olduğu düşüncesinden hareketle bu ülkeye geldiler. Portekiz, Roma döneminden beri küçük bir Yahudi cemaatini barındırıyordu. 1492 yılında buradaki Yahudilere karşı herhangi bir baskı ve zulüm yoktu ve İspanya'dakine benzer şiddet olayları yaşanmamıştı. Portekiz Kralı Joao, 1492 yılında ödenecek belli bir tutar karşılığında zengin İspanyol Yahudi ailelerine sürekli oturma izni verdi.

Portekiz Kralı Joao'nun ölümünden sonra Kral olan Manuel'in İspanyol hükümdarından bir kız alması ve akraba olmaları üzerine her şey yeniden Yahudiler aleyhine döndü ve kral (5 Aralık) 1496 yılında bir ferman yayınlarak birkaç ay içerisinde ülkede bulunan bütün Yahudilerin ülkeyi terk etmesini istedi. Böylece Yahudiler, sistematik olarak önce İspanya'dan sonra da Portekiz'den kovuldular¹⁰⁶. Bu dönemden itibaren önce İspanya'da birkaç yıl sonra da Portekiz'de hiç Müslüman ve Yahudi kalmadı.

İspanyol idarecilerin Yahudileri buradan sürdükten sonra kaç Yahudi'nin İspanya'yı terk ettiği, kaç tanesinin Hıristiyanlığa geçerek burada kaldığı kesin

¹⁰² Y. Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 81.

¹⁰³ M. S. Sharon, *age.*, s. 28.

¹⁰⁴ Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm Çatışma ve Önyargıya Dair*, çev. Hadi Gür, İstanbul, 2004, s. 82.

¹⁰⁵ S. J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, s. 22.

¹⁰⁶ E. Benbassa – A. Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri*, s.48 – 51.

olarak bilinmemekle birlikte, sürgün edilenlerin en az 100.000 ile en fazla 1.000.000 kişi arasında değiştiği öne sürülmektedir. Fakat bugün genel kabul gören XV. yüzyıl boyunca ve XVI. yüzyılın ilk başlarında yaklaşık 300.000 civarında Yahudi'nin İber Yarımadası'nı terk ettiği yönündedir¹⁰⁷.

1.4. XVI - XVIII. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Devleti'ne Yahudi Göçleri ve Osmanlı Devleti'ndeki Yaşamları

Osmanlı Devleti daha kurulduğu yıllarda, 1326 yılında Bursa'nın fethinden itibaren uyguladığı hoşgörü politikası ile Yahudiler için güvenli bir ülke olduğunu göstermişti¹⁰⁸. I.Murat döneminde Edirne'nin alınması ile Osmanlı Devleti ilk defa büyük bir Yahudi cemaati ile karşılaştı. Bunların dışında yine I. Murat döneminde 1376 yılında Macaristan'dan ve Yıldırım Beyazıt döneminde ise 1394 yılında Fransa'dan kovulan Yahudiler Osmanlı Devleti'ne göç ettiler¹⁰⁹. Osmanlı Devleti'ne Yahudi göçü bu şekilde peyderpey devam etti ve 1492 yılında İspanya'dan kovulan Yahudilerin de Osmanlı Devleti'ne sığınmaları ile doruk noktasına ulaştı. Ancak asla son bulmadı ve XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllar boyunca da Osmanlı Devleti'ne Yahudi göçleri oldu.

Osmanlı ordularının 1526 yılında Macaristan'ın başkenti Budin'i ele geçirmeleri üzerine burada yaşayan ve istekli olan Yahudilerden binlercesi aileleriyle birlikte Osmanlı Devleti'ne göç etti. Bunlardan bazıları da Selanik ve İstanbul'a yerleşti. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1543 yılında Tebriz ve Bağdat'ı fethetmesiyle de İranlıların egemenliğindeki bir kısım Yahudiler de Osmanlı egemenliğine geçtiler. Bunların dışında yine XVI. yüzyılda Kuzey Afrika'nın fethi ile Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir gibi ülkelerde çok önceden yerleşik olan Yahudi halkı ile İspanya sürgünü sonrası bu ülkelere yerleşen Yahudiler de Osmanlı egemenliğine geçtiler¹¹⁰.

Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlarına ulaştığı XVI. yüzyıl Osmanlı Yahudileri için altın bir dönem oldu. XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Yahudiler, Avrupa'daki dindaşlarının yaşamış oldukları baskı ortamının tersine çok değişik ve liberal koşullar altında verimli bir yaşam sürdürdüler. İstanbul, Selanik ve Safed şehirleri Yahudi dünyasının merkezleri haline geldi¹¹¹. XVI.

¹⁰⁷ B. Lewis, *Semitizm ve Anti Semitizm*, 82 – 83.

¹⁰⁸ N. Gülerüz, *age.*, s. 43.

¹⁰⁹ N. Gülerüz, *age.*, s. 45.

¹¹⁰ Y. Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, s. 32.

¹¹¹ M. S. Sharon, *age.*, s. 63.

yüzyılda imparatorluk topraklarına iyice yerleşen Yahudiler, sürgün tarihinin en büyük isimlerinden bazılarını yetiştirdiler ve çeşitli devlet kademelerinde etkili oldular. Yasef Nassi, Osmanlı Devleti'nin maliye ve diplomatik alanında önemli roller oynadı ve Tiberya Projesi¹¹² ile burada büyük bir Yahudi kolonisi kurmaya çalıştı. Amon ailesi Babiali'ye önemli doktorlar yetiştirdi. Bunların dışında Salomon Ben Natan Eşkenazi, Salomon Aben Yaeş ve Ester Kira gibi kimseler de Osmanlı Padişahları ile Batılı hükümdarlar arasında iyi ilişkiler sağladılar ve diplomatik sistemde önemli roller üstlendiler¹¹³.

XVI. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen hemen her köşesinde tüm iç ve dış, kara ve deniz ticaretinde Yahudilere rastlanmaktaydı. İstanbul, Selanik, Edirne, Bursa, Kahire ve İskenderiye başlıca ticaret merkezleriydi. Yahudilerin ticaret malları arasında tekstil ve giyim eşyaları, deri ihracatı, tekstil boya maddeleri ithalatı, Doğudan ipek, inci, mücevherat ve baharat ithalatı, Batı'ya maden, hırdavat, gıda maddeleri ve yün ticaretleri (ihracatları) bulunmaktaydı.

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 100 yıl kadar devam eden Yükselme Dönemi'nin XVI. yüzyılın sonlarına doğru bitip Duraklama Devri'nin başladığı yüzyıldır. XVII. yüzyılda da Avrupa'da baskı altında bulunan Yahudiler Osmanlı Devleti'ne göç ettiler¹¹⁴. XVII. yüzyılda Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne göç eden ve İzmir'e yerleşen Yahudilerin burada devam ettikleri bir sinagogları vardır¹¹⁵. 1610 yılında, İspanya ve Portekiz'den kovulan Yahudilerin büyük bir kısmı İstanbul'a yerleştirildi. Hıristiyan Avrupa kendi ülkelerindeki Yahudileri kovarken ve engizisyon mahkemelerinde yargılayıp diri diri yakarken aynı dönemlerde Osmanlı Devleti'nde Padişah IV. Mehmed döneminde (1648 – 1687) İstanbul'un Yahudi mahallesinde büyük bir yangın çıkmış ve padişah yangında evsiz kalanların sarayın bahçesinde barınmalarına izin vermiştir¹¹⁶. Yine IV. Mehmed döneminde önce 1648 – 1660 yılları arasında, Polonya ve Ukrayna'da Yahudilere karşı şiddetli baskılar meydana gelmiş ve bu yıllar arasında Polonya'da yaklaşık 100.000 Yahudi hayatını kaybetmiştir¹¹⁷. Polonya ve Ukrayna'daki olaylar üzerine buralardaki

¹¹²Yasef Nasi'nin Filistin Bölgesi'nde Tiberya kentinde bağımsız ya da yarı bağımsız bir Yahudi kolonisi kurarak bu koloniye Avrupa'da zor koşullar altında yaşayan Yahudileri yerleştirme projesidir.

¹¹³M. S. Sharon, *age.*, s. 42.

¹¹⁴Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C. I, çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, Ankara, 1990, s. 59.

¹¹⁵Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, çev. Estreya Seval Vali, İstanbul, 2000, s. 45.

¹¹⁶Eva Groepler, *age.*, s. 32.

¹¹⁷B. Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm*, s. 56- 57.

Yahudilerin büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına göç ettiler¹¹⁸, ilerleyen yıllarda 1674 yılında Lehistan'da yokluk ve sefalet içinde yaşayan Yahudiler de Osmanlı Devleti'ne, İstanbul ve Edirne'ye nakledildiler¹¹⁹.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Duraklama Dönemi'ne girmesine paralel Yahudi Cemaati'nde de bir duraklama ve gerileme dönemi başladı. Bunun başlıca sebepleri;

1. İmparatorluğa XV. ve XVI. yüzyıllarda yapılan göçlerin yavaş yavaş durması nedeniyle Avrupa'dan yeni fikir ve buluşların gelmemesi ve Osmanlı Yahudilerinin Avrupa ile temasının zayıflaması.

2. Yahudilerin Avrupa ile temasını sağlayan İspanyolca'nın yerini Judeo-Espanyolca'ya bırakması ve İbranice harflerin kullanılmaya başlanması.

3. İmparatorluktaki diğer azınlıkların durumunun düzelmesiyle Yahudilerin tekelinde bulunan doktorluk ve ticaret gibi alanlarda Hristiyan azınlığın potansiyelinin artması ve Yahudilerinin yerlerini almaları.

4. XVI. yüzyılda bireysel başarılar elde eden ve cemaatlerini de kollayan, Yahudi ünlülerinin kalıcı bir sosyal atılım gerçekleştirilememeleri.

5. XVII. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan sahte Mesih Sabetay Sevi hadisesinin Yahudileri meşgul ederek ekonomik faaliyetlerini sekteye uğratması ve Yahudilerde hayal kırıklığı yaratması gibi nedenlerle Osmanlı Yahudileri de bir duraklama ve gerileme dönemine girmişlerdir¹²⁰.

Bu durumda Yahudiler, bir önceki yüzyıldaki gibi saraya yakın etkin kişiliklere sahip olamamışlar ve aleyhlerine çıkan fermanlara ve cemaat önderlerinin cezalandırılmalarına tepki gösterecek bir güce sahip olamamışlardır¹²¹.

XVII. yüzyılda ortaya çıkan ve gerek Osmanlı Devleti açısından gerekse Yahudiler açısından çok önemli bir olay da İzmir'de ortaya çıkan sahte Mesih Sabetay Sevi (1626 -1676) olayıdır. İzmir'de doğan ve 18 yaşında haham olan Sabetay Sevi, kendisini Yahudilik dininin gereklerini öğrenmeye adanmış nitelikli bir bilgindi¹²². İspanya ve Portekiz'deki engizisyon dönemleri, Yahudilerin buralardan kaçarak sığındıkları diğer Avrupa ülkelerinde uğradıkları kötü muamele, 1648 yılında Polonya'da maruz kaldıkları katliamlar XVI. yüzyıl Safet Yahudi Kabala

¹¹⁸ Ali Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, İstanbul, 2006, s. 20.

¹¹⁹ A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 18.

¹²⁰ Y. Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, s. 40.

¹²¹ N. Gülerüz, *age.*, s. 133 – 135.

¹²² Dan Lavinia Cohn – Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, çev. Bilal Baş, İstanbul, 2010, s. 108.

Ekolü'nün yaydığı mistik fikirler, ekonomik ve kültürel gerilemenin ezikliği Yahudileri bir Kurtarıcı (Mesih) beklentisi içine itmeye başlamıştı. İşte bu ortamda İzmir'de aslen Mora'dan göçen ve Aşkenaz olduğu söylenen Sabetay Sevi, Mesih olduğunu iddia ederek gereken ilgiyi sağladı¹²³. Ancak, Osmanlı Devleti, onu devlet için tehlikeli görerek kargaşa çıkarma suçlamasıyla tutuklayarak yargıladı. Yargılama sırasında Sevi, yaptıklarının yalan ve yanlış olduğunu söyleyerek İslamiyet'e geçmesi üzerine affedildi. Ancak bir kısım taraftarı Sevi'nin İslamiyet'e geçmesini misyonunun bir parçası olarak kabul edip, onu takip ettiler ve Müslüman oldular. Sevi ile birlikte Müslümanlığa geçen bu gizli Yahudiler bundan sonra *dönme* diye anıldılar¹²⁴.

Yahudiler XVIII. yüzyılda da önceki dönemlerde olduğu gibi bankacılık, ticaret, mücevhercilik, tekstil ürünleri gibi meslek dallarında faaliyet gösterdiler¹²⁵. Ancak yavaş yavaş diğer azınlık unsurlarının da özellikle Rumların ve Ermenilerin hem devlet kademelerinde (tercümanlık) hem de ticarete söz sahibi olmaya başlamalarıyla Yahudiler Osmanlı Devleti'nde önceki dönemlerdeki ayrıcalıklarını ve etkinliklerini kaybettiler.

Osmanlı Yahudi Cemaati'nin XV. yüzyılda başlayan ve XVI. yüzyılda hem devletin ekonomik alanında hem de buna paralel olarak yetiştirdikleri etkili kişilerin (doktor, sarraf, tercüman gibi) devlet adamları nezdindeki itibarları nedeniyle zirveye çıkan ihtişamı, XVII yüzyılın son dönemlerinden itibaren gerilemeye ve XVIII. yüzyıldan itibaren de bir çöküş evresine girdi. Bu gerileme ve çöküşte, Osmanlı Devleti'nin askeri, politik ve kültürel gerilemesinin etkisi olmakla birlikte, Avrupa'dan Yahudi göçlerinin kesilmesi ile Avrupa ile bağlarının kopması, ticaret, tıp ve tercümanlık alanlarında Hıristiyanların (Rumların ve Ermenilerin) Yahudilerden daha ileri seviyeye ulaşmaları, Yahudilerin o döneme kadar Osmanlı Devleti hizmetine sundukları becerilerin azalması ve sunabilecekleri özel ya da faydalı bir şeylerinin kalmaması bu yüzyılda Yahudi Cemaati ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkinin tümünden kopmasına yol açtı¹²⁶.

¹²³ Y. Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, s.41.

¹²⁴ S. J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, s. 212; B. Lewis, *Semitizm ve Anti Semitizm*, s.61.

¹²⁵ R. Mantran, *age.*, C. I. s. 61-62.

¹²⁶ B. Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, s. 163 – 166.

1.5. Tanzimat Döneminde Yahudiler

Osmanlı Devleti'ndeki Yahudiler, bütün diğer gayrimüslimler gibi XIX. yüzyıla kadar kendi hukukuna göre yönetilen hatırı sayılır bir özerkliğe sahip topluluktur. Zımmi Hukuku'nun getirdiği özel vergileri ödeme karşılığında diğer etnik ve dini topluluklar gibi Yahudiler de kendi dinlerini serbestçe yaşıyor ve cemaatlerinin iç işlerini kendileri yönetiyordu. Bu özerklik toplumsal hayatın bütün alanlarını kapsıyordu; haham mahkemelerinin hukuki, ticari ve hatta cezai davalarda Yahudi hukukunu uygulaması, cemaat içinde vergi toplanması, yaygın bir hayırsever örgütünün oluşu ve cemaatin idare organları hep bu özerkliğin bir sonucudur¹²⁷.

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Gülhane Hattı-ı Hümayun'u (Tanzimat Fermanı) ve 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı ile getirilen yenilikler Yahudi cemaatlerinin özerkliğini zedeledi. Yeniden yapılandırılan cemaat kurumları, bundan böyle salt etnik yapılar olarak değerlendirildi ve Tanzimat dönemi öncesi sahip oldukları yasal özerkliği kaybettiler¹²⁸. Ancak bununla beraber Yahudiler, Tanzimat Dönemi'nin kendilerine getirdiği haklardan da faydalandılar. Diğer milletlerde olduğu gibi Yahudi tüccar ve bankerleri de yönetime katılma hareketi olan bu dönemde daha fazla söz sahibi olmak istediler ve 22 Mart 1865 tarihli bir İrade-i Seniyye ile Yahudi Milleti Nizamnamesi yürürlüğe girdi¹²⁹.

Nizamnameye göre; Yahudi milletinin başı Hahambaşıdır. Hahambaşı "Musevi Milleti'nin reisi ve evamir-i Devlet-i Aliyye'nin vasıta-i tenfizi ve icrası"dır. Bu bakımdan Hahambaşı olacak kişinin, babasından beri Osmanlı tebaasından olup, hiçbir suretle lekelenmemiş; en az otuz yaşını tamamlamış ve yetmiş yaşını geçmemiş olması gerekmektedir¹³⁰.

Hahambaşı dini liderdi. Tüm hahamların ve cemaat liderlerinin üstündeydi. Yahudi hukuk sisteminin en tepesindeydi ve dini yasaları ihlal edenlere yasak getirme, onları aforoz etme ve en aşırı cezaları uygulama yetkisine sahipti. Hahamlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar da onun huzurunda çözüme kavuşturuluyordu. Hahambaşılık müessesinin yeniden yürürlüğe girmesi ile Osmanlı yönetimi, hahambaşına diğer hahamlar üzerinde söz hakkı tanıyan bir dizi kural ve beratlarla yetkilerini titizlikle belirlemiştir. Nizamnameye göre; hahambaşı, diğer hahamlar üzerinde güç sahibidir, cemaat ile ilgili kanunlar çıkarma yetkisine sahiptir, dini

¹²⁷ E. Benbessa – A. Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 46–48.

¹²⁸ E. Benbessa – A. Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri*, s. 189.

¹²⁹ B. Eryılmaz, *a.g.e.*, 98.

¹³⁰ B. Eryılmaz, *a.g.e.*, 98.

mahkemelerdeki davalarda yetki sahibi ve bireylere veya devlete ait borçların tahsilinde ya da okul veya sinagogların kontrolü de hahambaşında olduğundan bir nevi devlet yetkilileri üzerinde güç sahibi olmuştur¹³¹.

Gayrimüslimler başlangıçta Islahat Fermanı'nı olumlu olarak değerlendirdiler ve Müslümanlarla eşit bir duruma gelip aynı haklardan yararlandıkları için sevinçliydi ve askere alınmaları dışında Fermanlara karşı bir hoşnutsuzluk hissetmediler. Ancak gayrimüslim din adamları özellikle Rumlar yüzyıllardır süren ayrıcalıklı konumlarını kaybetmekle karşı karşıya olduklarını düşünüyorlardı. Bazı Rumlar *Devlet bizi Yahudilerle beraber etti. Biz İslam'ın üstünlüğüne razı idik* diyerek Ferman'ın eşitlik ilkesinden duydukları rahatsızlıkları ortaya koymuşlardır¹³². Bu sözler de Hıristiyan Osmanlı tebaasının Yahudilere bakış açısını yansıtmaya bakımından dikkate değerdir.

Burada şu husus belirtilmelidir ki; Osmanlı İmparatorluğu tabiiyetindeki diğer milletler, bu dönemde kendilerine tanınan geniş hürriyet ve imtiyazları bağımsız birer ulus olma yolunda kullanırken, Yahudiler kendilerine verilen hak ve hürriyetten memnun olarak bunlardan istifade yoluna gittiler. Ancak 1850'li yıllardan sonra Fransız İhtilali'nin de etkisiyle, ama asıl Batılı Devletlerin (Fransa, İngiltere ve Rusya) çabalarıyla uluslararası politikanın içerisine çekildiler. Kudüs'ün üç dinin kutsal saydığı yer olması nedeniyle suni bir Kutsal Yerler Meselesi ortaya atılarak Yahudiler uluslararası politikaya çekildi. Ayrıca yine XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılı devletlerde güç ve servet sahibi olmuş bazı Yahudi önde gelenlerinin, Yahudiler için Osmanlı Devleti nezdinde Filistin'de özerk bir Yahudi Yurdu oluşturma çabasına giriştikleri de görülmektedir.

¹³¹ S. J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, s. 230–242.

¹³² B. Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm*, s. 146.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYONİZM HAREKETİ VE OSMANLI TOPRAKLARINA YAHUDİ GÖÇÜNÜN BAŞLAMASI

Bu bölümde, siyonizm fikrinin doğuşu, siyonizmin öncüleri, siyonizmin Theodor Herzl şahsında örgütlenmesi, Theodor Herzl ile II. Abdülhamid görüşmeleri ve Yahudilerin Filistin bölgesine göç etmelerinin sebepleri ele alınmıştır.

2.1. Siyonizm Fikir Hareketinin Doğuşu

Siyonizm; dini, tarihi ve siyasi bir ülkü olarak, Yahudilerin yaklaşık üç bin yıl öncesindeki hikâyelerine dayanmaktadır¹³³. Siyonizm teriminin kökünü oluşturan *siyon* sözcüğü Musevi tarihinin ilk çağlarından itibaren Kudüs kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Musevilerin, Siyon'a yani Kudüs ve çevresine dönme ve o kutsal topraklarda Süleyman Mabedini yeniden inşa etme hülyası Eski Ahit'in ana prensipleri arasında yer almaktadır¹³⁴.

Siyonizm düşüncesinin fiiliyata geçmesi, XIX. yüzyılın son çeyreğinde oldu. Son yüz elli yıldan beri batılı düşünürler, sosyal adalete ve model devletlerin oluşturulmasına yönelik büyük ilgi duymaktaydılar. Bu ilgi, Fransız İhtilali ile yeni bir dönemece girdi. Nitekim ihtilalle birlikte Avrupa'da yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı, imparatorlukların yerine ulus devletlerin kurulmasını öngörmekteydi. Bu düşünce, Avrupa ulusları arasında büyük bir heyecana ve hareketlenmelere sebep oldu. Avrupa'da yaşanan bu hareketlilik, sadece Avrupa'da ulus devletlerin kurulmasına yönelik gelişmelerle de sınırlı kalmadı. Avrupa'da yaşayan Yahudiler için de Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulması fikri

¹³³ E. Memiş, *age.*, s. 68.

¹³⁴ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev. Işık Ergüden, Ankara, 2007, s. 7; Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880–1914)*, İstanbul, 1982, s. 32.

konusulmaya başlandı¹³⁵. Dolayısıyla Yahudiler arasında günden güne daha sıcak gelen bu fikir, bir siyasi hareketin oluşumuna da zemin hazırladı.

1881 yılında Rus Çarı II. Aleksander'ın bir suikast sonucu öldürülmesi ve Rus otoritelerinin suikastçılardan birisinin de Yahudi olduğunu belirtmesi üzerine Rusya'da Yahudilere karşı büyük bir baskı ve katliam başladı. Karşı karşıya kalınan bu durum üzerine, Yahudilerin büyük bir kısmı kendilerine karşı uygulanan anti-semitizm hareketi yüzünden başta Amerika başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine ve Osmanlı Devletine göç ettiler. Bu göçmenler 1882 yılında Filistin'de Caffa yakınlarında *Rishon-le-Zion* diye adlandırılan bir koloni kurdular ve aynı yıl Rusya'da da *Chibbath Zion* (Siyon Sevgisi – Aşıkları) adıyla bir örgüt kurdular. Böylece siyasal siyonizmin ilk tohumları atılmış oldu¹³⁶.

Siyonizm kavramı, XIX. yüzyılın sonlarında Yahudilerin *Eretz İsrail*(İsrail diyarı)'e dönüş hareketini bir siyasal hedef olarak belirlemesi ile ortaya çıktı. Bir Rus Yahudisi olan Nathan Birnbaum, kendisinin yayınladığı *Selbst Emanzipation* dergisinde ilk defa *siyonizm* ifadesini kullandı. Birnbaum, derginin 1 Nisan 1890 tarihli sayısında siyonizmi, Musevileri Filistin'e yerleştirmek amacını güden ve üyelerini Yahudilerin oluşturduğu bir siyasal parti örgütü olarak tanımlamaktadır¹³⁷. Ancak siyonizm düşüncesinin belirgin bir siyasal anlama kavuşması, Viyanalı gazeteci Theodor Herzl ile oldu. 1897 yılında Basel'de düzenlenen *Birinci Siyonist Kongre* hazırlıkları sırasında siyonizmi Yahudiler için bir siyasi hedef olarak gösteren Herzl, bu hedefi "bağımsız bir Yahudi toprağında egemenlik kurulması"¹³⁸ olarak ifade etmiştir.

Yahudiler tarihin çeşitli dönemlerinde Babilliler ve Romalılar tarafından Filistin bölgesinden sürülüp dünyaya yayıldıkları zaman bile Filistin'i hiçbir zaman unutmadılar ve buraya tekrar dönüp *Davud'un krallığını yeniden kurmak* hayaliyle yaşadılar. İnanışlarına göre bu dönüş, Mesih'in gelişi ile olacaktı. Bu inanç hahamlar tarafından sinagoglarda devamlı işlendi ve Mesih ile kurtuluş ümidi haham vaazları ve cemaat dualarından hiçbir zaman eksik olmadı. Mesihçi siyonizm düşüncesinden hareketle Yahudileri dağınıklıktan kurtarıp, Filistin'de toplamak uğrunda tarihte

¹³⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, 2000, s. 61; Yaşar Kutluay, *Siyonizm ve Türkiye*, İstanbul, 2004, s. 17; Alan R. Taylor, *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi*, çev. Mesut Karışahan, İstanbul 2001, s.13; I. Greilsammer, *age.*, s. 7; Alain Boyer, *Siyonizmin Kökenleri*, çev. Volkan Aytar, İstanbul 1992, s.7.

¹³⁶ A. R. Taylor, *age.*, s. 13-14.

¹³⁷ Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, İstanbul, 1991, s. 33-34; I. Greilsammer, *age.*, s. 7- 8.

¹³⁸ I. Greilsammer, *age.*, s. 7- 8.

zaman zaman sahte mesihler ortaya çıktı. Bu olayların en meşhuru çalışmamızın daha önceki sayfalarında yer verdiğimiz Sabetay Sevi hareketidir (Bkz. İkinci Bölüme).

Yahudiler arasında bu mesihçi inanış, varlığını XIX. yüzyılda bile devam ettirmiştir. O dönemde dünyada en büyük Yahudi kitlesinin yaşadığı Doğu Avrupa'da, Filistin'de Yahudi milletinin yeniden ihyasının ancak mesihçi şartlar dâhilinde gerçekleşebileceği inancı vardı. Ancak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik fikri ile imparatorlukların sarsılmaya başlamasıyla bu inanış da yıkılmaya başladı. Siyon'a dönüş için Mesih'i beklemenin gerek olmadığına, başka yollardan da dönüşün mümkün olabileceğine dair fikirler ortaya atılmaya başlandı.

Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde yaşayan Yunan, Sırp, Karadağ ve Bulgarlar gibi çeşitli milletler Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşarak kendi milli devletlerini kurmaları ve bağımsızlıklarını kazanmaları, yüzyıllardan beri bir yurda sahip olmak ve devlet kurmak amacıyla yaşayan Yahudileri de etkilemekte gecikmedi. Avrupa'da bağımsızlığını kazanan ve kendi milli devletlerini kuran hiçbir millet *Mesih* bekleyerek bu başarıyı elde etmemiştir. Öyleyse Yahudilerin kurtuluşu da bu yolla olmalıydı. İşte bu fikrin bazı Yahudiler tarafından işlenmesiyle mesihçi siyonizm'den siyasal siyonizm'e geçiş dönemi de başlamıştır¹³⁹.

2.2. Siyonizmin Fikri Öncüleri

Dünyanın dört bir yanına dağılan Yahudiler, hahamlar idaresinde milli ve dini kimliklerine olan bağlılıkları sebebiyle, yüzyıllar boyunca asimile olmadan varlıklarını devam ettirmişler ve bir gün mutlaka devlet kuracakları inancını hiçbir zaman kaybetmemişlerdir. Bu inancın sürekli canlı tutulmasında hahamların önemli rol oynadığını görmekteyiz.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'daki milliyetçilik hareketleri ile başlayan Yahudi aleyhtarlığı yine aynı dönemde Rusya'da Yahudilere karşı yapılan kötü muameleler Yahudiler arasında özellikle de hahamlar arasında Yahudi toplumunun geleceğin gözden geçirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı hahamlar ve önde gelen Yahudi aydınlar, bir Yahudi devleti kurabilmek için Mesih beklemek yerine daha somut çalışmalara yönelmişlerdir¹⁴⁰.

¹³⁹ S. Kocabaş, *age.*, s. 93–96.

¹⁴⁰ I.I. Bostancı, *age.*, s. 91.

Bu amaç doğrultusunda çalışma yapan başlıca Yahudi düşünür ve din adamları şunlardır:

2.2.1. Haham Judah Alkalai (1798 – 1878)

Haham Judah Alkalai, Yahudi inancına ve geleneğine nüfuz etmiş olan hayali mesihçilik ile Yahudilerin kendi çabalarıyla tarihi yurtları ve vatanları olduğunu düşündükleri topraklarına geri dönüşün ulusal çabalarla somutlaşması arasında geçişi gerçekleştiren ilk modern düşündürdür. Saraybosna'da doğmuş ve Kudüs'te yetişmiştir¹⁴¹. Alkalai, Yahudilerin bir ulus oluşturduğu fikrini Korfu Hahamı Judah ben Samuel Bibas ile yaptığı söyleşiler sonucu benimsemiştir. Alkalai, milliyetçi hareketler tüm Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nda yayılma gösterirken, Yahudi ulusal yazgısına dair modern bir siyasal sezgi edindi. Gelecekteki kurtuluş üzerine teorileri, döneminin hahamlarının geleneksel yorumlarıyla karşılaştırıldığında gerçekten bir devrimciydi. Alkalai'ye göre, bir Yahudi ulusu ve devleti oluşturmak için gerekli olan şey, Yahudilerin kollektif bir şekilde ulusal topraklarına geri dönmeleridir¹⁴².

Haham Judah Alkalai, 1840 Şam olaylarından sonra¹⁴³, kendisi gibi düşünen bazı Musevi ruhbanlar ile birlikte mesihçi gelenek yerine, Musevilerin kefaretinin tamamlandığını ve artık tanrıdan bir şeyler beklemek yerine insanoğlu eliyle Filistin topraklarına dönmeleri gerektiği savunmaya başladı.

Alkalai, oluşturduğu bu yeni düşünce çerçevesinde *toprağın kolonileştirilmesi, Yahudi varlığının uluslararası güçler tarafından tanınması, bir Yahudi parlamentosu oluşturulması, Yahudi tarımı ve hatta bir Yahudi ordusu oluşturulması* gibi modern fikirlerini yaymak ve benimsetmek üzere tüm Avrupa'yı dolaştı. Yaşadığı döneme göre modernist olarak görülen tezlerine karşı Yahudi Ortodoks dini çevrelerin şiddetli muhalefetine rağmen, dolaştığı her yerde Eretz İsrail'e yerleşmeye yönelik çeşitli cemiyetlerin kurulmasına önyak oldu. 1845

¹⁴¹ Abdullah Manaz, *Siyasi Siyonizm Tarihi*, İstanbul, 2005, s. 19.

¹⁴² I. Greilsammer, *age.*, s. 17 – 18.

¹⁴³ 1840 yılında bir Fransisken papazın esrarengiz ölümünün, Şam Yahudilerinin bir eseri olduğunu iddia eden Şam Hristiyanlarının, Yahudi mahallelerini basarak orada yaşayan Yahudileri katlettiler. Bunun üzerine, önde gelen iki Yahudi lideri Fransız Adolphe Cremieux ile İngiliz Sir Moses Montefiore, büyük bir çaba göstererek Şam Yahudi Cemaati üzerine atılan bu suçlamanın gerçek olmadığını ortaya çıkararak, Şam Yahudi Cemaatinin baskı ve şiddetten kurtulmasını sağladılar. Bkz. M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 33 – 35.

yılında yazdığı *Yahuda'nın Teklifi* adlı eserinde siyonizm için, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ayrılıkçı hareketleri örnek gösterdi¹⁴⁴.

Hayatının sonlarına doğru diğer Musevilere örnek olmak amacıyla Filistin'e yerleşti. Onun mücadelesi yaşadığı dönemde pek az somut sonuç vermiş ise de, Yahudiler arasındaki geleneksel mesihçi anlayıştan siyasal bir milliyetçiliğe geçiş, fikrî düzeyde haham Judah Alkalai ile başlamıştır.

2.2.2. Haham Zvi Kalischer (1795 – 1874)

Polonya kökenli Talmud bilgini olup, Almanya'nın Thorn kentinde hahamlık yapan bir Musevi aydınıdır. Kalischer, hem Yahudi Ortodoks geleneğine sıkı sıkıya bağlı hem de Avrupa'daki ulusal mücadelelerin gelişimine dair kesin ve net bilgilere sahipti. Fikirleri, Judah Alkalai ile büyük benzerlikler göstermektedir. Yahudilerin Eretz İsrail'e yeniden iskânının ateşli bir savunucusudur. Özellikle 1862 yılında yazdığı *Derishat Zion (Siyon'a Bakış)* adlı eserinde, kendi geleneksel inançlarına göre Yahudilerin Filistin'e yani tarihi yurtlarına geri dönüşünün gerekliliğini ele almış ve anlatmıştır¹⁴⁵.

Gençliğinde, Fransa ve Almanya'da Aydınlık Çağı'nın bir gereği olarak, Musevi yurttaşlara medeni hak ve özgürlüklerin dağıtıldığını kendi gözleriyle görmüş ve Rothschildler gibi bazı Musevi ailelerin ekonomik ve politik düzlemde önemli konumlara gelmesinden oldukça etkilenmiştir. 1836 yılı gibi erken bir dönemde Rothschildlere'e zamanın Filistin ve Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan Kudüs'ün satın alınması için bir girişimde bulunmalarını rica etmiştir. Avrupa'yı etkisi altına alan milliyetçilik akımı burada yaşayan Yahudileri de etkiledi ve Kalischer yazdığı bir makalesinde "İtalyan, Polonyalı ve Macarlardan örnek alalım, diğer halklar ulusal gururları için uğraşırken biz Tanrı adına Siyon davasına başlamakta daha ne kadar bekleyeceğiz" diye yazdı¹⁴⁶. Hahamlık yaptığı Almanya'nın Thorn şehrinde bir konferans toplayıp komite kurarak Hibbat Zion hareketiyle Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini savundu¹⁴⁷.

Kalischer'in çabaları somut bir sonuç vermemiş ise de, Adolphe Cremieux'un yeryüzündeki dindaşlarına yardım amacı ile kurmuş olduğu *Evrensel İsrailoğulları Birliği (Alliance Israélite Universelle)*, bu Musevi aydınının fikirlerini değerlendirerek

¹⁴⁴ Selim Okuyan, *Aslan ve Androcles Filistin'in Gölgesinde Abdülhamid ve Theodor Herzl*, İstanbul, 2008, s. 60.

¹⁴⁵ I. Greilsammer, *age.*, s. 18 – 19.

¹⁴⁶ S. Okuyan, *age.*, s. 60; M. K. Öke, *Siyonizm ve Yahudiler*, s. 33 – 35.

¹⁴⁷ A. Manaz, *age.*, s. 21.

1870 yılında Yafa’da *İsrail’in Umudu (Mikveh İsrail)* adlı bir tarım okulu ve yerleşim merkezi kurmuştur¹⁴⁸.

2.2.3. Moses Hess (1812 – 1875)

Moses Hess, Bonn’da doğan ve dindar bir ailenin oğlu olarak yetişmesine rağmen, öğrenciliği sırasında dini inancını tamamıyla kaybetmiş ve kendisini sınıf arkadaşı Karl Marx ile sosyalizme adanmış bir Yahudi idi. Bir süre Avrupa’yı dolaşan Hess’in düşünce yapısının Musevi milliyetçiliği temelinde yükselmesi, Haham Zvi Kalischer’in ve ünlü İtalyan yurtseveri Mazzini’nin eserlerini okumasıyla başladı¹⁴⁹.

Hess gençliğinde, Yahudilerin kendilerini kabul eden ulusların kültürünü benimsemeleri gerektiğine inanmıştı. Fakat Hess’in düşünce anlayışı, etrafında cereyan eden olaylar sonucu tamamen değişti¹⁵⁰. 1862 yılında kendi fikirlerini içeren *Roma ve Kudüs (Rome und Jerusalem)* adlı kitabını yayınladı. Bu eserde; “her halk kendine özgü niteliklerini geliştiriyor ve milli amacına doğru yürüyor, Hıristiyan Roma’nın yıkıntıları altından yepyeni bir İtalya fişkiriyor” diye yazarak İtalyanların başarısının Yahudiler tarafından örnek alınması gerektiğini savundu. Ona göre Yahudi Sorunu, Musevilerin içinde yaşadıkları toplumlarla bütünleşmesi ile çözümlenemezdi, reform ve asimilasyon Musevilerin ırksal özelliklerini bir çırpıda silemezdi¹⁵¹.

Hess’e göre, Yahudiler bir inancı temsil eden ümmet değil, bir ulus ve bir ırktı. Bu gerçeği kabullenmeyen Yahudi ise onun gözünde bir mürteddi, ırkına ve halkına ihanet etmiş bir alçaktı. Asıl önemli olan Yahudi probleminin nereden kaynaklandığını bulmaktı. Hess’e göre Yahudi sorunu, Yahudilerin yurtsuz olmasından doğmuştu, normal bir ulusal hayat sürdürmeyen bir milletin başkalarının sırtından geçinen bir parazitten farkı yoktur diyen Hess’in gözlemine göre, Yahudi Sorunu’nu çözebilmenin tek yöntemi Filistin’de bir Yahudi devleti kurmaktı. O, Rothschildler gibi birkaç Musevi milyonerin birleşerek Osmanlı Devleti’nden Filistin bölgesinin satın alınabileceğine ve Avrupalıların da bu durumu onaylamasıyla Yahudi sorununun çözüleceğine inanıyordu¹⁵². Hess’e göre, ezilen her ulus için, ulusal bağımsızlık evresi, toplumsal düzlemdeki her ilerlemenin öncülü ve koşuludur. Yahudi halkının ruhunun bağdaşıklığını koruyan dinin zarar gördüğünü

¹⁴⁸ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 33 – 36.

¹⁴⁹ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 33 – 37.

¹⁵⁰ I. Greilsammer, *age.*, s. 20.

¹⁵¹ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 33 – 37.

¹⁵² M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 37–38.

ve yok olma riskiyle karşı karşıya olan bu ruhu korumanın tek çözüm yolunun Yahudilerin kendi tarihsel vatanlarında ulusal yaşamlarını yeniden inşa etmeleri olduğunu belirtmiştir. Hess, Yahudilerin dağılımlıkları içinde kendi ulusal kimliklerini koruma yönünde ellerinden geleni yaparlarken, siyasal egemenliklerinin restorasyonu için de mücadele etmelerini savunmuş ve gelecekte kurulacak olan devletin; ulusun toprağa sahip olması, yasal yapıların kurulması, tarım, sanayi ve ticaret alanlarında Yahudi teşebbüslerin yaratılması ve tüm bunların Yahudi gelenekleri ve sosyalizm ilkeleri üzerinde temellendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hess, Theodor Herzl başta olmak üzere bütün siyonist düşünürleri etkilemiştir¹⁵³.

2.2.4. Yehuda Leib Pinsker (1821 – 1891)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Museviliğin sadece bir inanç felsefesi olmayıp aynı zamanda başlı başına bir millet oluşturacak nitelikte unsurlara sahip olduğunu savunan bir diğer Yahudi aydını da Odessalı Doktor Yehuda Leib Pinsker'dir. Pinsker, Moskova Üniversitesi'nde tıp öğrenimi görmüş ve Kırım Savaşı sırasında kolera ile mücadelede gösterdiği başarısından dolayı Çar tarafından ödüllendirilmişti. Pinsker, önceleri Musevilerin Çar II. Aleksander'ın liberal yönetimi altında Rus yurttaşlar gibi bazı medeni hak ve özgürlüklere kavuşabileceklerine inanıyordu. Ancak 1881 yılında Rus Çarı'nın bir suikast sonucu öldürülmesi ve suikastçılarının arasında bir Yahudi'nin de bulunduğu iddia edilmesi üzerine Rusya'da Yahudilere karşı uygulanan baskı ve şiddet Dr. Pinsker'e Yahudilerin tüm iyi niyetlerine karşın diğer uluslarla birlikte yaşayamayacağını gösterdi. Hatta O, 1882 yılında yazdığı *Kendi Kendine Kurtuluş* adlı eserinde Yahudi sorununu şu şekilde teşhis etti: Yahudi düşmanlığı doğu'da olsun batıda olsun, psikolojik bir hastalıktır. Hem de tedavisi mümkün olmayan irsi bir hastalık olup zamanla geçmesi de beklenemez. Yahudi sorunun özü ise, Musevilerin yurttaşı oldukları ülkelerde kendilerine özgü nitelikleri, hayat biçimleri ve davranış kalıpları ile ayrı bir topluluk oluşturmalarıdır. Musevilerin bu özelliklerinden dolayı onların, ev sahibi milletler tarafından hoşgörü ile karşılanmadıklarını, bilakis nefret, korku ve tiksinti uyandırdıklarını düşünmekteydi. Konuk oldukları ve ülke halkından değişik oldukları ve onlardan uzak durdukları için, diğer yurttaşlara tanınan haklar Musevilerden

¹⁵³ I. Greilsammer, *age.*, s. 21.

esirgenmekteydi. Bu durum, Musevilerin yaşadıkları hemen her ülkede aşağı yukarı yaşanmaktaydı¹⁵⁴.

Pinsker, Yahudi sorununun çözümü hakkında ise şu görüşlere yer vermiştir: Ne zaman ki Yahudiler tarih sahnesine çıktıkları topraklara döner ve orada milli egemenlik prensibine dayalı bağımsız bir devlet kurup, milletler cemiyeti ve diğer uluslarla eşit bir statüye sahip olurlarsa, işte o zaman Yahudileri kınamak ve aşağılamak için hiçbir neden kalmazdı¹⁵⁵. Musevi ulusal bağımsızlık mücadelesi başkalarının teşvik ve girişimleri ile değil, dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış Yahudilerin ortak özveri ve çabaları sonucu gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktaydı. İşte bu yüzden de eserine *Kendi Kendine Kurtuluş* adını vermişti¹⁵⁶.

Yahudi sorununu çözüme ulaştıracak yöntemlerin seçimi konusunda ise Pinsker, Filistin’de kolonizasyonun gerekli olduğunu, bunun ilerde başvurulacak diplomatik çabalara zemin hazırlayacağını savunmaktaydı. O’na göre kolonizasyon, Yahudi sorununun çözümünde bir sonuç değil, diplomasinin öncüsü ve hazırlığı olmalıydı. Filistin’de kolonileşmiş Yahudi yerleşim merkezlerinin kurulması, siyonistlerin büyük Avrupa devletleri ile olan diplomatik görüşmelerindeki politikalarında ve onları siyonizme ikna etmede önemli rol oynayacaktı. Eğer Avrupalı devlet adamlarına ve diplomatlarına Filistin’de Yahudi ulusal yurdu kurmak için haklı bir gerekçe gösterilebilirse Batı, siyonizmin tezini benimseyebilirdi. Aslında Batı’nın siyonizmi benimsemesi ise, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti’ne baskı yaparak Filistin’de siyonistler lehine bir takım düzenlemeler yapması anlamına gelmekteydi.

Pinsker’in düşüncelerini benimseyen Museviler, çeşitli mahalli dernekler kurmaya başladı. Tarihe *Siyon Aşıkları (Hovevei Zion)* adıyla geçen bu hareket Rusya ve Doğu Avrupa’da hızla gelişti. Bu hareketin dikkat çeken en önemli faaliyetleri; Filistin bölgesinde yaşayan Yahudilere yardım etme, Filistin’de kolonizasyonlar oluşturma ve Filistin’e Yahudi göçünü organize etmek olmuştur¹⁵⁷.

2.2.5. Joseph Natonek (1813 – 1892)

XIX. yüzyılda yaşayan ve Yahudilerin Filistin’e yeniden dönüşü üzerine gayet açık bir plan hazırlayan önemli bir Yahudi düşünürdür. Bu plan; Yahudi halkını

¹⁵⁴ I. Greilsammer, *age.*, s. 34 – 37.

¹⁵⁵ I. Rennap, *age.*, s. 75 – 77.

¹⁵⁶ A. Boyer, *age.*, s. 68-69.

¹⁵⁷ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 37-38.

temsilen bir kongre düzenlenmesini, Osmanlı Hükümeti'nden Filistin topraklarını Yahudilere tahsis eden bir belgenin alınmasını, tarımsal kolonizasyon ve kitle göçlerinin yapılmasını, ulusal dil olarak İbranice'nin seçilmesini ve bir Yahudi devletinin kurulmasını içermekteydi. Natonek, geleneksel Yahudi inancındaki mesihçi anlayışın bir tarafa bırakılmasını savunmakta ve “Yahudi halkı ölmedi yaşıyor, İbrani peygamberlerin Tanrı adına vaad ettiği üzere, halk kendi arzusuyla kendi ülkesi olan İsrail'e geri dönebilir” diyerek politik bir tasarıyı ortaya koymaktaydı. Ayrıca ilk siyonist eser olan *Yahudilerin Özgürleşmesi* adlı eseriyle de Ortodoks Yahudiler ile Reformcu Yahudiler arasında birlik sağlamaya çalışmıştır¹⁵⁸.

2.2.6. Theodor Herzl (1860 – 1904)

İsrail'in manevi kurucusu ve siyasi siyonizmi tam anlamıyla hayata geçiren Theodor Herzl, 2 Mayıs 1864 yılında Budapeşte'de doğdu¹⁵⁹. Geleneksel orta öğretiminden sonra Viyana Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi'nde okudu ve 1884 yılında da Roma Hukuku alanında doktora yaptı. Bir süre avukatlık yaptı ancak hukukun kendisini tatmin etmediğini görerek edebiyat ve güzel sanatlara yöneldi¹⁶⁰. Uzun yıllar çeşitli gazetelerde makaleler, gazete tefrikaları, hikâyeler, yolculuk anlatıları ve toplumsal temalı tiyatro yazıları yazdı. Ekim 1891 yılında Neue Presse'nin Paris temsilciliğine atandı. Herzl, o dönemde Yahudi sorununun Yahudi gençliğinin sosyalizmi benimsedikten sonra kitlesel olarak Hıristiyan olmasıyla çözüleceğine inanıyordu¹⁶¹.

Herzl'in Yahudi sorunu ile tanışması Viyana yıllarına dayanmakla beraber, Herzl'i etkileyen en önemli olay, çalıştığı gazete için Fransa'da takip ettiği Yüzbaşı Dreyfus olayıdır¹⁶². Fransız ordusunda görevli Yahudi asıllı Yüzbaşı Alfred Dreyfus, yeterli delil olmadığı halde Almanlar lehine casusluk yapmakla suçlandı ve ordudan atılarak hapse mahkûm edildi¹⁶³. Bu olay Herzl'i çok etkiledi ve onun düşünce dünyasında değişimlere neden olarak O'nda “Yahudi sorununun anti-semitizmin bir sonucu olduğu ve Avrupa'da, Musevilerin içinde yaşadığı tüm ulusların ya gizliden gizliye ya da açıktan açığa anti-semit oldukları” fikrini uyandırdı¹⁶⁴. Avrupa'daki

¹⁵⁸ A. Boyer, *age.*, s. 58–59.

¹⁵⁹ H. Tanyu, *age.*, s. 194; V. Engin, *age.*, s. 61

¹⁶⁰ E. Bayramoğlu, *age.*, s. 54.

¹⁶¹ I. Greilsammer, *age.*, s. 42 – 43.

¹⁶² Ergun Göze, *Siyonizmin Kurucusu Theodor Herzl Hatıralar*, İstanbul, 2002, s. 21 – 22.

¹⁶³ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 16.

¹⁶⁴ Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, Ankara, 2007, s. 34–35.

Yahudi düşmanlığı ile yakından ilgilenen Herzl, Dreyfus hadisesinden sonra çareyi Filistin’de bir Yahudi devleti kurulmasında gördü ve 1896 yılında *Der Judenstaat (Yahudi Devleti)*¹⁶⁵ isimli bir kitap yayınlarak bu konudaki fikirlerini açık açık ortaya koydu¹⁶⁶. Herzl, Yahudi meselesi ile ilgili olarak bu kitabı daha yayınlamadan önce 1892 yılında *Fransa’da Antisemitizm* isimli bir makale yayınlamıştı¹⁶⁷.

Herzl, Musevilerin bir ulus vücuda getirecek ve bir devlet kurabilecek özelliklere sahip olduklarını belirterek; “Biz bir devlet hem de örnek bir devlet kuracak kadar güçlüyüz. Bu amaç için gerekli beşeri ve maddi her türlü malzemeye sahibiz. Bir ülkenin tüm haklı gereksinimlerini tatmin edecek büyüklükte dünya üzerinde bir yörede bize egemenlik verin, gerisini biz kendimiz tamamlarız” demektedir¹⁶⁸. Ayrıca Herzl, Ortaçağ’dan bakiye olarak kalan ve en medeni milletlerin bile bünyesinden silinip atılmayan Yahudi meselesinin, sosyal ve dini bir mesele olmayıp, aslında meselenin, milli bir mesele olduğunu ifade ederek çözümünün de ancak, bir meclis dâhilinde medeni dünya milletleriyle anlaşarak, sorunun siyasal bir dünya meselesi olarak görülmesiyle çözülebileceğini savunmaktaydı¹⁶⁹. 3 Temmuz 1904 yılında Theodor Herzl öldü¹⁷⁰.

2.2.6.1. Theodor Herzl’in Siyasi Siyonizmi Örgütlemesi

Filistin’de bir Yahudi devleti kurabilmek için Ortadoğu ve dünya politikasında yeni düzenlemeler gerekeceğine inanan Herzl, uluslararası ilişkilerde en önemli ögenin güç olduğunu düşünmekte, Avrupa devletleri ve Osmanlı Devleti ile olan diplomatik pazarlıklarına başlamadan önce, siyonizm siyasetini yürütebilmek için kendisine maddi ve manevi destek sağlayacak sağlam bir alt yapıya ihtiyaç duymaktaydı. Bu amaçla Yahudi cemaatinin önde gelenlerinden ve zengin Musevilerden oluşmuş bir kadro örgütü kurmayı düşündü. İlk olarak Baron de Hirsch ve ardından Baron Edmond de Rothschild ile görüşen Herzl, bu görüşmelerde istediğini alamadı¹⁷¹.

Ancak davasından vazgeçmedi ve yazdığı Yahudi Devleti kitabının etkisi ile Yahudilerin büyük bir kısmının kendisini desteklediğini görerek başlangıçta

¹⁶⁵ Theodor Herzl’in kitabı ve içeriği hakkında daha geniş bilgi için bkz. Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev. Sedat Demir, İstanbul, 2009.

¹⁶⁶ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 16; P. Johnson, *age.*, s. 467.

¹⁶⁷ S. Okuyan, *age.*, s. 63.

¹⁶⁸ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 42 – 43.

¹⁶⁹ S. Kocabaş, *age.*, s.145.

¹⁷⁰ Y. Kutluay, *age.*, s. 379.

¹⁷¹ M.K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 43.

siyonizm kavramının mucidi olan Nathan Birnbaum tarafından ortaya atılan Dünya Siyonist Kongresini toplamak için harekete geçti. Nihayet 1897 yılı Ağustos ayında Basel’de Birinci Siyonist Kongresi’ni toplamayı başardı¹⁷². Kongre 29 – 31 Ağustos 1897 tarihleri arasında 15 ülkeden 204 delegenin katılımıyla gerçekleştirildi. Kongreye katılanlar Herzl’i eski bir Yahudi sloganı olan *Yechi Hamelech (Yasaşın Kral)* sloganıyla karşıladılar¹⁷³. Herzl, için bu kongre “İlk Yahudi Milli Meclisi toplantısı” diye ifade edilecek kadar önemli bir toplantıdır¹⁷⁴.

Kongre'nin açılış konuşmasında Theodor Herzl; “Biz burada Yahudi Milletine sığınak olacak taştan bir binanın tesisi ihtiyacını ortaya koyacağız. Dünya bizim hakkımızda daima kötü bilgilere sahiptir... Anti-semitizm bize kuvvet vermiştir. Biz siyonistler görüyoruz ki, Yahudi milleti her yerde kendi kendisine yardım için uyanmaktadır. Biz burada Yahudi milletinin şimdiye kadar ihtiyacı olan düzenli bir organizasyon, bir kuruluş meydana getireceğiz” dedi¹⁷⁵.

Kongre’de “Siyonizm, Yahudi halkı için Filistin’de kamu hukukunun güvencesi altında bir vatanın tesis edilmesidir” denildikten sonra, bu amaç için;

1. Filistin’de kolonizasyon şartlarına uygun, Yahudiler tarafından tarımsal ve endüstriyel yerleşim alanlarının kurulmasını sağlamak.
2. Her ülkenin kanunlarına uygun olacak şekilde, mahalli ve milletler arası düzeyde, bütün Yahudiler için geçerli teşkilatları kurmak.
3. Yahudilerin milli his ve duygularının teşvik edilmesi ve kuvvetlendirilmesine çalışmak.
4. Siyonizmin amacını gerçekleştirmek uğrunda, hükümetlerin rızasını almak için hazırlık teşebbüslerine girişmek kararları alındı¹⁷⁶. Bu program daha sonraları Basel Programı olarak adlandırıldı ve ilk Siyonist Kongresi’nin başlıca ilkesi oldu¹⁷⁷.

Bu kongre, egemen bir parlamento gibi hareket ederek; siyonist hareketin amaçlarını, bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçları ve bu araçları kullanacak bir yürütme heyetini saptadı. Bu kongrede, siyonist siyaseti yürütecek 20 kişiden oluşan bir yürütme kurulu ve bu kurul içinden de bir hükümet gibi çalışacak ve kararlar alabilecek Theodore Herzl, Max Nordanau ile David Wolffsohn’dan oluşan bir

¹⁷² Alan R. Taylor, *age.*, s. 16.

¹⁷³ P. Johnson, *age.*, s. 470.

¹⁷⁴ A. Manaz, *age.*, s. 88.

¹⁷⁵ S. Kocabaş, *age.*, s. 148–149.

¹⁷⁶ Arthur Goldschmidt JR. – Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi, çev. Aydemir Güler, İstanbul, 2007*, s. 363; Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu, Ankara, 2009*, s. 34; A.R. Taylor, *age.*, s.17.

¹⁷⁷ I. Pappe, *age.*, s. 36.

küçük hareket komitesi kuruldu. Her iki örgütün başkanlığına da Theodore Herzl seçildi¹⁷⁸. Herzl bu kongreyi bir başarı olarak görmekte ve Yahudi devletinin temellerinin burada atıldığını kongre bitiminde yakın çevresine ifade etmiştir¹⁷⁹.

Herzl, Birinci Siyonist Kongresi'nin verdiği şevkle 28 Ağustos 1898 tarihinde 600'den fazla üyenin katılımıyla Basel'de İkinci Siyonist Kongresi'ni topladı. Bu kongrede örgütün parasal sorunları tartışıldı ve örgütün iktisadi politikasını yürütecek bir bankanın kurulmasına karar verildi. Londra'da iki milyon sterlin sermaye ile kurulan banka *Yahudi Müstemleke Vakfı* adıyla faaliyete geçti. Bu banka daha sonra 1903 yılında *İngiliz – Filistin Şirketi*'ni kurdu ve Filistin'de Hayfa, Yafa, Kudüs, Hebron, Beyrut, Safed, Tiberyas ve Gazze'de şubeler açarak Yahudi kolonizatörlerin her türlü toprak alım satımlarıyla ilgilenmeye başladı¹⁸⁰. Siyonistler 1903 yılında yaptıkları Altıncı Kongre'ye kadar her yıl bir araya gelerek siyonizmin genel politikasını belirlediler ve bu yıldan sonra iki yılda bir toplanma kararı aldılar.

2.2.6.2. Theodor Herzl'in II. Abdülhamid Nezdinde Yaptığı Girişimler

Herzl, bir yandan Avrupa'da zengin Yahudilerle görüşerek onları siyonizm davasına kazanmaya çalışırken diğer yandan da Filistin'in Yahudi göçüne açılması ve buranın muhtar bir Yahudi yönetimine sahip olması için fikirler geliştirmeye başladı. Zaten *Yahudi Devleti* isimli kitabında "Eğer sayın majesteleri bize Filistin'i verirse biz de karşılık olarak Türkiye'nin maliyesini düzenleriz" diye yazmıştı¹⁸¹. Herzl, teklifini II. Abdülhamid'e sunmak ve nabız yoklamak üzere Haziran 1896'da İstanbul'a geldi. Ancak kendisi Padişah ile görüşemedi, tekliflerini Viyana'da tanıştığı ve II. Abdülhamid'in Avrupa'daki hafiyelerinden biri olduğu öne sürülen,

¹⁷⁸ Vahdettin Engin, *age.*, İstanbul 2010, s. 77.

¹⁷⁹ Kongre bittikten sonra Herzl anı defterine kongre ile ilgili olarak; "Eğer Bale (Basel) Kongresi'ni topluluk önünde telaffuzundan kendimi men ettiğim bir kelimeyle ifade etmem icap ederse şunu söylemem gerekir: Ben Bale'de 'Yahudi Devletini' tesis ettim. Ben bunu bugün yüksek sesle söylesem bütün dünyada bir kakhaha tufanı yükselir. Fakat bundan beş sene sonra, belki elli sene sonra herkes bunun böyle olduğunu anlayacaktır. Çünkü devlet dediğimiz nesne, bir milletin, hatta 'Devletin benim' diyebiliyorsa tek bir insanın iradesi üzerine kurulur. Eğer o fert kâfi kudrete malikse. Toprak ise onun maddi dayanağıdır ancak. Devlet her ne kadar böyle bir maddi dayanağa malik ise de her zaman mücerret bir vasıf da taşır. Vatikan Devleti toprağının bulunmamasına rağmen mevcuttur, eğer mücerret devlet fikri olmasaydı, Papa nereye nasıl hükmedecekti. İşte ben Bale (Basel)'de bu mücerret ve dolayısıyla da insanların ekserisine gözükmeyen şeyi ortaya koydum..." diye not düşmüştür. Bkz. Ergun Göze, *age.*, s. 129.

¹⁸⁰ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 48.

¹⁸¹ Cemal Anadol, *İsrail ve Siyonizm Kıskaçında Türkiye*, İstanbul, 2004, s. 67 – 68; Refik Şakir en Nedşe, *Sultan II. Abdülhamid ve Filistin*, İstanbul, 2004, s. 11; Ergun Göze, *age.*, s. 8.

Polonyalı Kont Philipp de Newlinski aracılığı ile iletti. II. Abdülhamid - Newlinski görüşmesi sırasında II. Abdülhamid, Herzl'in tekliflerini reddetti¹⁸².

Newlinski, Sultan II. Abdülhamid ile yaptığı görüşmeyi Herzl'e anlattığı zaman Herzl'in tepkisi; "Sultan'ın gerçek bir devlet adamı büyüklüğünü yansıtan sözleri, her ne kadar o an için bütün ümitlerimi söndürse de bana tesir etti ve heyecanlandırdı. Ölümü ve sonra paylaşılmayı kabul eden bu kadercilikte trajik bir güzellik var..." şeklinde ortaya koydu ve buna karşılık kendilerinin de son nefese kadar pasif mukavemet şeklinde de olsa mücadele edeceklerini ifade etti¹⁸³.

1896 yılında Padişah ile görüşmek amacıyla İstanbul'a gelen ancak başarılı olamayan ve Newlinski aracılığıyla yaptığı girişimden de istediği sonucu alamayan Herzl, davasından vazgeçmeyerek yukarıda belirtilen çalışmaları Avrupa'da yaparken bir yandan da II. Abdülhamid'i ikna edebilmek için çeşitli alternatifler aradı. Herzl, Filistin konusunda doğrudan doğruya Sultan II. Abdülhamid'e başvurmadan önce, bu sırada Osmanlı Devleti ile yakın münasebetlere ağırlık veren ve doğuya açılma politikasını takip eden Alman İmparatoru II. Wilhelm'den yararlanmak istedi. İmparatorun, Ekim 1898'de Osmanlı Devleti'ni ziyareti sırasında, İstanbul'da bir yolunu bulup II. Wilhelm ile konuşmayı başardı. II. Wilhelm kendisine, Yahudilerin Filistin'e yerleşme meselesini II. Abdülhamid ile görüşeceğini söyledi. Ancak Alman İmparatoru, Suriye ve Filistin ziyareti sırasında,

¹⁸² Bu görüşmede II. Abdülhamid Newlinski'ye: "Eğer Bay Herzl senin benim arkadaşım olduğun gibi arkadaşın ise, ona söyle bu meselede ikinci bir adım atmasın. Ben bir karış bile olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil milletime aittir. Milletim bu imparatorluğu kanlarını dökerek kazanmış ve yine kanları ile mahsuldar kılmıştır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarının askerleri birer birer Plevne'de şehit düşmüşlerdir. Bir tanesi dahi geri dönmek üzere hepsi muharebe meydanında kalmışlardır. Türk İmparatorluğu bana ait değildir, Türk milletindir. Ben onun hiçbir parçasını vermem. Bırakalım Yahudiler milyarlarını saklasınlar, benim imparatorluğum parçalandığı zaman onlar Filistin'i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat, yalnız bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem" dedi. Bkz. Yaşar Kutluay, *age.*, s. 108 – 109. Bu görüşme hakkında Vahdettin Engin: Bu ifadeler Theodor Herzl'in hatıralarında yer alıyor. Ancak II. Abdülhamid ile Newlinski arasında geçtiği ifade edilen yukarıda görüşmede neler konuşulduğu hakkında bir arşiv belgesi henüz bulunamamıştır. Bununla beraber bazı kaynaklarda da II. Abdülhamid'in Newlinski ile yaptığı bu görüşmede, Yahudilerin bütün Osmanlı borçlarını ödemeyi teklif ettikleri tarzında öteden beri devam eden bir yanlış da söz konusudur. Buna inanılacak olursa Newlinski, Yahudilere Filistin'de toprak verilmesi karşılığında Osmanlı Devleti'nin bütün dış borçlarının ödenmesini taahhüt etmektedir. Ancak o dönemde (1896) mevcut Osmanlı borçları bilinmezse böyle bir taahhütte bulunmuş olabileceği düşünülebilir. Ama borç miktarı bilindiğinde bunun imkânsızlığı hemen ortaya çıkmaktadır. Nitekim o yıl Osmanlı dış borçları yaklaşık 90 milyon lira raddesindedir. Bu kadar yüksek bir miktarı değil Yahudi sermayedarlar, büyük devletler bile bir defada karşılayamazlar. O halde Newlinski'nin bütün Osmanlı borçlarının ödenmesi gibi bir vaatte bulunması söz konusu olamaz. Olsa olsa, normal yollarla bir miktar toprak satın alınması karşılığında ödenmesi öngörülen bir paradan söz edilebileceğini ifade etmektedir. Vahdettin Engin, *Pazarlık*, İstanbul 2010, s. 64 – 65.

¹⁸³ E. Göze, *age.*, s. 81.

Herzl ile tekrar karşılaştığında, Padişah ile yaptığı görüşme hakkında Herzl'e herhangi bir açıklama yapmadı¹⁸⁴.

Herzl, Filistin'de Yahudi yurdu kurulması için mali yardım, teknoloji ve ekonomik kalkınma gibi Osmanlı yönetimine cazip gelebilecek teklifler götürmeyi planladı. Böylece Osmanlı yönetiminden, bir yurt tavizi elde edebileceğini düşünerek, Sultan II. Abdülhamid ile doğrudan görüşmenin yollarını aradı¹⁸⁵. 1900 yılında Osmanlı Devleti'nin borçlanma arayışı içine girdiğini öğrenen Herzl, bu defa II. Abdülhamid ile şahsi dostluğu bulunan ve hem Türkler hem de İngilizler için casusluk yapan Vambery'nin yardımıyla 17 Mayıs 1901 tarihinde bir siyonist olarak değil de meşhur bir gazeteci sıfatıyla Sultan II. Abdülhamid tarafından kabul edildi.

Mabeyn teşrifatçısı İbrahim Bey'in tercümanlığı ile yapılan görüşmede Herzl, II. Abdülhamid'e Batı ülkelerinde ırkdaşlarının uğradığı haksızlıkları ve çektikleri zulümleri anlattıktan sonra, Musevi uyruklarına göstermiş olduğu iyilik ve adaletten dolayı Padişah'a dünya Yahudiliğinin şükranlarını ilettili, bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid de devletin kapısının Musevi göçmenlere açık olduğunu ifade etti. Ziyaretinin ana gayesine gelince Herzl, Osmanlı Devleti'nin Mezopotamya'da bulunan petrol yatakları, altın ve gümüş madenleri, verimli toprakları ile ileri düzeyde iktisadi potansiyelinin olduğunu, ancak tüm bu zenginliklerin Avrupa devletleri tarafından sömürüldüğünü söyledi. Berlin - Bağdat demiryolu projesini alan Alman sanayicilerin, reji idaresini ellerine geçirmiş olan Fransız bankerlerinin Osmanlı'nın çıkarlarını düşünmediklerini, sadece kendi ceplerini doldurduklarını belirtti. Batılı büyük güçlerin Osmanlı Devleti'ni boyunduruk altında tutabilmek için ülkenin ekonomik kalkınmasını engellediklerini, devletin İsrailogullarının bilgi, yetenek ve imkânlarına ihtiyacı olduğunu, Filistin'e yerleşmelerinin kabul edildiği takdirde, Yahudilerin Osmanlı maliyesini Batılı büyük devletlerin vesayetinden kurtaracaklarını ve Osmanlı Devleti'ni kalkındıracak iktisadi hamlelerin gerçekleştirilmesini sağlayacaklarını söyledi. Herzl'i dikkatle dinleyen Sultan II. Abdülhamid, Herzl'den Osmanlı Devleti'nin borçlarının konsolide edilmesi için bir plan hazırlamasını istedi. İstanbul'dan ayrılışından tam bir ay sonra Herzl, bir mektupla planını II. Abdülhamid'e sundu¹⁸⁶. Herzl, Padişahın Yahudilere Filistin'e yerleşme ve özerk bir idare kurma hakkı tanınması şartı ile zengin Musevi bankerlerin

¹⁸⁴ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 19; P. Johnson, *age.*, s. 472.

¹⁸⁵ B. Eryılmaz, *age.*, s. 206.

¹⁸⁶ V. Engin, *age.*, s. 106 – 114; M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 53 – 54.

bir iki yıl içerisinde Avrupa borsasındaki tüm Osmanlı borçlanma tahvillerini toplayabileceklerini belirterek, Türkiye’de ziraat, endüstri ve ticaret hayatını geliştirecek bir Osmanlı – Musevi Şirketi’nin kurulmasını teklif etti. Ancak teklifi Sultan II. Abdülhamid tarafından ikinci defa reddedildi¹⁸⁷.

Her ne kadar Sultan II. Abdülhamid ile Herzl yaptıkları görüşmelerden somut bir sonuç alamadılar ise de aralarındaki ilişki bitmedi ve 5 Şubat 1902 tarihinde Herzl yeni ve daha başka projelerini açıklamak üzere İstanbul’a davet edildi. Hemen İstanbul’a gelen Herzl, bu ziyaretinde Padişah ile birebir görüşemedi Mabeyn ikinci katibi İzzet (Holo) Paşa, Padişahın teklifini sundu. Sultan II. Abdülhamid’in teklifinde şu hususlar yer almaktaydı: Osmanlı topraklarına gelecek olan Musevi göçmenlerin Osmanlı uyruğuna geçmeyi kabul etmeleri ve askerlik görevlerini yapmaları şartıyla Musevilere Filistin dışında istedikleri her yerde kolonizasyon izni tanınacaktı. Buna karşılık siyonistler de bir sendika kurmak suretiyle Osmanlı borçlarını konsolide edeceklerdi. Ayrıca idare meclisinde Türklerin ve Yahudilerin yer alacağı bir Osmanlı şirketini kurarak, mevcut olan ve gelecekte bulunacak olan tüm madenlerin işletilmesini sağlayacaklardı. Ancak yapılan görüşmelerden yine olumlu bir sonuç çıkmadı¹⁸⁸.

1902 yılının Temmuz ayında Osmanlı Devleti’nin Londra Büyükelçisi Kostaki Antopulos Paşa tarafından Herzl’e, II. Abdülhamid’in şifahi mesajı iletildi. Bu mesajda Herzl’e, Osmanlı borçlarının tasfiyesi için Fransızlar ile anlaşmak üzere olduğu, ancak Musevilerin daha iyi koşullar önermeleri halinde bu işi onlara havale edebilecekleri söylendi. Musevilerin yapacağı bu hizmete karşılık Sultan II. Abdülhamid, Yahudilere karşı adalet ve himayesini esirgemeyecekti. Konuyu müzakere etmek üzere tekrar İstanbul’a gelen Herzl, yeni bir konsolidasyon planı içeren ayrıntılı bir plan hazırdı. Bu plana göre Herzl; banker arkadaşlarının Osmanlı borçlarının birikmiş faizlerinin ödenmesi için bir buçuk milyon sterlini temin etmeye

¹⁸⁷ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 54. Enver Ziya Karal; II. Abdülhamid’in bu görüşmeye ilişkin şu sözlerini nakletmektedir; “Viyanada çıkan Krabe Pres (Freie Pres) gazetesinin sermuharri (başyazarı) vardı. Yahudi idi. Alim bir adamdı. Şimdi öldü. Bir vakit onu bana zengin Museviler mebus yani temsilci, delege olarak gönderdiler. Yafa ve Kudüs taraflarında arazi satın alıp, Yahudileri her taraftan oraya iskân etmek istediler. Adeta orada bir hükümet tesis etmek isterler. Teklifleri de devletin Düyunu Umumiye’sini kamilen deruhte etmek. Güzel bir şey. Zira Düyunu Umumiye’nin, bir gün gelip de borçlarımızı ödemez isek, devletin maliyesini murakabeye almak gibi bir tehlikesi mevcuttur. Ben o zaman bazı şartlar teklif ettim. Sonra bu adam öldü, inkılâp oldu. İş natamam kaldı” demektedir. Geniş bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara 1983, s. 486.

¹⁸⁸ Ziya Uygur, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Filistin Sorunu ve Siyonizm*, İstanbul, 1998, s. 90 – 91; Y. Kutluay, *age*, s. 258 – 262.

söz verdiklerini, ayrıca Musevi bankerlerin birleşerek bir konsorsiyum oluşturup 30 milyon sterlin tutarında olan Osmanlı borçlanma tahvillerini Avrupa borsasından toplamalarını önerdi. Bu plan, Avrupalı tahvil sahiplerinin paralarının karşılığını almaları demektir. Herzl ise, bu maddi yardım karşılığında II. Abdülhamid'den, Hayfa da dâhil olmak üzere Akka Sancağı'nın siyonistlere verilmesi için gerekli izni istedi. Daha önceki teşebbüslerinde II. Abdülhamid'in Filistin'i elden çıkarmamak için son derece duyarlı olduğunu gören Herzl, bu sefer Akka Sancağı ile yetineceğini bildirdi¹⁸⁹. Ancak yapılan görüşmelerde Herzl'in Filistin ısrarı, Sultan II. Abdülhamid'in Filistin'in Yahudi göçmenlere açılmasının tehlikeli sonuçlar doğuracağı hususundaki geleneksel tutumunun çatışması üzerine yapılan görüşmelerden yine bir sonuç çıkmadı¹⁹⁰.

II. Abdülhamid ile Herzl arasında yapılan görüşmeler hakkında iki önemli husus dikkati çekmektedir. Birincisi; bazı kaynaklarda Sultan II. Abdülhamid ile Herzl'in görüşmelerinde, Herzl'in Padişahın huzuruna çıkarak "*Filistin'de Yahudilere toprak satmasını istediği, buna sinirlenen Padişahın Herzl'i huzurundan kovduğu*" ifade edilir ise de, böyle bir olayın yaşanmadığı, tarafların büyük bir dikkat ve nezaket içerisinde görüştüğü anlaşılmaktadır¹⁹¹. Herzl, Padişah'a Yahudilerin Filistin bölgesine yerleşmelerinin sağlanması durumunda ekonomik anlamda darboğazda olan Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlere olan borçlarının Musevi bankerler tarafından konsolide edileceğini, böylece İmparatorluğun büyük devletlerin baskısından kurtarılacağını, ayrıca Musevilerin bilim, teknik ve ekonomik güçlerinin Osmanlı ülkesine gelmesiyle ülkenin refah seviyesinin yükseleceğini ifade ederek Padişahı etkilemek istemiştir. Sultan II. Abdülhamid ise, ülkeyi borç yükünden kurtarmaya çalışırken Avrupalı alacaklılara karşı, Herzl şahsında onun temsil ettiği Musevileri bir denge unsuru olarak görmüş ve bu rekabet durumundan devleti kazançlı çıkarmanın yollarını aramıştır¹⁹².

İkincisi; Herzl'in Osmanlı Devleti ile anlaşamamasının nedeni *konsolidasyon ile kolonizasyon* projelerini birlikte değerlendirmesi, birincisinde göstereceği gayretlere karşılık olmak üzere Padişah'tan ikincisini istemesi idi. Oysa Osmanlı Devleti, konsolidasyon ile kolonizasyon sorunlarını birbirinden ayrı iki konu olarak değerlendirmekteydi. II. Abdülhamid, Herzl'i siyonistlerin lideri olarak değil,

¹⁸⁹ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 54 – 55.

¹⁹⁰ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 59 – 60.

¹⁹¹ V. Engin, *age.*, s. 114 – 115.

¹⁹² M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s. 60 – 62.

Osmanlı Devleti'nin borçlarının tasfiyesini üzerine alacak Musevi banka ve bankerlerle gerekli teması sağlayacak bir arabulucu kimliğinde huzuruna kabul etmişti. II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin borçlarının ödenip devletin maliyesini Düyun-u Umumiye'nin denetiminden kurtarabilmek için Musevilerden yararlanmayı düşünmekteydi. Musevilere bu hizmetleri karşılığında yeni borçlanma tahvilleri verecekti. Herzl ise bazı siyasal isteklerde bulunmaktaydı. II. Abdülhamid, Yahudi göçmenlerin ülkesine gelmesine karşı değildi, ancak Filistin dışında Hükümet tarafından belirlenecek yerlere yerleştirilmesini istiyordu. II. Abdülhamid, siyonistlerin Filistin'e yerleşmek ve burada imtiyazlı bir yönetim kurma isteklerinin devlet içinde devlet olmak anlamına geleceğinden ve hatta bir Yahudi devleti kurulabileceği şüphesinden dolayı onların Filistin'e yerleşmelerine müsaade etmemiştir¹⁹³.

Herzl, Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki görüşmeler olumlu sonuç vermeyince Avrupa ülkeleri ile özellikle de İngiliz Hükümeti ile görüşmelerini hızlandırdı ve 1902 yılında Sina Yarımadası'nın bir kısmının kendilerine verilmesini istedi. Ancak, İngilizler Arapların muhalefetini öne sürerek konuyu kapattı¹⁹⁴. 1903 yılında İngiltere, siyonistlere Uganda'da bir Yahudi yurdu kurulmasını teklif etti. İngilizlerin bu teklifi VI. Siyonist Kongresi'nde kabul edildi ise de, 1904 yılındaki siyonist teşkilatın VII. Kongresi'nde bu teklif reddedilerek kongrede "Filistin'den başka bir toprağın Yahudi yurdu olarak nazarı itibara alınmaması" kararı verildi¹⁹⁵. 3 Temmuz 1904 yılında Theodor Herzl öldü. Herzl'in ölümünden sonra da siyonistler Filistin üzerinde durmaya devam ettiler¹⁹⁶.

2.3. Yahudilerin Filistin'e Göç Etmek İstemelerinin Nedenleri

Yahudilerin Filistin'e göç olayı incelendiğinde üç temel neden ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Kudüs'ün özelinde Filistin'in Yahudi inancındaki yeri yani dini ve kültürel nedenler; ikincisi, özellikle Fransız İhtilali ile başlayan Avrupa'daki özgürlükçü ortamın milliyetçiliğe dönüşmesiyle Rusya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Yahudilere karşı yapılan baskı, zulüm ve sürgünler yani siyasal nedenler; üçüncüsü ise ekonomik nedenlerdir.

¹⁹³ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 57.

¹⁹⁴ A.R. Taylor, *age.*, 19 – 20.

¹⁹⁵ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 22–23.

¹⁹⁶ Y. Kutluay, *age.*, s. 379.

3.3.1. Dini ve Kültürel Nedenler

Yahudiler için Kudüs, tarihin ihtişam ve görkemini, geçmişte Tanrı ile insanın yakınlaştığı anları, gelecekte ise yaratan ile yaratılanın kaçınılmaz birleşmesini simgeler. Musevi inancına göre kentten cismani varlığı da önemlidir. Çünkü Yahudi inancına göre, insanın yaratılışı Kudüs'te başlar, Kudüs evrenin merkezi ve çekirdeğin, kaos ile yaratılış arasındaki buluşma noktasıdır. Musevi tapınağının Babilliler tarafından yıkılmasından ve Yahudilerin bu topraklardan çıkmak zorunda kalmalarından sonra Kudüs Yahudiler için birbirine zıt bir biçimde iki anlam ifade etti. Kudüs, Yahudiler için hem sürgün ve parçalanmanın sefalet ve acının hem de ebedi manevi mutluluğun en mükemmel ifadesi ve simgesi haline geldi. Bundan sonra sürgünde yaşadıklarına inanan diaspora Yahudileri Kudüs'e dönme umutlarını daima canlı tutmaya çalıştılar ve hatta bu duygu onları bir arada tutan en kuvvetli bağ oldu¹⁹⁷.

Hıristiyanların, Yahudilere karşı dini temellere dayanan birçok düşmanlıkları vardı. Bunlardan en önemlisi, Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürttüğü iddiasıdır. Bu suçlama Hıristiyanlarda günümüze kadar gelen Yahudi düşmanlığının çekirdeğini oluşturmaktadır. Hz. İsa kendisine gelen ilahi mesajı yaymaya başladığında en büyük tepkiyi içinden çıktığı Yahudilerden gördü. Başlangıçta Hıristiyanlığı Yahudi cemaatinin bir iç sorunu olarak gören Roma İmparatorluğu, Yahudi din adamlarının kışkırtmaları sonucunda, Hz. İsa'yı çarmıha gerdi. Fakat daha sonra Roma içinde Hıristiyanlık hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. Hıristiyanlık inancına göre Hz. İsa, tanrısal bir nitelik taşımaktaydı ve Romalıların O'nu çarmıha germelerinin nedeni de Yahudilerin yalanlarıydı. Bu nedenle Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın ölümünden Yahudileri sorumlu tuttular. Hıristiyanlık açısından var olabilecek en büyük suç sayılan *Tanrı katili*, Hıristiyanlardaki günümüze kadar gelen Yahudi düşmanlığının da temelini oluşturur¹⁹⁸.

Ayrıca Yahudi erkeklerin kutsanmışlık işareti denilen sünnet olmaları, başka halklardan kadınlarla evlenmemeleri, yabancılarla yemek yememeleri, içinde buldukları toplumlarla kaynaşmamaları, tefecilik yaparak haksız kazanç elde etmeleri gibi nedenlerle Hıristiyanlar arasında Yahudilere karşı bir önyargı oluşmuştu. Ayrıca Yahudiler Ortaçağ'da ritüel cinayetleri, kutsal ekmeğe hakaret

¹⁹⁷ Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890 – 1914)*, Ankara, 2004, s. 78.

¹⁹⁸ Eva Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı*, çev: Süheyla Kaya, İstanbul, 1999, s. 9–10.

gibi eylemlerde bulunmaları sebebiyle de Hıristiyanlar tarafından suçlandı. Yahudiler özellikle Ortaçağ'da, anti-semitizm'in getirdiği baskı ve şiddetten dolayı, Avrupa Devletlerinde büyük acılar yaşadı. Haçlı Seferleri sebebiyle dinsel duyarlılığın en üst düzeye çıktığı XI. yüzyılda, Orta ve Batı Avrupa'da yaşayan Yahudilerin çoğu din değiştirmek ile ölmek arasında tercihe zorlandı. Yahudiler bu dönemde ağır baskı ve şiddete hatta katliamlara tabi tutuldular, bununla da yetinilmeyip yaşadıkları topraklardan kovuldular¹⁹⁹.

2.3.2. Siyasal Nedenler

Fransız Devrimi'nin beraberinde getirdiği liberalleşme süreci Avrupa'da insan haklarının, eşitliğin ve özgürlüğün savunulduğu bir dönemi açtı. Bu sayede Yahudiler de kendilerine yönelik olarak yürütülen medeni kısıtlamaların kaldırılması ile toplumsal hayatın siyaset, ticaret ve eğitim gibi alanlarında yer almaya başladı. Ancak XIX. yüzyıl ile birlikte yeşeren milliyetçilik akımları azınlıklar üzerindeki özgür havayı ters yöne çevirerek ırkçı bir nitelik kazanmasına neden oldu. Avrupa toplumunda, önceki konuda ifade ettiğimiz şekilde Yahudilere yönelik var olan önyargılar, milliyetçilik akımının etkisiyle ırksal ayrıma ve Yahudilerin aşağı ırk olarak nitelendirilmesine kadar genişletildi.

Avrupa'da aydınlanmanın sona erip yerini romantizmin alması beraberinde, milli duyguların oluşmasına neden oldu. Ulus devlete bağlılık anlayışındaki yurttaşlık bilinci, özellikle Germen asıllı Orta Avrupa uluslarında vatan kabul ettikleri topraklarda uzun süre yaşama, oraya kök salma anlamına gelmekteydi. Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçi anlayış, bir ulusu yücelten faktörün bir toprağa bağlılık olduğunu vurgulamaktaydı. Yahudilerin ise kendilerine ait yurtları olmadığından Avrupa'daki milliyetçiler onları ruhsuz bir toplum, aşağı bir cemaat ve topluluk olarak nitelendirmekteydi. Böylece Yahudilerin kendileriyle eşit haklara sahip olmasını kabullenemeyen Hıristiyanlar ile Yahudiler arasında aydınlanmayla gelen iyi ilişkiler kısa sürdü. Yahudilerin vaftiz olup din değiştirseler bile ırklarının değişmeyeceği düşüncesi hâkim olmaya başladı²⁰⁰.

Avrupa'da milliyetçilik akımlarının kuvvetlenmesi, Yahudiler üzerinde biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere çelişkili gibi görünen iki tesir meydana getirdi.

¹⁹⁹ B. Lewis, *Çatışan Kültürler Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler*, s. 19-20; P. Johnson, *age.*, s. 263-279.

²⁰⁰ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 14.

Avrupa'daki milliyetçilik, Avrupa ülkelerine dağılmış bulunan Yahudileri de milliyetçiliğe sevk etti, ancak farklı ülkelerde yaşadıklarından dolayı bu daha çok bir din ve kültür milliyetçiliği şeklinde kendini gösterdi. Eski Yahudi kültürünün incelenmesi ise, Yahudilerde dine dayanan milli duyguların uyanmasına, gözlerini Zion'a, Kudüs şehrinin kurulduğu ve İbrani Kralı Süleyman'ın kutsal mabedi yaptırdığı yere yani Filistin bölgesine çevirmelerine sebep oldu. Dolayısıyla siyonizm, bir bakıma Avrupa milliyetçiliğinin bir eseri halinde doğmaya başladı. Avrupa milliyetçiliği aynı zamanda her ülkede Yahudi aleyhtarlığını da beraberinde getirdi ve eskiden beri Yahudileri Hıristiyan toplumlarda Yahudi aleyhtarlığı birden bire şiddetlendi ²⁰¹.

2.3.3. Ekonomik Nedenler

Avrupa'dan yapılan Yahudi göçlerinin önemli bir nedeni de ekonomik sebeplerdir. Yahudiler Orta Çağ'da yüzyıllar boyunca, çok sayıda yasal kısıtlamaya tabi oldu ve bunların bazıları XIX. yüzyılın sonuna kadar sürdü. Yahudiler, yere, zamana ve Yahudi olmayan rakiplerinin nüfuzuna göre değişen birçok zanaat ve meslekten dışlandılar ve daha çok tefecilik, seyyar satıcılık veya Hıristiyanların yapmadıkları mesleklere yöneldiler. Dünya tarihine bakıldığında çeşitli sebeplerden dolayı bir devlet bünyesinde toplanamayan Yahudiler, değişik ülkelere dağıldılar. Yaşadıkları ülkelerin çoğunda topraksız kalan Yahudiler, o ülkelerin üretiminde değil daha çok sadece para getiren bankacılık ve mali işlerle uğraşmışlar ve insanlara faizle borç para vererek kısa zamanda zenginleştiler. Yahudilerin bu durumu zaman zaman yaşadıkları ülke halklarının tepkilerine ve saldırılarına neden oldu ²⁰².

XIX. yüzyılda Avrupa'da milliyetçiliğin hızla yükseldiği dönemde Yahudi düşmanlığı ve Yahudilerin buldukları ülkelere daha güvenli yerlere göç etmelerinde dini ve siyasal nedenler kadar ekonomik nedenler de etkili oldu. Özellikle Alman toplumunun büyük bir kısmını oluşturan orta sınıf, tekeli şirketlerin hegemonyası ile işçi sınıfının giderek artan siyasal istemleri arasında sıkıştılar. Orta sınıf, büyük şirketlerle rekabet edemedikleri için işçi sınıfının saflarına katılmak durumunda kaldı ve sıkıntılarının bütün nedeninin Yahudiler olduğunu düşünmeye başladı. Zengin Yahudilerin endüstrileşmeyi finanse etmesi ve

²⁰¹ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 12–13.

²⁰² P. Johnson, *age.*, s. 260 – 275.

borsada etkin olmaları sebebiyle kapitalizmin kurucuları olarak Yahudiler görüldü²⁰³. Bu şekilde yaşadıkları ülkelerde sıkıntıya düşen Yahudiler hem servetlerini daha güvenli şekilde ellerinde tutmak hem de kuracakları ülkede daha rahat ekonomik faaliyetlerde bulunmak amacıyla Filistin'e göç etmeyi arzu ettiler.

²⁰³ B. Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm*, s. 114; M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLİSTİN'E YAHUDİ GÖÇÜNÜN BAŞLAMASI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN ALDIĞI TEDBİRLER

Çalışmamızın bu bölümünde, Osmanlı Devleti idaresinde Filistin'in idari yapılanması, nüfus yapısı, Yahudilerin Filistin bölgesine siyonist amaçlı göçleri ve bu göçler karşısında öncelikle II. Abdülhamid döneminde yapılan çalışmalar, Osmanlı Devleti'nin Yahudi göçünü ve siyonist amaçları engellemek amacıyla çıkardığı kanunlar ve aldığı tedbirler, Osmanlı Devleti'nin uluslararası alanda yaptığı girişimler, siyonist amaçları olmaksızın ülkeye gelen Yahudileri ülkenin Filistin bölgesi dışındaki yerlere yerleştirme projeleri, İttihat ve Terakki döneminde Yahudi göçlerine karşı alınan tedbirler, bölge halkının Yahudi göçlerine göstermiş olduğu tepkiler ve siyonist teşkilatın göçleri teşvik ve organize etmek amacıyla kurduğu teşkilatları ve bunların faaliyetlerini ele aldık.

3.1. Osmanlı İdaresinde Filistin'in İdari Yapısı

Filistin, Yavuz Sultan Selim döneminde Mercidabık Muharebesi'nden (24 Ağustos 1516) sonra Osmanlı Devleti idaresine katıldı ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında çevresiyle birlikte bölgenin fethi tamamlandı. Bölgede günümüze kadar ulaşabilecek önemli izler bırakan Osmanlı Devleti, Napolyon'un Mısır ve Suriye seferi, Mehmed Ali Paşa ayaklanması gibi bazı idari değişikliklere de yol açabilecek birtakım problemlerle karşılaşmış ise de I. Dünya Savaşı sonuna kadar yaklaşık 400 yıl süreyle bölgeyi idaresinde tutmayı başarmıştır.

Suriye ve Filistin bölgesi Osmanlı Devleti'nin yönetimine girdikten sonra, Memluklar dönemindeki idari yapısı büyük ölçüde korundu ve Filistin bölgesine ait topraklar, yine Şam Eyaleti'ne bağlı Kudüs-Gazze, Nablus-Safed, Sa(u)lt-Aclun olmak üzere üç birime ayrıldı²⁰⁴. 25 Eylül 1517'de Ridaniye Savaşı'ndan sonra

²⁰⁴ Halil Cin, "Filistin Topraklarının Osmanlı Dönemindeki Hukuki Statüsü ve Yahudilere Karşı Alınan Tedbirler", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.II, S. II, Konya 1989, s. 28.

Kudüs, Gazze ve Safed'in yönetimi, daha önce Memlukların Şam Naibi olan Canberdi Gazali'ye tevcih edildi. 1518'de Şam Sancağı'nın yönetimi de kendisine bırakılınca Canberdi Gazali, oldukça geniş sınırlara sahip olan Şam veya diğer adıyla Arab Eyaleti'nin Beylerbeyi konumuna yükseldi. 1520'de Yavuz Sultan Selim'in ölümünü ve Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışını fırsat bilen Canberdi Gazali,

Suriye'de ve Mısır'da eski Memluk yönetimini tekrar kurabilmek için büyük bir isyan çıkardı ve Melik Eşref ünvanıyla hükümdarlığını ilan etti. Fakat isyan, kısa bir süre sonra bastırıldı ve Canberdi Gazali de yakalanarak idam edildi. Bu olaydan sonra Şam Eyaleti'nin yönetimi Anadolu Beylerbeyi Ayas Paşa'ya bırakılırken Safed, Gazze ve Kudüs sancakları da Şam Sancağı'ndan ayrılarak her biri ayrı ayrı müstakil sancaklar haline getirildi²⁰⁵.

Filistin Bölgesinin idari yapısı XIX. yüzyıla kadar pek fazla değişmedi. Filistin bölgesi 1831 – 1840 yılları arasında Kavalıların hâkimiyetine girdi ise de 1840 yılında yeniden Osmanlıların hâkimiyetine geçti. 1865 yılında Suriye Vilayeti'nin oluşturulmasıyla birlikte Kudüs, Nablus ve Akka sancakları Suriye Vilayeti'ne dâhil edildi. Kırım Savaşı sırasında Kudüs *Kutsal Yerler Meselesi* nedeniyle idari olarak doğrudan İstanbul'a bağlandı, fakat bu durum kısa sürdü ve tekrar Suriye Vilayeti idaresine bağlandı. 1887 yılında Beyrut Vilayeti teşkil edilirken Nablus ve Akka Sancaklarının idaresi bu yeni vilayete bağlandı ve Batılı devletlerin müdahalelerinin engellenebilmesi için Kudüs yeniden doğrudan İstanbul'a bağlandı ve Kudüs Mutasarrıflığı adını aldı. Bu idari yapı bölgenin Osmanlı Devleti hâkimiyetinden çıkışına kadar devam etti²⁰⁶.

Bölgenin 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi ile Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile birlikte Yahudilere ve tüm etnik - dini gruplara iyi davranılmasından dolayı Avrupa'da baskı içerisinde yaşayan birçok Yahudi gelip Filistin'e yerleşerek refah içerisinde yaşamaya başladılar²⁰⁷.

²⁰⁵ Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, S. 1, Elazığ, 2003, s. 356 – 358.

²⁰⁶ Işıl Işık Bostancı, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdari ve Sosyal – Ekonomik Vaziyet)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2006, s. 124–127.

²⁰⁷ M. Lütfullah Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkarmasında Filistin Sorunu*, İstanbul, 1996, s. 12 – 13.

3.2. Osmanlı İdaresinde Filistin'in Nüfus Özellikleri

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren, fethettiği topraklar üzerindeki halkın gelirlerini ve ellerinde bulundurdukları araziyi belirlemek için sayımlar yaptırmış ve tüm bu sayımları tapu tahrir defterlerine kaydettirmiştir. Ancak bu sayımlar, ekilebilir toprakların alanlarını, vergi ödeyecek hane reisi ile bekâr yetişkin erkeklerin sayılarını ve askere alınacak kişileri tespit etmek amacıyla yapılmıştır²⁰⁸. Fakat zaman içerisinde tımar sistemi bozulduğu için Osmanlı Devleti'nin nüfusu hakkında da bilgiler veren tahrir defterleri düzenli tutulamaz hale geldi. Ancak XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'ni dağılma ve çöküşten kurtarma çabalarıyla birlikte nüfus, arazi ve mal-mülk sayımı yeniden önem kazanmaya başladı²⁰⁹.

XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar düzenli olarak tahrir veya nüfus sayımı yapılmamış olmasından dolayı bu döneme ait bilgiler, bölgeyi ziyaret eden seyyahların tahmini nüfus verilerine dayanmaktadır. 1806 yılında Kudüs'ü ziyaret eden Seetzen, 4000'i Müslüman olmak üzere toplam nüfusun 8750 olduğunu ifade etmiştir. 1838 yılında Kudüs'e gelen Robinson ise diğer Batılı seyyahların belirttiği rakamların çok üzerinde bir rakam belirterek toplam nüfusun 15000–30000 arasında ve çoğunluğunun Müslüman olduğunu söylemiştir. 1840'lı yıllarda bölgeyi ziyaret etmiş olan Tobler, Kudüs'ün nüfusunun 4500'ünün Müslüman, 3558'inin Hıristiyan ve geri kalanı da Yahudi olmak üzere toplam 10000 civarında olduğunu belirtmiştir. 1845 yılında Kudüs'te konsolos olarak bulunan Schultz da, Tobler'le hemen hemen aynı bilgileri vermiştir. 1859 yılında F. Bremmer, 12286'sı Müslüman, 7488'i Hıristiyan ve 3580'i Yahudi olmak üzere Kudüs'ün toplam nüfusunun 23354 kişi olduğunu ifade etmiş, ancak bu bilgiler, bazı araştırmacılar tarafından abartılı bulunmuştur. Onlara göre, bu tarihte Kudüs'te 6000 Müslüman, 4000 Hıristiyan ve 8000 Yahudi yaşadığı kabul edilmiştir²¹⁰.

Bu bilgileri verenler verdikleri tahmini nüfusların sadece kaza merkezine mi yoksa sancağın toplam nüfusuna mı ait olduğu hakkında da bir açıklık getirmemişlerdir. Ayrıca 1859 yılında henüz bölgeye Yahudi göçünün başlamaması, buraya yerleşenlerin ömrünün son zamanlarını geçirmek için gelen ve çoğunlukla doğurganlık yaşı geçen insanlar olduğu düşünülürse, Yahudi nüfusunun 1845'de

²⁰⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul, 2003, s. 46

²⁰⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1997, s. 45.

²¹⁰ Catherine Nicault, *Kudüs 1850–1948 Osmanlılardan İngilizlere: Ruhanî Birliktelikle Siyasî Yırtılma Arasında*, çev. Estreya Seval Vali, İstanbul 2001, s. 39–42.

2000 civarındayken 1859 yılında 8000'e yükselmesi kabul edilemez. Bu sebepten dolayı, F. Bremmer tarafından verilen bilgiler daha doğru görünmektedir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru bölgeye yoğunlaşan Yahudi göçüne rağmen, sancak genelinde Yahudi nüfusu yüzyıl boyunca hiçbir zaman Müslümanlardan fazla olmamıştır. Batılı kaynaklarda Yahudi nüfusunun fazla gösterilmesinin nedeni tamamen siyasidir²¹¹.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren düzenli nüfus sayımları yapmasıyla Filistin bölgesinin nüfusu ve dağılım oranları hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık onar yıllık arayla yaptığı nüfus sayımlarına göre Kudüs Sancağı'nın –Kudüs Sancağı; Kudüs Kazası, Yafa Kazası, Halilürrahman Kazası, Birelseba Kazası ve Gazze Kazası olmak üzere toplam beş kazadan oluşmaktadır- toplam nüfusu ve nüfusun Müslim, gayrimüslim ve özelinde Yahudi nüfus miktarı şu şekildedir;

1870 – 1871 yıllarına ait nüfus sayımı verilerine göre; Kudüs Sancağı genelinde nüfus, 137.745'i Müslüman, 13.640'ı gayrimüslim ve 4.150'si Yahudi olmak üzere toplam nüfus 155.535 kişiden oluşmaktadır. Bu nüfusun yüzde dağılım oranı ise, % 88.56'sı Müslüman, % 8.77'si gayrimüslim ve % 2.67'si de Yahudilerdir²¹².

1885 – 1886 yıllarına ait nüfus verilerine göre; 199.613'ü Müslüman, 27.051'i gayrimüslim ve 8.110'u Yahudi olmak üzere toplam 234.774 kişidir. Yüzde dağılımları ise % 85.02 Müslüman, % 10.93 gayrimüslim, % 3.45 Yahudi ve % 0.6 da yabancı uyrukluların oluşturduğu nüfustur²¹³. Bir önceki nüfus sayımına göre, Yahudilerin yaklaşık iki katı kadar arttığı görülmektedir ki bu da Yahudilerin özellikle 1881 yılından itibaren bölgeye olan göçlerinin ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir.

1892 – 1893 yıllarına ait nüfus sayımı verilerine göre; Kudüs Sancağı'nın genel nüfusu, 213.310'u Müslüman, 25.580'i gayrimüslim ve 8110'u da Yahudi olmak üzere toplam 247.000 kişidir²¹⁴. Yüzde dağılımları ise, % 86.36 Müslüman, %10.36 gayrimüslim ve % 3.28 de Yahudilerdir. Önceki nüfus sayımına göre

²¹¹ I. I. Bostancı, *age.*, s. 135–136.

²¹² Amad Alden Dhier, Amad Alden Dhier, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. Yüzyılın Başlarında Filistin'de Demografik Yapı ve Nüfus Hareketleri*, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 83 – 84.

²¹³ A. Alden Dhier, *age.*, s. 84.

²¹⁴ I. I. Bostancı, *age.*, s. 140.

Müslümanlar % 6.86 oranında artış gösterirken, gayrimüslim nüfusta % 0.29 oranında azalma ve Yahudi nüfusta ise herhangi bir artış ve azalma görülmemektedir, Yahudi nüfusundaki durağanlığın nedeni ise Osmanlı Devleti'nin Yahudi göçüne karşı aldığı tedbirlerdir.²¹⁵.

1895 – 1896 yıllarına ait nüfus verilerine göre; Kudüs Sancağı'nın genel nüfusu 217.346'sı Müslüman, 34.662'si gayrimüslim ve 11.909'u da Yahudi olmak üzere toplam nüfus 263.917 kişidir²¹⁶. Yüzde dağılımları ise, % 82.35'i Müslüman, % 13.14'ü gayrimüslim ile yabancı uyruklular ve % 4.51'i Yahudilerdir. Bir önceki nüfus sayımına göre; Müslümanlar % 1.89, gayrimüslimler % 14.17 ve Yahudiler de % 46.84 artış göstermişlerdir. Yahudi nüfusun artış sebebi Filistin bölgesine yaptıkları göçlerdir²¹⁷.

1904 – 1905 yıllarına ait nüfus verilerine göre; Kudüs Sancağı'nın genel nüfusu 197.701'i Müslüman, 24.228'i gayrimüslim ve 7.883'ü Yahudi olmak üzere toplam 229.812 kişidir. Nüfusun yüzde dağılımları ise, % 86.03 Müslümanlar, %10.54'ü gayrimüslim ve % 3.43'ü de Yahudilerden oluşmaktadır. Yaklaşık on yıl önceki nüfusa bakıldığında Filistin Sancağı'nın nüfusunun azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni o dönemde burada başgösteren kolera salgını ve buna bağlı olarak başka bölgelere yapılan göçlerdir²¹⁸.

1912 – 1913 yıllarına ait nüfus verilerine göre; Kudüs Sancağı'nın genel nüfusu 266.044'ü Müslüman, 40.865'i gayrimüslim ve 21.259'u da Yahudi olmak üzere toplam nüfus 328.168 kişi olmuştur. Nüfusun yüzde dağılımları ise, % 81.07'si Müslüman, % 12.45'i gayrimüslim ve % 6.48'i Yahudilerdir. Nüfusun artış oranları ise, % 34.57 Müslümanlar, % 68.67 gayrimüslimler ve % 169.68 de Yahudiler şeklinde olmuştur. Yahudilerdeki bu artış II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlükçü ortamdan kaynaklanmıştır²¹⁹.

1914 – 1915 yıllarına ait nüfus verilerine göre; Kudüs Sancağı'nın genel nüfusu 277.730'u Müslüman, 41.941'i gayrimüslim ve 32.739'u Yahudi olmak üzere toplam 352.410 kişidir. Buna göre nüfusun % 78.81'i Müslüman, %11.90'ı gayrimüslimler ve % 9.29'u da Yahudilerden oluşmaktadır. Nüfus artış oranları ise Müslümanlar % 4.39, gayrimüslimler % 2.63 ve Yahudiler de % 54 oranında artış

²¹⁵ A. A. Dhier, *age*, s. 88.

²¹⁶ I. I. Bostancı, *age*, s. 141.

²¹⁷ A. A. Dhier, *age*, s. 85.

²¹⁸ A. A. Dhier, *age*, s. 92.

²¹⁹ A. A. Dhier, *age*, s. 93.

göstermişlerdir. I. Dünya Savaşı yıllarında da bölgeye yoğun bir Yahudi göçünün olduğu görülmektedir²²⁰.

3.3. Filistin'e Yahudi Göçünün Başlaması

Orta Çağ'dan beri Avrupa'da baskı ve zulümlere maruz kalan ve buldukları ülkelerden sürülen Yahudiler için Osmanlı topraklarının bir sığınak olduğu bilinmektedir. XV. yüzyılın son çeyreğinde İspanya'dan çıkarılan Yahudilerin büyük kısmı Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika ile Ortadoğu bölgelerine yerleştirilirken bir kısmı da İstanbul, Edirne ve Selanik gibi şehirlere yerleştirildi. Daha sonra Rusya, Litvanya, Portekiz, İtalya ve Rodos'tan sürülen Yahudiler ile Orta ve Doğu Avrupa'dan kovulan Yahudilerin de Osmanlı Devleti'ne sığınmasıyla özellikle Balkan topraklarındaki Yahudi sayısı arttı. Buna paralel olarak Osmanlı ülkesine sığınan Yahudilerin bir kısmı da Kudüs, Halilürrahman, Safed ve Taberiye gibi Filistin'in önemli merkezlerine yerleşti. Yukarıda ifade edilen göçlere ilaveten Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılın başlarından itibaren Orta Avrupa'daki gücünü kaybetmeye başlaması üzerine, bölgedeki Yahudiler yeni zorluklarla karşı karşıya kalmaya başladı ve bunların büyük bir kısmı da Osmanlı topraklarına göç etti²²¹.

Bununla birlikte yapılan bütün bu Yahudi göçlerine rağmen XIX. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin gündeminde Filistin bağlantılı bir Yahudi sorunu yoktu. Bu dönemde, hatta devletin yıkılışına kadar Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudiler rahat bir azınlık olarak yaşadılar. Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde herhangi bir bölgede çoğunluğu oluşturamadıklarından ve ayrılıkçı bir hareket de geliştiremediklerinden Osmanlı tebaasından olan Yahudilerle devletin ciddi bir meselesi olmadı²²².

Yahudilerin Filistin'e ilk pratik göç uygulaması 1837 yılında oldu ve ilk koloni *Mosha Montvior* tarafından kuruldu. 1837 yılında Filistin bölgesindeki Yahudi sayısı yaklaşık 1500 kişiydi. Bu tarihten sonra Yahudi sayısı devamlı arttı ve 1860 yılında 15 bin, 1882 yılında 22 bin kişiye ulaştı. Yahudilerin yoğun olarak yerleştikleri yaşadıkları yer ise genellikle Kudüs bölgesi oldu. Kudüs'e yerleşmenin

²²⁰ A. A. Dhier, *age*, s. 94.

²²¹ A. Arslan, *age.*, s. 18-21.

²²² Hüseyin Özdemir, *Abdülhamid'in Filistin Çılgılığı*, İstanbul 2010, *age.*, s. 85 – 86.

ilk girişimleri de 1859 yılında Kudüs surları dışında *Jamin Mosha* mahallesini kurmakla başladı²²³.

Avrupa'dan özellikle de Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne gelen Yahudi göçmenlerin sayısı XIX. yüzyılın ikinci yarısında gittikçe artmaya başladı. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan 1854 Kırım Savaşı sırasında Rus ordusunda askerlik yapmak istemeyen ve hayat şartları ağır olan çok sayıda Yahudi, başta Osmanlı Devleti olmak üzere çeşitli ülkelere göç etti²²⁴.

1870'li yıllarda, muhacir Yahudilere kapılarını açan Osmanlı yönetimi, bunların uygun yerlere iskânlarını da sağladı. 1877 – 1878 Osmanlı – Rus savaşı sırasında, Rusların Kafkasya'da ilerleyerek Kars, Ardahan ve Batum'u ele geçirmeleri sürecinde Kafkasya'dan kaçan Yahudiler de Osmanlı Devleti'ne sığındı. Bu Yahudiler *Alyans İsrailit (Evrensel İsrailoğulları Birliği)* teşkilatı tarafından Aydın'da oluşturulan bir çiftliğe yerleştirildiler²²⁵.

Osmanlı idaresinin Yahudilere karşı olumlu bir tutum sergilemesinden çok memnun olan İstanbul Yahudi Hahambaşılığı bu memnuniyetini doğrudan Padişah II. Abdülhamid'e bildirdi. Hahambaşı Kaymakamı tarafından 1877 yılında Padişah'a gönderilen bir yazıda; “adalet ve merhametle Osmanlılığın ihtiva ettiği acizperverliğin” tarihte olduğu gibi ispat edildiğini belirtmekteydi. Bu yazıda; “Mecbur-ı terk-i dâr u diyar olan Musevilerin Osmanlı topraklarına iskânında Osmanlı yönetimi tarafından gösterilen şefkat ve merhamet için büyük küçük bütün Musevilerin teşekküratı” ifade edilmekteydi²²⁶.

Osmanlı Devleti, gördükleri zulüm ve baskı dolayısıyla mecburen yaşadıkları yerleri terk ederek kendilerine sığınan Yahudileri insani nitelikli olduğu için kabul etmekte bir beis görmeyerek onlara gerekli yardımı gösterdi.

1877 – 1878 yılları arasında yapılan Osmanlı - Rus savaşı sonunda Doğu Avrupa ve Rusya'da zor durumda kalan Yahudilerle ilgili olarak Berlin Anlaşması'nda açık bir hüküm mevcut değildi. Ancak Osmanlı Devleti'nin terk ettiği topraklarda yaşayanlara mal ve emlaklerini satarak hicret etme hakkı tanınması Müslümanların yanı sıra Rusya'nın etkisinin arttığı bölgelerdeki Yahudilerin göçü

²²³ H. Özdemir, *age.*, s. 85.

²²⁴ Rıfat N. Bali, “İstanbul'da Yahudi Fuhuş Tacirleri”, *Tarih ve Toplum*, S. 235, Temmuz 2003, s. 9 – 14.

²²⁵ H. Nahum, *age.*, s. 47.

²²⁶ A. Arslan, *age.*, s. 72.

için de bir fırsat oluşturdu. Çünkü göç hakkı sadece Müslümanlara değil isteyen herkese tanınmıştı²²⁷.

Osmanlı Devleti topraklarına yoğun olarak ilk Yahudi göçünün başladığı 1870’li yıllarda Osmanlı yönetimi bunu insani gerekçelerle çok normal karşıladı. Ancak, 1879 yılında İngiliz Muhafazakâr Partisi eski milletvekili Laurence Oliphant tarafından, 1877–1878 Osmanlı – Rus Savaşı sonrası özellikle Balkanlardan Osmanlı Devleti’ne yoğun bir şekilde yaşanan Yahudi göçü sırasında İngiltere’nin Ortadoğu politikalarına hizmet edecek Yahudilerin Filistin’e yerleştirilmesi projesi geliştirildi.

Buna göre, Padişahın himayesinde merkezi İstanbul’da olmak üzere Filistin topraklarına göçmen yerleştirilmesi için Arz-ı Filistin’de *Muhacirin-i Osmanî Kumpanyası* adıyla bir teşkilat kurulması planlandı. Bu kumpanyanın Avrupa ülkelerinde de şubeleri olacaktı. Belka Sancağı’nın Ürdün ile Darülhac arasında bulunan 4.356.000 dönüm arazi bu şirkete satılacak ve Suriye Eyaleti’ne bağlı ayrı bir mutasarrıflık olarak düzenlenecekti. Bu şirketin idaresinde olacak bu mutasarrıflığa Yahudilerle beraber Müslüman muhacirler de yerleştirilebilecekti²²⁸.

Ancak buradaki esas hedef Müslüman muhacirlerden ziyade Yahudi muhacirlerin buralara yerleştirilmesiydi. Laurence Oliphant’ın bu projesi Meclis-i Vükela tarafından dikkatle incelendi ve netice olarak çok tehlikeli bulundu. Osmanlı Hükümeti bu isteğin ne ile neticeleneceği konusunu da düşündü ve böyle bir yapının oluşturulmasının *hükümet içinde hükümet* demek olacağından bu projenin politikaca ve idarece mahzurlu olacağına karar verdi. Padişah II. Abdülhamid, Oliphant’ı yemeğe davet ederek ona hükümetin almış olduğu kararı bildirdi²²⁹.

Osmanlı Devleti’nin bu kararına rağmen İngiliz Oliphant, Yahudilerin Osmanlı ülkesine yerleştirilmesi konusundaki çalışmalarına devam etti ve 1882 yılında Doğu Avrupa’da Romanya ve Moldova Yahudileri arasında incelemeler yaparak ABD Büyükelçisi Wallace aracılığı ile Osmanlı Hükümeti’ne yeniden başvurdu ve Osmanlı vatandaşı olmayı kabul eden Yahudilerin, Filistin dışındaki Suriye topraklarına 500’er ailelik gruplar halinde yerleşmelerine müsaade edilmesini istedi. Sadrazam Said Paşa ile ABD Büyükelçisi Wallace’ye, muhacir Yahudilerin

²²⁷ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953, s. 425 – 427; A. Arslan, *age. s.*, 73.

²²⁸ Oliphant’ın Lahiyası için bkz. Bayram Kodaman – Nedim İpek, “Yahudilerin Filistin’e Yerleştirilmeleri ile İlgili Olarak II. Abdülhamid’e 1879’da Sunulan Layiha”, *Belleten*, C. LVII, S. 219, Ağustos, 1993, s. 565 – 587.

²²⁹ *BOA. Y.A. Res. 5/58. Bkz. EK – 1.*

Filistin dışında özellikle Mezopotamya ve Halep'e 200 – 250'şer ailelik gruplar halinde yerleşebileceklerini, bunun için özel bir izne gerek olmadığını bildirdi²³⁰.

İngiliz Muhafazakâr Partisi eski milletvekili Oliphant'ın 1879 yılında Filistin bölgesine Yahudilerin yerleşmesini hedefleyen projesini Osmanlı Devleti'ne sunması, Osmanlı yönetiminde tereddütler meydana getirdi ve Yahudilerin Filistin dışında başka bölgelere yerleştirilebileceği şeklinde karar aldı. 1880'li yıllarda da Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudileri kabul etme, devletin şanının bir gereği sayılmasına rağmen Yahudilerin Filistin'e iskânları da engellenmeye çalışıldı²³¹.

Oliphant'tan bir yıl sonra 1881 yılında Newlinski de; Avrupa devletlerinin çıkar hesapları yüzünden ve mali durumun sıkıntıda olması sebebiyle zor durumda bulunan Osmanlı Devleti'ne, kendilerine Filistin'de toprak verilmesi karşılığında Musevi iş adamlarının Osmanlı Devleti'ne yardımcı olacağını ve ayrıca ellerinde bulunan Avrupa gazeteleri vasıtasıyla manevi destek sağlayacaklarını, bu şekilde Osmanlı Devleti'nin yeniden hayat bulacağını aksi durumda Yahudilerin maksatlarına başka yollardan ve başka vasıtalar aracılığıyla nail olacaklarını belirtti²³².

1880'li yıllardan itibaren gittikçe artan bir oranda ortaya çıkan Yahudi karşıtlığı ve Yahudilerin Filistin özlemi dolayısıyla Rusya ve Doğu Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne özellikle de Filistin bölgesine Yahudi göçleri çoğaldı. Özellikle Rusya ve Romanya'da ciddi sıkıntıya düşen Yahudiler, içine düştükleri bu durumdan kurtulmak için güvenli bir yer olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne sığınmaktaydılar. Rus Çar'ı II. Alexander'ın 1881 yılında bir suikast ile öldürülmesi ve suikastı gerçekleştirenler arasında bir Yahudi'nin de bulunduğu söylenmesi üzerine Rusya'da gerçekleştirilen katliamlar üzerine birçok Yahudi farklı ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Özellikle 1881 ile 1891 yılları arasında Rusya'dan 134.000'i Amerika'ya 10.000'i diğer ülkelere ve 5.000'i de Osmanlı Devleti'ne olmak üzere büyük bir Yahudi göçü yaşandı. Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudiler genellikle Filistin bölgesine yerleşmek için çaba gösterdiler. Kitleler halinde yapılan bu Yahudi göçlerine *Aliyah* denilmektedir²³³. Filistin'e gelen bu göçmenler tarafından, 1882 yılında Yafa yakınlarında, *Mikveh Israel*'den sonra, *Siyon'da Birinci* anlamına gelen *Rishon Le-Zion* kolonisi kuruldu. Bu koloniyi daha sonra

²³⁰ H. Özdemir, *age.*, s. 101 – 104.

²³¹ A. Arslan, *age.*, s. 74.

²³² *BOA. Y. PRK. TKM.* 38/51. Bkz. EK – 2.

²³³ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 13.

Yakub'un Hatırası anlamında *Zikhron Ya'akov, Köşe Taşı* diye tercüme edilen *Rosh Pina* ve *Ümit Kapısı* anlamına gelen *Petah Tikva* gibi küçük koloniler takip etti²³⁴.

Bu göçler deniz yolu ile olduğu gibi kara yoluyla da olabiliyordu. 1887 yılında Yahudi muhacirlerinin bir kısmı kısa bir süre Dobruca'da ikamet ettikten sonra buradan 15'er – 20'şer hane şeklinde Osmanlı topraklarına geldi. Yahudi göçü devamlı bir şekilde sürdü ve 1891 yılında Rusya'dan gelen kadın-erkek 132 Yahudi eşyalarıyla birlikte İstanbul'a geldi ve bunlar İstanbul'da çeşitli semtlere kiracı olarak yerleşti²³⁵.

Osmanlı Devleti'ne gelen her göçmen grupları dini, tarihi ve kültürel nedenler dolayısıyla öncelikle Filistin bölgesine yönelmekteydiler. Bu durumu siyasi ve sosyal açıdan uygun bulmayan Osmanlı Devleti ise gelecek olan Yahudi göçmenleri Osmanlı Devleti tabiiyetine geçmeleri, kanunlara uymaları ve Filistin bölgesi dışında yerleşmeleri şartıyla kabul edebileceğini bir fermanla duyurdu. Bu ferman üzerine Eflâk'tan göç eden yaklaşık dört yüz hane yabancı uyruklu Yahudi, Osmanlı Devleti tabiiyetini kabul etmek suretiyle Filistin'e komşu Suriye topraklarına yerleşmek için çeşitli girişimlerde bulundu²³⁶.

Filistin'e yerleşemeyen Yahudi muhacirlerin, Suriye ve Lübnan gibi buraya yakın mahallere yerleşme teşebbüsleri üzerine, 27 Ocak 1897 tarihinde Meclis-i Vükela yeni bir karar aldı. Meclis-i Vükela, aldığı bu kararla yabancı ülkelerden göç eden Musevilerin Arz-ı Filistin'de iskânları yasak olduğu gibi, bunların "Arz-ı Filistin civar ve inhasından ma'dûd olan Suriye ve Beyrut vilayetleri dâhilinde iskânları dahi mahzurdan salim olmayacağına" karar verdi. Yani Filistin civarında bulunan topraklara da Yahudilerin yerleşmesi yasaklandı. Bu çerçevede 250 Musevi ailenin Suriye ve Beyrut vilayetlerine iskânına da izin verilmedi²³⁷.

Ancak Osmanlı Devleti'ne yapılan göçlerin kasıtlı olması, bu göçlerin arkasında siyonist teşkilatlar ile emperyalist Avrupa devletlerinin olması, parçalanmak üzere olan Osmanlı Devleti'ni harekete geçirdi ve Yahudi göçünün engellenmesi için daha kesin tedbirler almaya yöneltti.

²³⁴ S. Kocabaş, *age.*, s. 138.

²³⁵ A.Arslan, *age.*, s. 78 – 80.

²³⁶ B. Kodaman – N. İpek, *agm.*, s. 565 - 587.

²³⁷ A. Arslan, *age.*, s. 76.

3.4. II. Abdülhamid'in Yahudi Göçü Karşısındaki Tutumu ve Aldığı Tedbirler

Tarih boyunca bir yurt edinemedikleri ve Avrupa'da baskıya maruz kaldıkları gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ne başvuran yabancı Yahudilerin, kendilerine yerleşmeleri için önerilen Filistin haricindeki, Anadolu, Selanik, Makedonya gibi diğer Osmanlı topraklarını kesinlikle reddederek özellikle Filistin bölgesine yönelmeleri Musevi muhacirlerin bu taleplerinin sadece bir yurt edinmek değil başka amaçlar da taşıdığına anlaşılması Yahudi göçleri karşısında devleti çeşitli önlemler almaya sevk etti.

Rus Çarı II. Alexander'ın 1881 yılında bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra, özellikle Rusya ve Doğu Avrupa devletlerinde sistematik bir şekilde baskıya ve öldürülmelere maruz kalan Yahudiler, 1881 ve 1882'li yıllarda başta Amerika olmak üzere dünyanın değişik ülkelerine göç etmeye başladı. Bu göç sırasında yaklaşık 5000 Yahudi de nihayetinde Filistin'e yerleşmek amacıyla Osmanlı topraklarına göç etti. Yoğun Yahudi göçü ve bunların Filistin bölgesine gitme arzuları karşısında hükümet, Yahudilerin Filistin ve çevresine yönelmelerini engellemek amacıyla yeni tedbirlere başvurdu²³⁸.

Osmanlı Devleti, Rusya ve Doğu Avrupa'daki baskı ve zulümler karşısında Yahudilerin Filistin bölgesine göç etmeleri ve oraya yerleşmeleri üzerine sistemli ve çeşitli şekillerde göç eden Yahudileri Filistin bölgesinden uzak tutmak amacıyla bir takım politikalar geliştirdi. Bu politikaların başlıcaları şunlardır:

3.4.1. Yahudi Göçmenlerin Filistin Bölgesine Yerleşmelerinin

Yasaklanması

Osmanlı Devleti, topraklarına göç eden Yahudilere sürekli kucak açmış ve Yahudilerle ciddi hiçbir sıkıntı yaşamamıştı. Ancak bu durum, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ısrarla Filistin'e yerleşmek isteyen yabancı uyruklu Yahudilerin giderek artmasıyla değişmeye başladı. Filistin'e Yahudi göçü siyasi çehre kazanıp, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma çalışmaları hızlanınca, Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne yerleşmelerine sınırlamalar getirildi.

Osmanlı Devleti, Yahudi göçleri karşısında Osmanlı sefaretlerine hükümetin genel politikasını bildirdi ve Türkiye'ye gitmek üzere Osmanlı sefaretlerine başvuran şüpheli Musevilerin pasaportlarının vize edilmemesi için emir verdi. Sefirler de

²³⁸ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 13.

görev sahaları içindeki tüm konsoloslara talimat göndererek, gerekenin yapılmasını tebliğ ettiler. Bu karar, pasaportlarını geldikleri ülkelerdeki Osmanlı temsilciliklerinde vize ettirmeyen Yahudilerin Filistin'e alınmayacakları anlamına gelmekteydi. Osmanlı temsilciliklerinden vize almadan bir yolunu bulup Filistin'e gelen Yahudiler ise, onlar hareket eder etmez Osmanlı temsilcilerinin hemen Saray'a ve Babiâli'ye telgrafla durumu bildirmeleri üzerine kutsal topraklara ayak bastıklarında, Osmanlı güvenlik kuvvetlerinin adeta kendilerini beklediklerini görerek şaşırırmaktaydılar. Bu şekilde kanunsuz olarak Filistin bölgesine giriş yapmaya çalışan Yahudiler sınır dışı edilmekteydi²³⁹.

1882 yılında Osmanlı Hükümeti bünyesinde bir komisyon oluşturularak Yahudi göçü konusu görüşüldü ve hacılar dışındaki tüm yabancı Musevilerin Filistin'e girmeleri yasaklandı. Ancak bu defa da siyonistler kendilerine hacı süsü vererek Filistin'e girmeye ve bir müddet sonra izlerini kaybettirerek ülkeye yerleşmeye başladı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 1884 yılında hacı dahi olsalar pasaportlarını Osmanlı temsilciliklerinde vize ettirmeyen Yahudilerin Filistin'e alınmayacaklarını bildiren yeni bir kanun çıkardı. Fakat bu önlem de istenilen yararı getirmedi, çünkü siyonistler sahte belgelerle yasakları çiğnemeye ve Filistin'e sızmaya devam etti. İşlerin ciddiyetini fark eden Dâhiliye Nezareti, 1887 yılında hac yapmak amacıyla gelen Yahudilerin Filistin bölgesinde kalış sürelerini bir ay süre ile sınırlandırdı. Bununla beraber Musevi hacılardan ülkeden çıkışta iade edilmek üzere yüksek miktarda depozito alma kararı da aldı. Ancak Avrupalı devletler, Filistin'e gelen Yahudiler arasında kendi vatandaşlarının da bulunduğunu ve kapitülasyonlar gereği bu kısıtlamaların uygulanamayacağı konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yaptılar. Bu itiraz üzerine "büyük miktarlarda göç vuku bulursa" yasağın uygulanacağı belirtilerek bir aylık süre üç aya kadar uzatıldı²⁴⁰.

Alınan bu tedbirler bir dereceye kadar Yahudi muhacirlerin göçünü engelledi ancak kesin olarak sona erdiremedi. Nitekim 1891 yılında Safed'e dörtyüz ve Hayfa'ya gelen kırk kişilik Yahudi topluluğu, Osmanlı Devleti tabiiyetine geçmek istediklerini bildirdiler, ancak Osmanlı Hükümeti, "Musevilerin Kudüs civarında içtima ve iskân etmeleri ileride orada bir Musevi Hükümeti teşkilini intaç edebileceği, medeni Avrupalıların memleketlerinden tard ettikleri eşhasın Memalik-i Şahaneye kabulüne bir sebep olmadığını, ortada bir Ermeni fesadı mevcut iken bu

²³⁹ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 83 – 84.

²⁴⁰ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 84; H. Özdemir, *age.*, s. 157.

suret asla caiz olamayacağına” karar vererek Yahudilerin Osmanlı tabiiyetine geçişlerine izin vermedi²⁴¹.

1881 yılından itibaren Osmanlı Devleti, başta Rusya olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerinden gelen ve Filistin bölgesine yerleşmek isteyen Yahudi muhacirleri engellemeye çalışırken, 1892 yılında İran üzerinden de Kudüs’e Yahudi göçü gerçekleşti. Bu göç karşısında Kudüs Mutasarrıflığı telgrafla, Osmanlı Hükümeti’nden bu göçmenlere bu göçmenlere yapılacak muamele görüş sordu, Osmanlı Hükümeti de, bu gelen göçmenlerin İranlı olmaları hasebiyle tabiatıyla ikametlerinin caiz olamayacağından memleketlerine iadesine karar vererek gelenlerin geri gönderilmesini istedi²⁴².

Osmanlı Devleti, muhacir Yahudilerin Filistin bölgesine göçünü engellemek amacıyla doğrudan doğruya onların Filistin’e girişlerini kısıtlamaya yönelik kararlar alırken bir taraftan da Yahudi muhacirlerin Filistin bölgesine yerleşmelerine şu veya bu sebeple göz yuman devlet görevlileri hakkında da çeşitli önlemler alma yoluna gitti. Örneğin; Musevi muhacirlerin Osmanlı Devleti tabiiyetine geçseler bile Filistin bölgesinin yanında Suriye Vilayeti’nin sahil ve dâhiline hicret etmeleri yasaklanmış olmasına rağmen, Romanya’dan gelen 272 kişilik bir Musevi topluluğunun Akka Sancağı’nın Hayfa Kazası’na yerleşmeleri ve orada hane inşa etmeleri üzerine yapılan araştırmada söz konusu Musevi topluluğuna, yerel memurlar tarafından Babîâli ile muhabere edilmeksizin Devlet-i Aliyye’ye kabul olunduklarına dair izin verildiği anlaşılmıştır. Bu durum üzerine, Suriye Vilayeti yöneticileri ile Osmanlı Hükümeti ve Dâhiliye Nezareti, arasında yazışmalar yapılarak Romanya’dan gelen Musevi muhacirlere mevcut yasaklara rağmen iskân izni verip Devlet-i Aliyye tabiiyetine kabul eden sorumlular hakkında soruşturma yapılması ve Musevi muhacirlerin iskânı konusunda mevcut yasakların ve emirlerin dikkatle uygulanmasına devam edilmesi kararlaştırıldı²⁴³.

Bu önlemler dışında, Filistin Bölgesine Yahudi göçü ve yerleşiminin devam etmesi, çeşitli kurum ve kişiler tarafından da bunun önlenmesi yönünde idarecilere yazı ve raporlar sunuldu. Rusya’dan Filistin’e yönelik Yahudi göçüne ilişkin İngiliz basınında; Rusya’da Musevilere yapılan kötü muamelenin İngiltere’de teessüfle karşılandığı, Rus hükümeti nezdinde yapılan girişimlerin olumlu sonuç vermediği, Musevilerin Arz-ı Filistin’e yaptıkları göçün İngiltere’de desteklendiğinin ve Padişahın Musevilere karşı şevk

²⁴¹ BOA. İ. MMS. 123/5276.

²⁴² BOA. DH. MKT. 1911/115.

²⁴³ BOA. ŞD. 2275/34.

ve muhabbetle muamele etmesinin beklendiği yönünde çıkan haberler üzerine Londra Büyükelçisi Abdülhak Hamid, Osmanlı Hükümeti'ne bir telgraf çekerek Filistin bölgesine yapılan Yahudi göçleri konusunda önlemler alması için hükümete uyarılarda bulundu²⁴⁴.

Baskı gördükleri memleketlerden çeşitli derneklerin desteği ve kişisel çabalarıyla Filistin bölgesine gelenlerin yanında zengin Musevi işadamlarının desteği ile de bu bölgeye göç eden Museviler vardı ve bu yasadışı göçler bölge sakinleri tarafından Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmekteydi. Hükümete yazılan bu ihbar mektuplarında, ileride tehlikeli bir hal alacak bu durumun önlenmesi için tedbirler alınması istenmekteydi²⁴⁵.

Yukarıda belirtilen kısıtlamalar bir süre etkisini gösterdi ve kutsal topraklara siyonist göçü azalttı. Ancak 1890'lı yılların sonlarına doğru Doğu Avrupa'da baş gösteren kıtlık ve açlıktan etkilenen ve gözü kararan köylüler, çektikleri sıkıntıların acısını Musevilerden çıkarmaya başladılar. Bu nedenle Yahudiler yeniden Osmanlı Devleti'ne ve doğal olarak Filistin bölgesine doğru göç hareketine başladılar.

Gelişmeleri dikkatle izleyen Osmanlı Devleti, Dâhiliye Nezareti aracılığıyla Yahudi muhacirleri Filistin ve çevresinden uzak tutmak için 21 Kasım 1900 tarihinde *İbrani Misafirler İçin Mukaddes Topraklara Duhuliye Şartları* adı altında yeni bir önlem paketi açıkladı.

²⁴⁴ Abdülhak Hamid telgrafında; “Rusyada Musevilere edilen mu’amelâtdan dolayı buraca vukû’a gelmekte olan neşriyât ve teşebbüsât ma’lûm-ı ‘alî olub bugünkü Times gazetesinde mu’amelât-ı ma’rûza hakkında Mösyö Gladstonenun bir mektûbu görülmüştür. Mösyö Gladstone işbu mektûbunda ahvâl-i vâkı‘aya te’essüfle ba‘zılarının zannettikleri gibi kendisinin Rusya Hükümetinin hüsn-i kabûl göstermesi me’mûlünde beyân etdikden sonra birçok Musevilerin arz-ı Filistine muhâceretleri için teşebbüsâtı kemâl-i şevk ve muhabbetle görüyorum ve taraf-ı hazret-i şehriyâriden bu bâbda izhâr-ı meded ve himâyet buyurulur ise pek ziyâde memnûn olurum demiş. Türkler ‘aleyhinde bir zaman bunca şedîd lisânlar kullanmış olan Mösyö Gladstonenun el-hâletü hazihî Rusyadan tard olunan Musevilerin arz-ı Filistinde yerleşmeleri teşebbüsâtından dolayı zât-ı hazret-i Pâdişâhîden mu’avenet taleb etmesi garâ’ib-i ahvâldendir” diyerek Osmanlı Hükümeti’ni uyarmaktadır. *BOA. Y. PRK. EŞA. 13/67. Bkz. EK – 3.*

²⁴⁵ 22 Aralık 1894 tarihli bir ihbar mektubunda; “Yürürlükte bulunan yasaklara rağmen Rusyadan te’dib edilen ve sâ’ir memâlikden mukaddemce hicret etdirilmiş Yahudiler iskânıyla Baron Rothschildin himmet ve mu’avenetiyle vücûda getirilmiş Yahudi karyelerinden ba‘zıları ve mûmaileyhin bu yolda oralarda sarf ettiği mebâliğ-i külliyein âsarını bizzât görmüş ve Yahudilerin arz-ı Filistine hicretlerinde hükümet-i seniyyenin her teklifâtına rûy-ı kabûl gösterdikleri hâlde iskânlarından sonra hükümet-i seniyyeyi pek çok müşkilâta sokduklarından ve oralarda tekessürleri ileride vâhim bir mes’ele-i siyâsiyye hudûsuna da sebebiyyet vereceği tezâhür etmesiyle... Yahudilerin evsâfi mezkûr ve iktidârı ma’lûm olan Baron Rothschildin himmet ve gayretiyle arz-ı Filistine hicret ve tavattunları ileride Ermeni mes’elesini gibi bir mes’elenin daha hudûsuna sebebiyyet vereceği...” bildirilerek önlem alınması istenilmiştir. *BOA. Y. PRK. AZJ. 30/37. Bkz. EK – 4.*

Dört maddeden oluşan bu nizamname aynı gün Filistin'deki tüm yabancı temsilciliklerine dağıtıldı. Nizamnameye göre;

1. Dünyanın herhangi bir ülkesinden kalkıp, Filistin'i ziyaret etmek isteyen her Musevi her şeyden önce üzerinde mesleğini, milliyetini ve yolculuk nedenini yazan bir tezkere ya da pasaport edinmek zorundadır.

2. Birinci maddede belirtilen belgeye sahip olan Musevilerin Filistin'e vardıklarında bu tezkereleri pasaport memuruna teslim etmeleri, bunun karşılığında ise kendilerine diğer belgelerden kolaylıkla ayırt edilebilmesi için kırmızı renkte geçici ziyaret ve oturma tezkeresi verilecektir. Vilayet otoriteleri ya da güvenlik kuvvetleri şüpheli gördükleri kişileri çevirip bu belgeyi teftiş için isteyebilme yetkisine sahip olacaklardır. Bu belgeye sahip olmayan Museviler 30 gün içerisinde ülkeyi terk etmek zorundadır. Aksi takdirde konsolosluklarının onayı ve Osmanlı zaptiyelerinin yardımıyla tard edileceklerdir.

3. Karakollar tezkereyi verdikleri kişinin adını Filistin'e giriş tarihini ve adresini aylık sicillere geçireceklerdir.

4. Bir aylık süreyi dolduran Museviler, karakola başvurarak ellerinde bulunan kırmızı tezkereyi iade edip pasaportlarını alarak ülkeyi terk edeceklerdir. Bir aylık süresi dolduğu halde karakola başvurmayan Museviler, derhal güvenlik kuvvetleri tarafından yakalanarak ülkeden çıkarılacaklardır. Karşı koydukları takdirde cezaya çarptırılacaklardır. Tüm bu kısıtlamalar suiistimale neden olmaksızın Osmanlı memurları tarafından uygulanacaktır²⁴⁶.

Gerçekten de kanunların çok sıkı olmasına rağmen, bu kanunların uygulanmasında hiç kimseye haksızlık yapılmadı. Bu durumu İngiltere'nin Kudüs konsolosu Dickson "bu nizamların uygulandığı sürece hiçbir Musevi kesinlikle kötü muameleye tabi tutulmadı" diyerek ifade etmiştir²⁴⁷.

3.4.2. Yahudilerin Filistin'de Toprak Alımlarının Kısıtlanması ve Yasaklanması

Osmanlı Devleti, Filistin bölgesine yerleşmek isteyen Yahudiler ile sadece onların gayri yasal yollardan bu bölgeye girmelerini engellemeye çalışarak mücadele

²⁴⁶ Yusuf Sarıay (Ed.), *Osmanlı Belgelerinde Filistin*, İstanbul, 2009, s. 313 – 316; M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s. 93 – 94; H. Özdemir, *age.*, s. 161 – 162.

²⁴⁷ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 85 – 86.

etmedi. Aynı zamanda Yahudilerin Filistin bölgesinden ve çevre bölgelerden arazi satın alarak yerleşmelerini engellemek çalışarak da mücadele etti.

Osmanlı Devleti'nde arazi mülkiyeti, arazinin türüne göre değişiyor ve her arazi satışa sunulmuyordu. Osmanlı Devleti, arazileri beş çeşide ayırmıştı. Bunlar; miri, mevkuf, mülk, metruk ve mevât arazilerdi. Bunlardan sadece mülk arazinin satılması serbest idi. Miri arazi devletin olduğu için, Mevkuf arazi kamunun olduğu için, metruk ve mevât arazilerin sahibi olmadığı için hiç bir vatandaş bu arazileri satma hakkına sahip değildi. Durum böyle olunca ancak mülk arazi bir satış muamelesinin nesnesi olabilmekte idi²⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde arazi mülkiyeti genelde devletin kabul edilirdi ve vatandaş ancak zilyetliğe sahip olabilirdi. Yani vatandaş toprağa sahip değil ama belirli şartlar dâhilinde topraktan istifade edebilirdi. Buna binaen özel mülkler hariç, bir Osmanlı vatandaşı mülkiyet şartı olmadığından ötürü miri, vakıf, metruk ve mevât topraklardan hiç bir arazi satamaz ve satın alamazdı. Bu tür arazilerde satış yapılmışsa da yasal sayılmazdı. Bölgedeki arazilerin satışına baktığımızda; arazilerinin bir kısmının yasal yollarla satıldığını, bir kısmının ise satışı yasak olduğu halde gayri resmi yollarla satıldığı görülmektedir²⁴⁹.

Filistin'de arazi satışlarındaki satıcı, tabiiyet açısından çoğunlukla Osmanlı tebaasından olmakla beraber bazen de ecnebi tebaasından olabilmekteydi. Osmanlı tebaası olan satıcı, yabancı uyruklu olanlar hariç herhangi bir müşteriye arazi satışı yapabiliirdi. Arazi satışı yasak olanlara da araziyi kiralayabiliirdi.

Osmanlı Devleti içinde özel mülk edinme hakkı, yerli ve yabancı Müslümanlara ve Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlere de tanınırdı. Yabancı gayrimüslimler ise mülk edinme hakkına sahip değillerdi. Arazi sahibi hangi dine mensup olursa olsun tabiiyeti daha öncelikliydi. Buna göre Osmanlı tebaası olan herkes, XIX. yüzyılın ortasına kadar satışı serbest olan arazileri satın alabilir ve satışını da yapabiliirdi.

Osmanlı Devleti'nde Filistin arazilerine talip olan Yahudilerin durumu, siyasi siyonizmin ortaya çıkışına kadar öncelikle Osmanlı tebaasından olup olmamalarına göre değerlendiriliyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin 1867 yılında yayınladığı "Arazi Kanunnamesi"nde Yahudilerin Filistin bölgesinde arazi satın almalarını engelleyen

²⁴⁸ Brahim Bouazi, *19. Yüzyılda Filistin'de Arazi Satışları*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 13.

²⁴⁹ B. Bouazi, *age.*, s. 14.

hükümler bulunmuyordu. Buna göre, yabancı ülkelere mensup kişiler de tıpkı Osmanlı vatandaşları gibi, Hicaz bölgesi dışında, İmparatorluğun herhangi bir yöresinde arazi satın alabilirdi. Bu durum da Osmanlı yurttaşları hangi haklardan yararlanıyorlarsa, o haklar yabancılar için de geçerli idi. Kanunname bu şekilde kabul edildiği takdirde siyonistler Filistin bölgesinden istedikleri kadar arazi satın alabileceklerdi²⁵⁰.

Osmanlı Devleti, Yahudi göçmenlerin Filistin bölgesine yönelmeleri üzerine, 1867 yılında yayınlanan Arazi Kanunnamesi'nde bulunan sakıncaları ortadan kaldırmak için 5 Mart 1883 tarihinde yeni bir kanunname çıkardı. Bu kanunnameye göre; Osmanlı Devleti'nin iznini almadan milliyetini değiştirmiş olanlar ve yabancı devletlerin uyruğunda olanlar Türkiye'de gayrimenkul satın alamayacaklardı. Böylece Amerika ve Avrupa devletlerinin himayesinde olan siyonistlerin Filistin'de emlak alımının önüne geçilmeye çalışıldı. Ancak, Osmanlı Yahudilerinin benzer bir kısıtlamaya tabii tutulmamalarından dolayı bunların siyonistlere yardımcı olmaları engellenemedi. Siyonistler adına arazi sahipleriyle Osmanlı vatandaşı olan Yahudiler görüşerek arazinin pazarlığını ve alım – satım işlemlerini gerçekleştirmektedirler. Daha sonra elde ettikleri araziye iki taraflı anlaşmayla siyonistlere devretmekteydiler. Tapu ve mülkiyet hakları, Osmanlı Yahudileri üzerinde görüldüğü için Osmanlı Hükümeti bir şey yapamamakta ve siyonistlerin kutsal topraklar üzerinde koloni kurma faaliyetleri her geçen gün devam etmekteydi²⁵¹.

Siyonizmin ortaya çıkışı ve Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurma emelleri iyiden iyiye aşikâr olması üzerine Osmanlı Devleti, 1891 yılında çıkarttığı bir başka kanun ile hiçbir Yahudi'nin Osmanlı vatandaşlığına alınmayacağı ve Osmanlı topraklarına yerleşmesine müsaade edilmeyeceği kararını aldı. Daha sonra çıkarılan bir emir ile de başta Filistin olmak üzere tüm Osmanlı topraklarında Yahudilere toprak ve mülk satışı yasaklandı. Ayrıca toprağını satmak zorunda kalan Filistinli Arapların toprakları, Hazine-i Hassa adına II. Abdülhamid tarafından satın alınarak Yahudilerin toprak satın alma yolu engellenmeye çalışıldı²⁵².

Bu tedbirler dışında Osmanlı Hükümeti 1892 yılında aldığı başka bir karar ile de Musevi muhacirlerin Filistin'de yerleşmeleri yasaklandığı halde memurların

²⁵⁰ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 88.

²⁵¹ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 88.

²⁵² Ahmet Akgündüz, "II. Abdülhamid'in Yahudilerin Filistin'e Yerleşmesini Yasaklayan Bir İradesi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. III, İstanbul, Mart-1987, s. 27-29; Ömer Osman Umar, "Osmanlı Döneminde Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XII, S. II, Elazığ, 2002, s. 424.

dalgınlığı ve müsamahası sebebiyle veya Musevilerin arazi sahiplerini paraya tamah ettirmek suretiyle toprak edindiklerini belirterek, Beyrut Vilayeti'nde ve Kudüs Sancağı'nda tapu yoklama memurlarının kişiler arasında gayriresmi olarak düzenlenen el senetlerine dayanarak tapu vermelerini yasakladı²⁵³.

Bu arada Sultan II. Abdülhamid, Filistin bölgesindeki arazilerin Yahudilerin eline geçmemesi için arazileri satın alarak Hazine-i Hassa'ya ilhak etti. Ayrıca, Bisan Ovası'nda 500 bin dönümlük bir araziye de ferağ yoluyla kendi adına kaydettirdi. Ancak, bu araziler padişahın özel mülkü olarak değil, padişahın adı altında bir tür miri arazi olarak değerlendirildi. Hatta bu arazilerin takibi ve kontrolü için *Çiftlik-i Hümayun* isimli bir birim kuruldu²⁵⁴. Sultan II. Abdülhamid'in bu icraatı, kendi adına toprak kaydetmekten çok her cihetten yabancıların müdahalelerine maruz kalan Filistin topraklarını güven altına alma düşüncesiydi. Nitekim Bisan Çiftliği'ni satın aldıktan sonra oradaki ahaliye ve işleyişe müdahale etmeyerek olduğu gibi bırakıp eskiden beri o yörede yaşayan insanların tasarruflarına devam etme imkânı tanıdı.

Osmanlı Devleti, 1892 yılında bir dizi yeni önlemler aldı. Buna göre; Osmanlı Hükümeti, Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa'ya bundan böyle milliyet ayrımı yapılmaksızın hiçbir Musevi'nin Filistin'de arazi satın alamayacağını bildirdi²⁵⁵.

Osmanlı Devleti bir yandan Yahudilere arazi satışına mani olmaya çalışırken bir yandan da Batılı devletlerin baskısı neticesinde 1893 yılında aldığı bir kararla daha önceden yasal yollarla alınmış mülklerin tapularının verilmesi işlemine de başladı. Çünkü Filistin bölgesinde toprak almak isteyen her Yahudi mutlaka bir siyonist ya da onun yerli işbirlikçisi değildi. Nitekim Filistin'de arazi talebinde bulunanların bir kısmı, hayatının son günlerini ibadetle geçirmek isteyen yabancı asıllı Musevilerden oluşmaktaydı. Osmanlı Hükümeti, sırf inançları gereği yaşamının son günlerini burada geçirmek için arazi satın alan kişilere bir haksızlık olmasın diye siyonizm ile ilişkilerinin olmadığına dair konsoluklarından aldıkları bir belgeyi mutasarrıflıkta tasdik ettirmeleri ve eğer şehirde bir ev aldılarsa o evde

²⁵³ 1892 yılında Osmanlı Hükümeti'nin aldığı kararda: "...ba'zı Musevi muhâcirîn tebdil-i kıyâfet ile 'arz-ı Filistine duhûl ve bunların iskânına me'mûr cem'iyet vekilleri ashâb-ı arâziyi itma' ederek ba'zen mu'amele-i resmîye icrâsı ve ba'zen yalnız fâriğ ve mefrûğla beyindeki ya doğrudan doğruya Yahudiler nâmına yahud diğer bir nâm-ı müste'ara sened te'atîsi ile ba'zı emlâk ve arâziyi taht-ı tasarruflarına geçirmekde olduklarından bahsle Musevilerin oralarda arâzî temellük etmemeleri için hükümetce müttehaz olan takayyudât cümlesinden olmak üzere iş'âr-ı âhire kadar tapû yoklama me'mûrlarının mabeyn senedleri üzerine tapû varakası vermelerinin vilâyet-i celîleleri ile Beyrut Vilâyetine ve Kudüs Sancağına mahsûs olmak üzere muvakkaten ve şimdiden men'î..." diye emredilmektedir. *BOA. DH. MKT. 2025/36. Bkz. EK – 5.*

²⁵⁴ A. Akgündüz, *agm.*, s. 24.

²⁵⁵ A. Arslan, *age.*, s. 94.

oturacaklarına ya da köyde bir arazi satın aldılarsa orada bir koloni kurmayacaklarına dair yazılı güvence vermeleri karşılığında 1893 yılına kadar alınan tüm arazilerin tapularını hak sahiplerine verme kararı aldı. Ancak Osmanlı Devleti bu kararla, kimin inancı gereği, kimin siyonist amaçlar için toprak aldığını ayırt edemediği için 1893 yılına kadar alınan bütün toprak alımlarına onay vermek zorunda kaldı. Çünkü konsolosluklar başvuruda bulunan hiç kimseyi siyonist olarak deşifre etmedi ve isteyen herkese gerekli belgeleri verdiler²⁵⁶.

Siyonistler, Avrupa'daki zengin bankerlerin para ve batılı ülkelerin de siyasi desteğini arkalarına alarak zaten gittikçe zayıflamakta olan Osmanlı Devleti'nin otoritesini de yok sayarak Filistin topraklarını ele geçirmek için her yola başvurdu. Örneğin, başlangıçta kiralarak kullanmaya başladıkları arazilerin üzerine ev inşa ederek o arazileri tamamen ele geçirmeye çalıştılar. Devletin aldığı tedbir ve kararlara rağmen yabancı Yahudiler tarafından bu tür izinsiz toprak ihlalleri, sonraki yıllarda da devam etti. Rusya ve Romanya gibi ülkelerden sınır dışı edilen ve Filistin'de Yafa ve Hayfa civarına ne şekilde geldikleri devletçe malum olmayan Yahudiler, izinsiz yerleştikleri miri arazilere köyler inşa ettiler. Bu durum karşısında çözüm bulmak durumunda olan devlet, bu Musevilerin işgal ettikleri miri arazilerin özel mülke dönüştürülmemesi için, bu arazileri bedel-i öşre bağladı. Yabancı uyruklu Yahudiler, Filistin'de toprak edinebilmek için devlet memurlarına rüşvet vererek sahte isimlerle arazi alımında da bulundular. Bazı devlet memurları da maalesef resmi defterlerde oynamalar yaparak satışı resmi gibi göstermekle kalmayıp bir de sattıkları miri arazilerin bedelini kendi zimmetlerine geçirdiler²⁵⁷. Devlet memurları yaptıkları bu usulsüzlükle hem devletin yasalarını çiğnediler hem de devlet hazinesine de zarar verdiler.

15 Ağustos 1893'de Filistinli üç yönetici Akka'nın eski Umumi Müdürü Nabluslu Muhammed Tevfik, Bihke'nin eski Reji Müdürü Muhammed Said ve Bihke'ye bağlı Bihar Nahiye Müdürü Beyrutlu Suphi Efendilerin Osmanlı Hükümeti'ne gönderdiği bir rapor, Filistin'de yaşanan, ihanet ve gafletleri bir bir ortaya koymuştur. Raporunda; Romanya ve Rusya göçmeni Yahudilerin Osmanlı ülkesinde, özellikle Filistin'de iskânları, Filistin'e girmeleri ve burada arazi satın almalarının padişahın yüce emri ile yasaklandığının herkesçe bilindiği halde Akka Mutasarrıfı Sadık Paşa, eski Hayfa Kaymakamı Mustafa Efendi Kanavetti, Yeni

²⁵⁶ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 88.

²⁵⁷ *BOA. Y. PRK. AZJ. 27/39. Bkz. EK – 6.*

Hayfa Kaymakamı Ahmed Şükrü, Akka Müftüsü Ali, Hayfa Belediye Reisi Mustafa ve Hayfa İdare Meclisi Azasından Necip Efendi tarafından, 1890 senesinde Yafa ve Hayfa kasabalarında Baron Hirsch'in adamları Mösyö Henger ve Mayer Zelyan aracılığı ile Yahudiler için toprak satın alındığı ve Rus tebaası 140 ailenin Hayfa havalisine yerleştirildiği bildirilmiştir²⁵⁸.

Ayrıca Yahudiler kendilerine Filistin bölgesinden toprak alma yasağı getirilince başka devletlerin tebaaları olan kişiler aracılığıyla arazi satın aldılar. Mesela, Fransa tebaasından Michel Erlanger'in Hayfa, Kudüs ve Yafa'da tasarruf ettiği arazileri Rothschild'in vekili Eli Şayed'e ferağ etmek istediği, fakat geçen yıl konulan ve halen yürürlükte bulunan Yahudi muhacirlerin Filistin topraklarına kabul edilmemesine dair tebliğ gereğince, Dâhiliye Nezareti tarafından söz konusu ferağ işleminin yapılmaması yönünde karar alınmıştır²⁵⁹.

Ancak Yahudiler kutsal kabul ettikleri ve yüzyıllardır özlemini çektikleri topraklarda bir devlet kurma ve sürgünden kurtulma fikrinden vazgeçmedi. Meşru ve gayrimeşru yollarla kimi zaman zengin Yahudilerin desteğiyle, kimi zaman da çeşitli dernekler vasıtasıyla Filistin bölgesine ve çevre vilayetlere yerleşerek koloniler kurmaya devam ettiler.

Yahudilerin Filistin Bölgesinde toprak alımları, önceleri *Zion'u Sevenler (Hovevei Zion)* tarafından kurulan dernekler ve mali gücü yüksek Yahudiler tarafından başlatılmıştı, 1900 yılından sonra Baron Rohschild'in kurduğu *Yahudi Kolonizasyon Derneği (Jewish Colonization Association – I.C.A)* tarafından ve daha sonra (1901) Dünya Siyonist Teşkilatının Filistin Ofisi ile toprak satın almayı desteklemek üzere kurulan *Yahudi Milli Fonu (Jewish National Fund)* ve *Filistin Toprak Geliştirme Şirketi (Paletsine Land Development Company)* tarafından organize edilip desteklendi²⁶⁰.

II. Abdülhamid'in tüm titizliğine ve devletin çabasına rağmen siyonistler, binlerce Yahudi'yi Filistin'e yerleştirmeyi başardı. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında Filistin'de yaşayan Musevi nüfusu, göçler sayesinde II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 yılına göre üç katı kadar arttı ve 80.000'e ulaştı. Siyonistler bu

²⁵⁸ <http://www.osmanli.org.tr/belgelergerceklerikonusuyor-2-93.html>. (erişim tarihi, 01.03.2014)

²⁵⁹ *BOA. ŞD. 2280/26. Bkz. EK – 7.*

²⁶⁰ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 26.

döneme kadar Filistin Bölgesi'nde 50.000 dönüm toprak satın almayı ve 33 yerleşim merkezi kurmayı başardı²⁶¹.

Özellikle XIX. yüzyılda Avrupa ve Rusya'dan sürgün edilen Yahudilere, *vatansız halk için halksız vatan* sloganıyla Filistin toprakları hedef olarak gösterildi. Gösterilmekle kalmayıp her türlü destek de sağlanarak sistemli ve planlı bir şekilde neredeyse dünya Yahudilerinin Filistin'e toplanması teşvik edildi. Böylece gayrimeşru yollarla elde edilen topraklarla da bugünkü İsrail Devleti'nin temelleri atıldı.

3.4.3. Filistin Bölgesinin Sınırlarının Tespitinin Yapılması

Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine müsaade edilmemesi istikametinde kararlar alınmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nde Filistin'in sınırları hakkında kesin bir kanaat bulunmamaktaydı. Nitekim Rusya'dan göç eden Yahudilerin Arz-ı Filistin'e iskân edilmemesi için tekiden kararlar alınmasına rağmen 1891 yılında mahallince "hangi sancak ve kazanın Arz-ı Filistin idüğünün bilinemediği" ortaya çıktı. Yerel idareciler tarafından nerelerin Filistin bölgesi olduğunun tespiti istendi. Bu talep üzerine inceleme başlatıldı. Arz-ı Filistin'in neresi olduğuna dair en önemli güvenlik kurumu olan "Daire-i Askeriyece de bir güne malumat olmadığı" yapılan yazışmalardan anlaşıldı. Bu konuyu 3 Ramazan 1308 (12 Nisan 1891) tarihinde görüşen Meclis-i Vükela "Musevi muhacirlerin Arz-ı Filistin tabiriyle iskânı men' edilen mahallerin Kudüs ve Akka sancaklarının havi olduğu hududdan ibaret olduğu" kararına vardı²⁶². Ancak ilerleyen yıllarda Yahudi muhacirlerin Filistin'e yerleşmelerinin yasaklanması üzerine Suriye ve Beyrut Vilayetleri'ne yönelmeleri üzerine Filistin bölgesine yakın yerlere de Yahudi muhacirlerin yerleşmesi ve arazi satın alması yasaklandı²⁶³.

3.4.4. Yahudilerin Filistin'e Yakın Bölgelere Yerleşmelerinin

Yasaklanması

Filistin bölgesinin Yahudilere, hem yerleşim yeri hem de toprak alımı yönünden yasaklanması üzerine, Yahudilerin Filistin bölgesine göçüne yardım eden ve onların toprak alarak buralarda barınmasını sağlayan Avrupa'daki Yahudi

²⁶¹ B. Eryılmaz, *age.*, s. 209.

²⁶² A. Arslan *age.*, s. 91 – 92.

²⁶³ A. Arslan *age.*, s. 96 – 98.

zenginleri ve örgütleri, Filistin dışında kalan bölgelerde toprak alımına yönelik ciddi bir engel bulunmaması nedeniyle muhacir Yahudileri Filistin civarındaki Beyrut ve Suriye'ye yerleştirmeye başladı.

Bir süre sonra alınan toprak miktarının çok fazla olması mahalli yöneticileri rahatsız etti. Çünkü sadece Beyrut'un Kafr Kazası'nda 1893 yılının Ağustos – Eylül – Ekim aylarında Yahudilerin 18.329 dönüm arazi, 1410 zira²⁶⁴ ve 119 hane aldıkları tespit edildi. Bu miktarların daha da artacağına arazi almak için yapılan müracaatlardan anlaşılması üzerine, Beyrut Valiliği emlak ve arazi satışlarını geçici durdurarak Osmanlı Hükümeti'ne bu durum hakkında ne yapılması gerektiğini sordu. Osmanlı Hükümeti, konuyu tam olarak müzakere edebilmek için; arazi ve emlak satın alanların Osmanlı veya yabancı bir devletin vatandaşı olup olmadığının tespiti, satışların Dâhiliye Nezareti'nin bildirdiği şartlarda yapılıp yapılmadığının saptanması, Yahudi muhacir yerleştirilmeyeceğine dair taahhünamelerinin suretlerinin gönderilmesi ile arazi ve emlak alanların isimleri ve aldıkları mülklerin miktarlarının bir defter olarak Beyrut Vilayeti'nden bildirilmesini istedi²⁶⁵.

Ayrıca Yahudi muhacirler, Filistin bölgesinde yaptıkları gibi burada da çeşitli yollarla arazi ve mülk sahibi oldu. Örneğin; Suriye havalisinde ziraatla meşgul olan ahalinin, arazilerinin rehin tutulması karşılığında yüksek faizlerle tüccar ve bankerlere borçlandırılmak suretiyle, İngiltere'de kurulmakta olan bir banka tarafından bu arazilerin ellerinden alınacağı bildirildiğinden ve bu hususta Babiâli'ye şikâyetler bulunduğundan Osmanlı Hükümeti, “*tarafından onay olmadan yapılan arazi rehinlerinin kabul edilmeyeceğini*” bildiren bir nizamname yayımlandı²⁶⁶.

Osmanlı Devleti'nin Filistin bölgesinde toprak alımını yasaklaması üzerine Yahudiler, Baron Rothschild'in öncülüğünde buralara yakın olan Suriye ve Beyrut Vilayetleri'nden toprak alımına ve yerleşmeye başladı. Filistin'e yerleşemeyen Yahudi muhacirlerin buraya yakın mahallere yerleşmelerinin artması üzerine, 27 Ocak 1897 tarihinde, Meclis-i Vükela tarafından yeni bir karar alındı. Meclis-i Vükela bu karar ile Musevilerin Arz-ı Filistin'de iskânları yasak olduğu gibi bunların “Arz-ı Filistin civar ve inhasından ma'dud olan Suriye ve Beyrut Vilayetleri

²⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. M. Z. Pakalın, *age.*, C. III, s. 663.

²⁶⁵ A. Arslan, *age.*, s. 97.

²⁶⁶ BOA. ŞD. TNZ. 2272/86. Bkz. EK – 8.

dâhilinde iskânlarının dahi mahzurdan salim olamayacağına” karar vererek bundan böyle Yahudilerin Suriye ve Beyrut vilayetlerine iskânına izin vermedi²⁶⁷.

3.4.5. Yahudi Göçüne ve Siyonizme Destek Verilmemesi İçin Büyük Güçler Nezdinde Diplomatik Girişimler Yapılması

Osmanlı Devleti, daha siyonizm tehlikesi baş gösterdiği sırada sistemli olarak mücadele etmeye başladı ve bu tehlikenin yayılmadan son bulması için büyük devletler nezdinde çeşitli girişimlerde bulundu.

Almanya, Osmanlı Devleti’ne en yakın Avrupalı güç olduğu için II. Abdülhamid, siyonizmle mücadelede Berlin Hükümeti’nin desteğini almaya özel önem vermekteydi. Ancak Almanlar, hem Yahudileri aşağı bir ırk olarak görmekte olup Yahudi aleyhtarlığına sahiplerdi. Hem de ülkelerinde istemedikleri Yahudileri Filistin’e nakletmeyi amaç edindiğinden siyonizmi destekleme politikası takip etmekteydiler. Bundan dolayı, Alman İmparatoru II. Wilhelm 1898 yılında İstanbul’u ziyareti sırasında Yıldız Sarayı’nda görüştüğü Theodor Herzl’e “siyonizmin ana fikri benim her zaman ilgimi çekti, hatta sempatimi bile kazandı” demiş ve Sultan Abdülhamid ile görüştüğünde “siyonistler Türkiye için hiçbir zaman tehlikeli değildirler, fakat Yahudiler her tarafta başbelası olduklarından onları Almanya’dan kovup kurtulmak istiyoruz” dediğinde II. Abdülhamid, II. Wilhelm’e “*Musevi uyruklarından memnun olduğunu*” söyleyip konuyu kapatmıştır²⁶⁸.

Alman İmparatoru’nun Filistin’i ziyareti sırasında siyonist kolonileri gezerken II. Abdülhamid’in, Alman İmparatorunu siyonizmi desteklemekten vazgeçirmesi konusunda tembihlediği Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, II. Wilhelm’e Padişah’ın *ne siyonizmle ne de bağımsız bir Yahudi krallığı ile işi olduğunu* söylemesi üzerine II. Abdülhamid’in siyonizme karşı olduğunu öğrenen Alman İmparatoru II. Wilhelm, iç politika ile dış politika arasında bir seçim yapmak zorunda kaldı ve Alman dış politik çıkarlarının ağır basması sonucunda II. Abdülhamid’i gücendirmemek için siyonistleri desteklemekten vazgeçti²⁶⁹.

Rusya, Almanya’nın Orta Doğu’daki emellerinden daima şüphe etmekteydi. Hatta Almanların Orta Doğu’ya açılma politikasında Yahudileri kullandığına inanmakta ve Filistin’de Almanların himayesinde bir Yahudi devleti kurulacağını

²⁶⁷ A. Arslan, *age.*, s. 99.

²⁶⁸ Y. Kutluay, *age.*, s. 201 – 202.

²⁶⁹ M. K. Öke, *Kutsal Topraklarda*, s. 85 – 87.

düşünmekteydi. Bu nedenle Almanlardan daha atik davranarak kurulacak olan bu devleti kendi kanatları altına almak amacıyla siyonizme destek verdi. Bu politika doğrultusunda Rusya, 1903 Ağustos ayında İçişleri Bakanı Plehve aracılığıyla Herzl'e bir mektup ile "Amacı Filistin'de bağımsız bir devlet kurmak olduğu sürece Rus Hükümeti olarak siyonizmin arkasındayız" demiştir²⁷⁰.

Ancak, Almanya'nın siyonizme olan desteğini geri çekmesi ile siyonistlerin Filistin'de bir devlet kurma girişimini teşvik ederek uluslararası bir sorun çıkarmak istemeyen Rus Hükümeti de Herzl ve arkadaşlarını dolayısıyla siyonizmi desteklemekten vazgeçti²⁷¹.

Fransa ise, başından beri siyonizme karşıydı. Herzl, siyonizme destek arayışları sırasında tüm Avrupa başkentlerini dolaşırken muhtemelen Dreyfus Davasını izlemek üzere Paris'e gittiğinde Dreyfus'un asılsız iddialarla vatan haini olarak idama mahkûm edilmesi Herzl üzerinde kötü etki bıraktığından olsa gerek diplomatik çabalarına Fransa'yı katmamıştı. Herzl'in Fransa'yı önemsememesine mukabil Paris Hükümeti de siyonistlerin planlarına engel olmaktan çekinmedi. Herzl ile beraber Kudüs gezisine çıkan arkadaşı Bodenheimer, Paris'in Filistin'de bütün olup bitenleri dikkat ve kuşkuyla izlediğini yazarak Fransa'nın bölgeye olan ilgisini belirtmiştir. Herhangi bir Avrupa devletinin himayesiyle tek yönlü olarak Filistin'de bir Yahudi devleti kurulacak olursa, Suriye kıyılarına demir atmış Fransız donanması harekete geçecekti. Bu da Orta Doğu'da Batılı devletler arasında bir savaşın başlamasının kıvılcımı anlamına gelmekteydi. Bu tehlike karşısında İngiltere'de siyonistlere yardımdan vazgeçerek Herzl'e Batı Afrika'da Uganda'yı vaad etmiş ve siyonistlerin dikkatini Orta Doğu gibi duyarlı bir bölgeden uzaklaştırmaya çalışmıştır²⁷².

3.4.6. Osmanlı Devleti'nin Yahudi Göçmenleri Başka Şehirlere Yerleştirme Projeleri

Başta Rusya ve Doğu Avrupa gibi ülkelerden Osmanlı topraklarına gelen Yahudilerin bir kısmı başka ülkelere göç ederken bir kısmı da ülkede kalarak hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti, ülkede kalan Yahudiler

²⁷⁰ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, 80 – 81.

²⁷¹ M. K. Öke, *Kutsal Topraklarda*, s. 87 – 88.

²⁷² M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s. 88.

ile göç yoluyla gelmeye devam eden Yahudileri mevcut düzeni bozmayacak şekilde onları Filistin bölgesinden uzak çeşitli şehirlere yerleştirme politikası uyguladı.

Yahudilerin, Osmanlı Devleti'ne yönelik olarak başlattıkları göç hareketlerinde ilk durak öncelikle İstanbul olmuştur. Hatta bu durum XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un demografik yapısında, nüfus dengelerini değiştirecek bir hal almaya başladı. Çünkü 1833 yılında 39.000 olan İstanbul'un Yahudi nüfusu XIX. yüzyılın sonunda 55.000 kişiye ulaştı. İstanbul'daki Yahudi nüfusunun kısa zamanda göçler nedeniyle artması üzerine, Osmanlı Devleti bu göçmenleri Bursa, İzmir ve Selanik gibi diğer şehirlere sevk ederek oralara yerleştirme politikası uyguladı.

Osmanlı Devleti göç yoluyla gelen muhacir Yahudilerin Filistin dışındaki topraklarına yerleşmesine karşı değildi. Ancak bunların ileride bir probleme sebep olmaması için çeşitli tedbirler de alıyordu. Örneğin, Dobruca'da yaşayan yaklaşık 400 Yahudi ailesinin Osmanlı topraklarına göç etmek istemesi üzerine yapılan tahkikatta bunlardan İstanbul'a ulaşmış olan sekiz aileye Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti'nde yer verildiği anlaşılmış ve diğerlerinin de aynı şekilde buraya geleceği anlaşılmıştı. Bunun üzerine Meclis-i Vükela, Yahudi muhacirlerin Hüdavendigâr Valiliği'nce "tensip olunacak mahallere müteferrikan iskân edilmek üzere" hicretlerinin kabul edilmesine karar vermiştir. Ayrıca bu kararda Yahudi muhacirlerin grup olarak değil de müteferrik olarak iskân edilmek istenmesi, Osmanlı idarecilerinin Yahudilerin çok büyük gruplar halinde bir yere yerleşmelerini tehlikeli bulduğunu ortaya koymaktadır²⁷³.

İzmir bir ticaret şehri olduğu için burada önemli miktarda Yahudi nüfus yaşamaktaydı. Alliance Israélite Universelle (Evrensel Yahudi Birliği) temsilcisi Cazes'in verdiği bilgilere göre 1873 yılında İzmir'de yaklaşık 3.500 Yahudi ailesi bulunmaktaydı ve bunlardan 1000'i hayır kurumlarının yardımları sayesinde yaşamaktaydı²⁷⁴. Rusya'dan ve Doğu Avrupa ülkelerinden devamlı surette Yahudi muhacirlerin gelmesi ve bunların iskânları için münasip mahaller bulunamamasından dolayı şurada burada geçici olarak iskân edilmeleri üzerine II. Abdülhamid, bu probleme Babiâli tarafından kesin bir çözüm bulunmasını istedi. Bunun üzerine gelenlerin bir kısmı İzmir'e bir kısmı Selanik'e ve bir kısmı da Adana ve Mersin'e

²⁷³ A. Arslan, *age.*, s. 86.

²⁷⁴ A. Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 105.

gönderildi. Bu göçmenlerin gittikleri yerlerde uygun olan yerlere iskânlarının gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı ve bu iş için de Zaptiye Nezareti görevlendirildi²⁷⁵.

Osmanlı Devleti'nin Filistin'e yönelik tedbirleri artırması ve göçün yönünü Selanik ve İzmir'e yönlendirmesi bu iki şehrin nüfuslarını artırdı. Yahudiler burada sadece Selanik ve İzmir'in şehir merkezlerine yerleştirilmekle kalmayıp, bu iki merkeze yakın bölgelere de yerleştirildiler. Örneğin, Selanik'e gönderilen Yahudi göçmenlerin bir kısmı Manastır ve Üsküp'e yerleştirilirken, İzmir'e gönderilenlerin bir kısmı da Muğla ve Aydın taraflarına yerleştirildi²⁷⁶.

II. Abdülhamid, Rusya'da ve Doğu Avrupa'da artarak devam eden Yahudi aleytarlığı ve onların içine düştükleri perişan durum üzerine 1893 Nisan ayında Yahudi Hahambaşı Moşe Levi'yi huzuruna çağırarak Rusya'dan ve diğer yerlerden kaçan Yahudilerden Türkiye'ye gelmek isteyenleri, Doğu Anadolu'ya yerleştirmek ve bunları IV. Ordu'ya asker olarak almak istediğini, böylece Yahudilerle birlikte 10.000 kişilik bir kuvvet teşkil etmeyi düşündüğünü söyledi. Hahambaşı Moşe Levi, Osmanlı Padişahı'nın Yahudi toplumuna bahsettiği bu şereften dolayı teşekkür etti ve bu konuyu Hahambaşılık Konseyine aktaracağını bildirerek, Türk Museviliği adına minnettarlığını ifade etti²⁷⁷. Hahambaşı Moşe Levi, II. Abdülhamid ile yaptığı bu görüşmeyi ve Padişah'ın teklifini bütün hahamlara, konseye ve Musevi toplumunun genel kuruluna bir mektupla bildirdi. Yahudi Millet Meclisi Ruhani tarafından verilen cevapta, Sultanın bahsettiği lütuftan duyulan minnettarlık ifade edildikten sonra, Yahudi göçmenlerin askerliği kabul edilmekle beraber, bunların kendi dini ibadetlerine devam etmelerine izin verilmesinin de Padişah'tan rica edilmesi istendi. II. Abdülhamid, konuyu görüşmeleri için Heyet-i Vükela'ya gönderdi. Heyet-i Vükela, Musevi toplumunun Osmanlı Saltanatı'na olan bağlılığını teyid etmesinden çok memnun kalmakla beraber, diğer gayrimüslimlerin de durumunu göz önüne alarak (Rum ve Ermeni cemaatleri bu oluşuma destek vermiyorlardı) Musevilerin Osmanlı ordusunda istihdamını zamansız buldu ve konu da böylece kapandı²⁷⁸.

3.4.7. Yahudilerin Siyonistleşmesini Engelleme Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nin siyonistlere karşı aldığı bir önlem de henüz siyonizme inanmamış Musevilerin siyonistleşmesini engelleme çalışmalarıdır. Bu hususta

²⁷⁵ A. Arslan, *age.*, s. 86.

²⁷⁶ A. Arslan, *age.*, s. 96 – 98.

²⁷⁷ S. J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, s. 336

²⁷⁸ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 18 – 19.

başarılı olunduğu takdirde, siyonist saflara katılan gönüllülerin sayısı azalacak ve Herzl, en büyük desteğinden yoksun kalacaktı. Bu çerçevede Osmanlı Devleti, siyonistlerin heyecanını gidermek ve onları siyonizmin aslında ne arzulanır ne de gerçekleştirilebilir bir proje olduğuna inandırmak için Herzl'in Siyonist Kongresi'nde verdiği iyimser nutukları tekzip etti. Hatta Sultan II. Abdülhamid, 22 Aralık 1901 tarihli bir tezkere yayınlayarak Herzl'e hiçbir vaadde bulunmadığını ifade etti²⁷⁹.

Türk idareciler de buldukları yerlerde yerli Yahudileri siyonizme karşı uyardıydılar. Hatta bu uyarılar belli ölçüde etkili oldu ve uzun yıllardan beri Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında barış ve huzur içinde yaşayan yerli Yahudiler de siyonizm'e tepki gösterdiler. Yerli Yahudiler, Türkiye'de istedikleri mesleği yapabildiklerini, seçtikleri okula gidebildiklerini, herhangi bir semte sinagog inşa edebildiklerini, herhangi bir semtte oturma hakkına sahip olduklarını ifade ettiler. Siyonistleri ve siyonizmi, vicdanları zehirleyen, zihinleri karartan, kitleleri kandıran, casusların en berbatları, haydutlar, şarlatanlar, halk arasında uyumsuzluk ve cemaatler arasında anlaşmazlık doğurmak için gönderilmiş kokuşmuşlar, parasal destek görmüş çete, tehlikeli nazariye... gibi sözlerle tenkit etmişlerdir. Ayrıca İzmir Yahudi Cemaati yöneticileri, Hükümete; "... binbir türlü ezaya maruz kalan ve fanatizmin kurbanları atalarımıza merhamet ve iyilik dolu bir kucak açarak lütuf ve iyiliklerle ihya eden şanlı Osmanlı Hükümeti'ne karşı ruhumuzun derinliklerine değişmez minnet duygularıyla biz, Osmanlı Yahudileri, mecliste yapmış oldukları iyi niyetli beyanlardan dolayı Haşmetmeaplarına en samimi teşekkürlerimizi sunmaya geldik. Siyonizm nazariyesini kesinlikle reddediyoruz ve her zaman ve her yerde, çok sevdiğimiz vatanımızı kutsal çıkarlarına uymayan her hareketi bütün gücümüzle itmeye ve her karış toprağı bizim için değerli bir taş olan vatanımızı korumak için kanımızı son damlasına kadar akıtmaya, dinimiz ve şerefimiz üzerine yemin ediyoruz" beyanında bir telgraf gönderdiler²⁸⁰.

Bunun dışında Hariciye Nezareti de hareket geçerek Avrupa ve Amerika'daki Musevilerin siyonizmi benimsemelerini önlemek amacıyla siyonizm aleyhtarı gruplarla ortak bir cephe ve kuvvetli bir muhalefet oluşturmak istedi. Washington Büyükelçisi Ali Ferruh Bey, Amerikan Müslümanları lideri Muhammed Webb ile Mayıs 1898'de bir araya gelerek Amerikalı dindaşlarının halifenin tezini desteklemelerini istedi. Teklifin kabulü ile harekete geçen Webb kulis faaliyetleri

²⁷⁹ V. Engin, *age.*, s. 123; M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 81.

²⁸⁰ Geniş bilgi için bkz. H. Nahum, *age.*, s. 144 – 154.

yaparak Amerikan Hükümeti'nin siyonizm yanlısı bir politikadan vazgeçmesi için çalıştı ve ayrıca Amerikan Siyonist Federasyonu'nu başkanı Richard Gottheil ile bağlantı kurarak ona siyonizmin Osmanlı Devleti tarafından benimsenmediğini ve bu hususta ısrar etmenin boşuna olacağını ifade etti²⁸¹.

Ayrıca yine Hariciye Nezareti, yabancı basına Osmanlı Devleti'nin tezini ortaya koyan ve siyonistlerin çabalarının boş olduğunu ve bu hususta direnmelerinin kendilerinin selameti için hiç de iyi olmayacağını belirten açıklamalar yaptı. Bu konuda Washington Büyükelçisi Ali Ferruh Bey'in açıklamaları takdire şayandır. Ali Ferruh Bey bir demecinde, bağımsızlık düşüncesinin Ermenilere hiçbir şey kazandırmadığını, bilakis Türklerin düşmanlığını uyandırdığını hatırlatarak, Musevilerin de siyonizmin peşine takılıp gittikleri takdirde aynı sonuca ulaşacaklarını söyledi ve bundan ibret dersi çıkartmalarını istedi. Gerçekten de Osmanlı Devleti'nin siyonizmi engelleme çabalarının belli ölçüde etkisini gösterdiğini görmekteyiz. Bu hususta Amerikan Siyonist Federasyonu'nun aynı yıl yaptığı bir açıklamada yeni taraftar bulamadıkları gibi eski üyelerini de birer ikişer kaybettiklerini itiraf etmesi de bu engelleme çabalarının bir başarısıdır²⁸².

3.4.8. Siyonistlerin Yabancı Devletlerin Himayelerine Girmesini Önleme Çabaları

Osmanlı Devleti, aldığı bütün tedbirlere rağmen yine de tam anlamıyla siyonistlerin Filistin'e ve çevresine sızmalarını önleyemiyordu. Siyonistler, Osmanlı Devleti'nin koyduğu kısıtlamalardan kurtulmanın en kolay yolunu, ayrıldıkları ülkelerden doğrudan doğruya Osmanlı topraklarına yani Filistin'e gelmek yerine üçüncü bir ülkeye gitmekte bulmuşlardı. Bu şekilde Rusya'dan ya da Doğu Avrupa ülkelerinden kaçan Yahudi muhacirler, önce Amerika veya İngiltere gibi ülkelere giderek o ülkelerin vatandaşlığına geçtikten sonra Filistin'deki Osmanlı memurlarının karşısına bir İngiliz ya da Amerikan vatandaşı olarak çıkmaktaydılar. Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerinin aksine Batı Avrupa devletleri yasalarına göre adı geçen ülkeler yurttaşlarının pasaportlarına herhangi bir din ve mezhep kaydı koymamaktaydılar. Bu nedenle, Osmanlı Devleti Filistin'e girmek isteyen kişilerin

²⁸¹ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 81 – 82.

²⁸² M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 82 – 83.

Musevi olup olmadığını bilemediklerinden siyonistler de herhangi bir engelleme ile karşılaşmaksızın Filistin'e yerleşebilmekteydiler²⁸³.

Himaye sisteminin bitmez tükenmez suistimaller kaynağı olduğunu söyleyen Said Paşa, 1869 yılından beri kullanılmakta olan "Milliyetler Nizamnamesi"nin büyük bir titizlikle uygulandığı takdirde siyonistlerin yabancı devletlerin himayesinde ya da yurttaşlığında Osmanlı İmparatorluğu'na giremeyeceklerini düşünmekteydi. Toplam dokuz maddeden oluşan nizamnamenin beşinci maddesi hiçbir Osmanlı uyruğunun, hükümetin yazılı onayı olmaksızın yabancı bir ülke yurttaşlığına geçemeyeceğini, geçtiği takdirde bu yurttaşlık hakkının Osmanlı ülkesinde geçersiz sayılacağını belirtiyordu. Nizamnamenin altıncı maddesi ise; Babıâli'nin iznini almadan yabancı bir devlete iltica etmiş ve yurttaşlığına geçmiş bir kişinin sadece Osmanlı uyruğunu kaybetmekle kalmayacağını, aynı zamanda da Osmanlı İmparatorluğu'na kısa bir ziyaret için bile olsa dönme şansını yitireceğini belirtiyordu. Belirtilen maddelere göre herhangi bir Batı Avrupa devletinin veya Amerika'nın uyruğuna geçen Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarından içeri sokulmayacak ve hangi ülkenin yurttaşlığını kabul etmişlerse o ülkede yaşamak zorunda kalacaklardı. Yabancı bir devletin vatandaşı olarak Duhuliye Nizamlarını çiğneyenler Filistin'e giremez ve kapitülasyonların yabancılara verdiği haklardan yararlanarak Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşip, yaşayamazlardı. Bu hususta ısrar ettikleri takdirde, nereden geldilerse yine oraya hicret eylemeleri münasip görülmüştü²⁸⁴.

Osmanlı Hükümeti, 1867'de Tanzimat ile kurulmuş olan Milliyetler Dairesi'ne Filistin'e gelen her yabancı ziyaretçinin pasaportunun dikkatle incelenerek, Musevi olduğundan kuşku edilen bir kişinin kanıtlar yetersiz ise Filistin'e girmesine izin verilmemesini bildirdi. Bu konuda Avrupa Devletleri ile Amerika'yı ikaz ederek onlardan, sırf Memalik-i Şahane'de yaşamak için milliyetlerine geçmek isteyen grupları himaye etmemelerini istedi. Osmanlı Devleti'nin bu kanunu sıkı bir şekilde uyguladığı dönemlerde kimlik kontrolleri sırasında zaman zaman dost devletlerin Musevi asıllı olmayan yurttaşlarını da Filistin'e kabul etmedikleri görüldü. Osmanlıların bu husustaki katılık ve ciddiyeti yabancı devletlerin gözünden kaçmamış ve İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi White, "Babıâli egemenlik haklarını korumak için dostlarının hatırını kırmaktan, haklarını

²⁸³ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 86.

²⁸⁴ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 87.

hiçe saymaktan çekinmiyor” demiştir²⁸⁵. İngiliz Büyükelçi’sinin söylediği bu söz Osmanlı Devleti’nin Yahudi muhacirlerin Filistin’e yerleşmelerine engel olmak için ne kadar büyük çaba sarf ettiğini de ortaya koymaktadır.

II. Abdülhamid döneminde Filistin’e Yahudi göçüne ve kolonizasyonuna bakacak olursak, II. Abdülhamid, insani nedenlerle zor durumda olan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu’na göçüne karşı değildi. Yahudilerin Osmanlı Hükümeti’nin belirleyeceği şartlar dâhilinde ülkenin Selanik, İzmir, Doğu Anadolu ve Mezopotamya gibi bölgelerine yerleştirilmesine karşı olmayıp, bilakis bunu teşvik de etmekteydi. Ancak Yahudi göçmenlerin özellikle Filistin bölgesine göç etmek istemeleri ve siyasi siyonizmin ortaya çıkmasından sonra bu konuda daha dikkatli davranmaya ve yürütülecek siyaseti bizzat belirlemeye çalıştığı görülmektedir. II. Abdülhamid’in Filistin konusu üzerinde bu kadar önemle durmasındaki sebeplere bakıldığında ise, bu bölgenin Yahudiler ve Hıristiyanlar kadar Müslümanlar için de kutsal olması en başta gelen neden olarak görülmektedir. Bunun dışında Yahudilerin bu bölgeye yalnızca yerleşmek amacıyla gelmedikleri, siyonist hedeflerle buraları ele geçirerek burada bir devlet kurmak emelinde oldukları da söylenebilir. Ayrıca, bu sıralarda devletin içerisinde zaten Rum, Bulgar ve Ermeni sorunları gibi sorunlarla uğraşmakta olduğundan bir de Yahudi sorunu ile uğraşmak istememesi gösterilebilir.

3.5. II. Meşrutiyet Döneminde Yahudi Göçüne Karşı Alınan Tedbirler

Tanzimat ve Islahat Fermanları, toplumun yenileşmesi ve çağdaşlaşması için önemli adımlar olmakla birlikte devleti dağılmaktan kurtarmakta ve ayrılıkçı hareketleri önlemekte yeterli olamadı. Gerçekte bu ayrılıkçı hareketler, 1789 Fransız İhtilali’nin getirdiği milliyetçilik akımının sonuçları olduğu halde, Mithat Paşa’nın öncülüğünde olan ve kendilerine Genç Osmanlılar denen bazı aydınlar bu ayrılıkçı hareketlerin nedenini devletin mutlakiyetle yönetilmesine bağlıyordu. Ülke içinde etkinliği gittikçe artan bu düşüncedeki insanlar, Osmanlı Devleti’ni çöküşten kurtarmanın yollarını aramaktaydı. Onlara göre çözüm, özgürlüğün gerçekleşmesi, anayasalı bir rejimin kurulması ve yürütmeyi denetleyecek bir meclisin oluşturulmasıydı²⁸⁶.

Bu amaçla Mithat Paşa’nın öncülüğündeki Genç Osmanlılar, Sultan Abdülaziz’i tahttan indirdiler. Onun yerine V. Murat’ı tahta çıkardılar. Ancak kısa

²⁸⁵ M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s. 95.

²⁸⁶ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, 2004, s. 123.

bir süre sonra akli yetersizliği nedeniyle V. Murat'ın devleti yönetemeyeceği anlaşılınca, meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamid'i 31 Ağustos 1876 tarihinde tahta çıkardılar. 23 Aralık 1876'da Padişah tarafından ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi kabul edildi²⁸⁷. Böylece I. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu.

Kanun-i Esasi'nin gereği olarak açılan Meclis-i Mebusan, aslında yıkılma sürecine giren Osmanlı Devletini kurtarmak ve devletin devamını sağlamak için başvurulan demokratik batılı değerleri ön plana alan Osmanlılık temelinde bir kurtuluş mücadelesiydi. Burada temel prensip, din ve mezhep farkı gözetmeksizin "Osmanlı" diye tanımlanan bir üst kimlik oluşturmak, bütün tebaanın barış içinde yaşayabileceği ortak bir vatandaş kimliği kazandırmaktı. Müslüman mebuslar Kanun-i Esasi'nin temel ilkelerine sadık kalırken, Gayrimüslim mebuslar, dindaşları olan Osmanlı tebaasının elde ettiği siyasi hakları ve bu hakların Osmanlı hanedanının şemsiyesi altında korunması ve geliştirilmesi için parlamenter rejimi araç olarak gördüler ve bu doğrultuda temel haklarını geliştirmeye çalıştılar²⁸⁸. Bu şekilde meclisin millet menfaatleri doğrultusunda çalışmadığını gören ve 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nı bahane eden Sultan II. Abdülhamid, Kanun-i Esasi'nin kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak 14 Şubat 1878 tarihinde Meclisi tatil etti ve bir daha toplantıya çağırmadı. Böylece I. Meşrutiyet dönemi sona ermiş oldu²⁸⁹.

1878'de Meclisin tatil edilmesiyle otuz yıl sürecek meclissiz bir yönetim dönemi başladı ve bu dönemde II. Abdülhamid ülkeyi tek başına yönetti. Ancak imparatorluğun kötüye gidişi bir türlü önlenemedi. Geçmişte Genç Osmanlılar olduğu gibi bu defa da imparatorluğu kurtarma fikriyle yola çıkan Jön Türklerin²⁹⁰ muhalefeti, Balkanlardaki kıpırdanmalar, II. Meşrutiyetin ilanına giden yolu açtı. Jön Türklerin Makedonya'daki eylemlerinden çekinen II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de Meclis-i Mebusan'ı yeniden toplantıya çağırdı. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu.

İkinci Meşrutiyet döneminde, Anayasanın bazı hükümleri değiştirilerek, demokratikleşme yönünde önemli adımlar atıldı. Bu değişiklikler sonucunda, Padişah'ın yetkileri sınırlandırılarak meclisin yetkileri genişletildi, hükümet meclise

²⁸⁷ B. Tanör, *age.*, s. 133.

²⁸⁸ Ahmet Oğuz, "Türk Demokrasi Tarihinde Muhalefet Geleneğinin Oluşması Açısından Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi" *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, Nevşehir - 2013, s. 113.

²⁸⁹ Kemal Gözler, "Kanun-i Esasi", www.anayasa.gen.tr (erişim tarihi, 04.05.2014).

²⁹⁰ Geniş bilgi için bkz. E. Z. Karal, *age.*, C. VII, 510-513; B. Tanör, *age.*, s.168-169.

karşı sorumlu hale getirildi, siyasi partiler kuruldu, uluslararası anlaşmaların Meclis-i Mebusan'ın onayından sonra yürürlüğe girmesi gibi bir takım önemli değişiklikler yapıldı²⁹¹. Ülke genelinde eşitlik, kardeşlik ve özgürlük ilkeleri yayılırken, dağılan Osmanlı birliğini bu ilkelerle koruma düşüncesi ön plana çıktı.

Devletin dağılmasını engellemek için ilan edilen II. Meşrutiyet, yeni toprak kayıplarını da beraberinde getirdi ve II. Meşrutiyet'in ilanının üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden 13 Nisan 1909'da meşrutiyet aleyhinde büyük bir ayaklanma meydana geldi. İsyan Selanik'ten gelen, komutanlığını Mahmut Şevket Paşa ve Kurmay Başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı Hareket Ordusu tarafından bastırıldı. 27 Nisan 1909 tarihinde toplanan Meclis-i Mebusan Sultan II. Abdülhamid'i tahtan indirme kararı aldı yerine kardeşi V. Mehmed Reşat'ı padişah ilan etti²⁹². Böylece Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Abdülhamid dönemi resmen sona ermiş oldu.

3.5.1. İttihat ve Terakki Yönetiminin Yahudi Göçüne Karşı Aldığı Tedbirler

II. Meşrutiyet döneminde, Yahudilerin Filistin'e göçü konusunda hükümet politikaları; iktidarın şekillenmesi, İttihat Terakki Partisi'nin devlet yönetiminde tecrübe sahibi olması, uluslararası dengeler ve mali konular gibi nedenlerle değişik dönemlerde değişik politikalar uygulandı.

1909 ihtilali ile İttihat Terakki'nin yönetimde etkin hale gelmesi, II. Abdülhamid'in katı tutumuna kıyasla, siyonistler için yeni bir umut oldu. Siyonistler, kaderlerini iktidarı tekeline almış bir kişinin takdirine bırakmaktansa, meşruti bir hükümetle daha iyi ve daha kolay anlaşabileceklerini düşünmekteydiler.

II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra bazı İttihat Terakki önde gelenleri Musevi göçünün yararlı olabileceği kanaatini taşımaktaydı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Meclis Başkanı seçilen Ahmet Rıza Bey kendisini tebrik için gelen Hahambaşı Haim Naum'a "Biz Rusya'dan olsun, Romanya'dan olsun, Musevileri İmparatorluğumuzun her köşesinde ellerimiz açık olarak karşılamaya hazırız, yeter ki onlar sermayelerini alarak ülkenin endüstri ve tarımına katkıda bulunmaya gelsinler" demiştir. Aynı şekilde Hahambaşı'nın Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'yı ziyaretinde Hüseyin Hilmi Paşa ise "Osmanlı azınlıkları içinde soylu Yahudi milletinin çalışkanlığı, akıllılığı, bilgisi ve üstün becerisiyle sivrildiğini belirterek sadık Musevi

²⁹¹ C. Üçok - A. Mumcu, *age.*, s. 320.

²⁹² B. Tanör, *age.*, s.158.

ulusundan bundan sonra da hükümete ve ülkeye yararlı hizmetler beklediğini vurgulamış ve Yahudilerin Filistin’de yerleşim merkezleri kurmalarına karşı çıkmayacağını ancak bu göçmenleri kullanacak Rus Hükümeti’nin Filistin’e müdahalesinden korktuğunu” açıklamıştı. Ancak Yahudilere yönelik bu ılımlı yaklaşım kısa sürdü ve İttihatçıların siyonistler lehine koydukları bu tavırlar sadece sözde kaldı²⁹³. Meşrutiyetçiler, yeni liberal düzende Osmanlı Devleti’nin büyük itibar kazanacağını, bu suretle artık siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak diye bir sorun kalmayacağını düşünürken karşılıklarına çıkan gelişmeler onlara bunun aksini gösterdi. Önce Bulgarların bağımsızlıklarını ilan etmeleri hemen ardından Avusturya’nın Bosna – Hersek’i ilhak etmesi, Giritlilerin Yunanistan’a bağlanmaları ve Anadolu’da yer yer Ermeni isyanları çıkması Meşrutiyetçilerin düşüncelerinde yanıldıklarının ispatı oldu²⁹⁴. Azınlıkların hürriyet atmosferinden yararlanarak bağımsızlık faaliyetlerini arttırmaları ve bütün etnik unsurları *Osmanlılık* şuuru içinde birleştirme amacını güden Meşrutiyet hareketini İmparatorluğun parçalanması için bir vasıta haline getirmeleri nedeniyle İttihat ve Terakki yönetimi siyonizmi de diğer ayrılıkçı hareketler gibi eninde sonunda Osmanlı İmparatorluğu’ndan bağımsız bir devlet koparmak isteyen zararlı bir akım olarak görmeye başladı²⁹⁵.

Aslında Yahudilerin sermayelerinden ve teknik bilgilerinden yararlanmak isteyen İttihatçıların siyonizmi bir tehlike olarak görmelerinde; Dünya Siyonist Teşkilatı Hareket Komitesi Üyesi Jacobus H. Kaan’ın 1907 yılında Filistin’e yaptığı gezi sırasında edindiği izlenimleri ve buradaki Musevi yerleşim merkezlerinin geleceği ile ilgili olarak 1909 yılında yazdığı *İsrail Vatanı (Eretz İsrail)* adlı kitabında, “vergi toplamaktan savunma işlerine kadar Filistin’in tüm işlerinin Kuzey’de Lübnan’a, Doğu’da Şam-Akabe demiryolu çizgisine, Güney’de Mısır’a ve Batı’da Akdeniz’e kadar uzanan bölgede kurulacak özerk bir Yahudi Devleti’ne devrini istemesi” ve Batılı büyük devletlerin çeşitli yardım kuruluşları adı altında siyonizmi kullanarak Osmanlı İmparatorluğu’nu sömürmeye çalışmaları etkili oldu²⁹⁶.

İttihatçıların siyonizm hakkında ve Filistin bölgesine Yahudi göçü konusunda yaşadıkları tereddütte, Yahudilerin amaçlarını kavrayan Arap mebusların

²⁹³ A. Arslan, *age.*, s. 110.

²⁹⁴ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 106 – 107.

²⁹⁵ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 24.

²⁹⁶ M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s. 133 – 135.

parlamentoda Filistin bölgesine yapılan Yahudi göçünün durdurulmasını dile getirmeye başlamaları, eski Kudüs Mutasarrıfı Ali Ekrem Bey'in Sadrazama yazdığı bir raporla Filistin'e yönelik Yahudi göçünün tehlikelerini belirtmesi ve Filistin'deki İttihat ve Terakki Cemiyeti temsilcisinin bölgeye olan Yahudi göçünün durdurulması gerektiğini Babıâli'ye bildirmesi etkili oldu. Filistin'e Yahudi göçünün bu şekilde çeşitli kişi ve kurumlar tarafından durdurulması gerektiğinin belirtilmesi üzerine Osmanlı Hükümeti, 20 Haziran 1909 tarihinde toplanarak ön raporları değerlendirdi ve Filistin'e yerleşen elli bin Musevi'nin yabancı uyruklu olduğuna dikkati çekerek, başta Kudüs Mutasarrıflığı olmak üzere tüm Filistin'de yabancılara arazi satımını yasakladı²⁹⁷. Ayrıca yine aynı tarihli bir başka kararla da, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamından istifade ederek Filistin'e yerleşmek isteyen Musevilerin engellenmesi için devletçe birçok defa karar alınmış olmasına rağmen söz konusu kararların layıkıyla tatbik edilip icraya konulmadığı ifade edilerek, bölgedeki yerel yöneticilerden Filistin toprağındaki belli mahallerde Yahudilerin iskânlarına kati surette engel olunması istendi²⁹⁸.

Siyonistler de, İttihatçıların, Filistin'de arazi alım satımı ve göçe izin vermediğini görünce, II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi işin hilesine başvurarak şirketler kurup, bu şirketler vasıtasıyla arazi satın alma yoluna gitti. Osmanlı Hükümeti bunu fark ederek, bu maksada hizmet eden şirketlerin Filistin'de toprak satın almasına müsaade etmedi. Örneğin, Suriye ve Beyrut Vilayetleri sabık ziraat müfettişi İshak Bağı ve Remle Nahiyesine bağlı Varan Köyü muhtarı Arvan İzabzag kendi ellerindeki topraklar ile Suriye kıtasında ve Osmanlı Devleti'nin diğer kesimlerinde toprak satın almak ve bu topraklar üzerinde yapılacak ziraat ile sanayii ürünleri yetiştirmek amacıyla bir milyon frank sermaye ile Osmanlı Ziraat Sanaat ve Ticaret Şirketi adlı bir şirket kurdular. Osmanlı Hükümeti, 26 Haziran 1909 tarihinde aldığı bir karar ile Filistin'in hassas durumundan ve siyonist cemiyetinin emelinden dolayı bu gibi şirketler vasıtasıyla Filistin'de büyük toprak parçaları satın alınmasına müsaade etmeyerek bu hususu Kudüs Mutasarrıflığı'na da bildirdi. Hükümetin bu işe

²⁹⁷ Ömer Osman Umar, *agm.*, s. 427.

²⁹⁸ Osmanlı Hükümeti 20 Haziran 1909 tarihinde aldığı bir karar ile "Musevilerin ârz-ı Filistinde men'-i iskânları mâddesine ve hâricden gelecekler hakkında olunacak takayyüdâta dâ'ir mukaddemâ devletce bi'd-defa'at mukarrerât-ı lâzime ittihâz ve mahalline tebliğ edilmiş olduğu halde mukarrerât-ı mezkûre ahkâmın lâyıf-ı vechile mevki'-i tatbik ve icrâya konulmadığı ve gelen Musevilerin temdid-i ikâmet eyledikleri anlaşılmaqda bulunduğundan... Musevilerin ârz-ı Filistin'den ma'dûd olan mahallerde men'-i iskânına sûret-i kat'iyede temîn edecek tedâbirin kânûn şeklinde mevki'-i tatbîke vaz' olunmak üzere..." diyerek mevcut yasakların uygulanmasını istemiştir. *BOA. İ. MVL.* 129/6. Bkz. EK – 9.

önem vermesinden dolayı sadece Filistin’de değil, Beyrut ve Suriye Vilayetleri’nin Filistin dışındaki kısımlarında da bu çeşit şirketlerin kurulmasının mahzurlarının bulunup bulunmadığı vilayetlere soruldu. Suriye Valiliği tarafından 31 Temmuz 1909 tarihinde Osmanlı Hükümeti’ne verilen cevapta; şirket namına vilayetin Havran ve Kerek livalarıyla Kuneytra kazası dâhilinde arazi satın alınmasına izin verilmesinin caiz olmayacağı ve sadece Hama ve Şam Sancakları dâhilinde şirketçe arazi satın alınmasının bugün için bir mahzurunun olmadığı bildirildi²⁹⁹. Osmanlı Hükümeti bu önlemleri alırken Mebusan Meclisi’nde bulunan Yahudi mebuslar ise siyonistler ile Osmanlı Yahudilerinin bir bağıları olmadığını dile getirerek, Osmanlıdan ayrı bir idareyi asla düşünmediklerini ifade etmekteydiler³⁰⁰.

Yine 1909 yılında Rusya Musevilerinden İlya Baykof namında birinin Kudüs’e gitmek üzere Yafa’ya çıktığında kendisine II. Abdülhamid devrinde olduğu üzere üç ay süreli kırmızı tezkire verilmek istenmesi üzerine bunu reddederek ve Hahambaşılığı aracılığıyla bu duruma itirazda bulundu. Hahambaşı’nın *tedbir-i istinaiyyenin devr-i Meşrutiyet’te devamı caiz olamayacağı* şeklindeki itirazı üzerine konuyu görüşen Osmanlı Hükümeti 8 Kasım 1909 tarihinde aldığı karar ile Musevilerin Kudüs’e varduktan sonra izlerini kaybettirdikleri ve takiplerinin de mümkün olmadığı için söz konusu uygulamanın devam etmesine karar verdi³⁰¹.

İttihatçıların Filistin’e Yahudi göçünün engellenmesi hususunda aldıkları kararlar I.Dünya Savaşı’nda da devam etti. Osmanlı Hükümeti, 11 Ocak 1914 tarihinde aldığı kararla, Yahudilerin sahte kimlikle Kudüs’te arazi satın almalarının önüne geçilmesini istedi³⁰². Ayrıca daha önceki sayfalarda bahsedildiği üzere Sultan II. Abdülhamid döneminde dini maksatlarla Kudüs’ü ziyaret etmek isteyen Yahudilerin siyonist amaçlar için gelerek Filistin bölgesine yerleşen Yahudilerden

²⁹⁹ Ö. O. Umar, *agm.*, s. 428.

³⁰⁰ M. L. Karaman, *age.*, s.21.

³⁰¹ Osmanlı Hükümeti 8 Kasım 1909 tarihli kararı ile “Musevilerin ârz-ı Filistin’de men’-i iskânları mâddesine ve hâricden gelecekler hakkında olunacak takayyüdâta dâ’ir mukaddemâ devletce bi’d-defa’at mukarrerât-ı lâzime ittihâz ve mahalline tebliğ edilmiş olduğu halde mukarrerât-ı mezkûre ahkâmın lâyıık-ı vechile mevki’-i tatbîk ve icrâya konulamadığı ve gelen Musevilerin temdîd-i ikâmet eyledikleri anlaşılmalıdır... Musevilerin ârz-ı Filistin’den ma’dûd olan mahallerde men’-i iskânına sûret-i kat’iyyede temîn edecek tedâbirin kânûn şeklinde mevki’-i tatbîke vaz’ olunmak üzere...” diyerek yasağın devamına karar vermiştir. *BOA. DH. MUI. 26-2/29.*

³⁰² Osmanlı Hükümeti 11 Ocak 1914 tarihinde aldığı karar ile “...Musevilerden emlak ve arzî iştirâ etmek isteyenler hakkında mukaddemâ tebliğ buyrulan mukarrerâtın muhafazasıyla beraber ba’d-ezin duhul ve tavattunları memnû olan Museviler gelirse kabul olunmayub kat’iyyen redd ve keyfiyyetin derhal telgrafla ‘arz u iş’arı...” şeklindeki kararı ile yahudilerin sahte kimliklerle Filistin’den kanunsuz olarak toprak almasının önüne geçilmesini istemiştir. *BOA. Y. PRK. DH. 7/29. Bkz. EK – 10.*

ayırt edilebilmesi için getirilen kısıtlamalardan kırmızı renkli ikamet tezkiresinin Filistin'e gelen Yahudi ziyaretçilerin uzun süre kalmalarını ve arazi satın almalarını önlemekte yeterli olmadığı görüldüğünden bu uygulamanın tamamen kaldırılması teklifi üzerine Meclis-i Vala'da yapılan görüşmeler neticesinde 25 Ocak 1914 tarihinde aldığı başka bir karar ile de, bu konuda daha önceden alınan tedbirlerin kararlılıkla uygulanması ve arazi satışıyla ilgili mevcut uygulamaların titizlikle devam ettirilmesi kararlaştırıldı³⁰³.

Yine I. Dünya Savaşı sırasında Meclis-i Vala tarafından 13 Ocak 1915 ve Dâhiliye Nezareti tarafından 10 Nisan 1915 tarihlerinde alınan kararlar ile düşman devlet tebaasından olan ve Osmanlı vatandaşlığını kabul etmeyen Musevilerin devlet için tehlike arz ettiklerinden, bunlardan Osmanlı tabiiyetini kabul etmeyenlerin hiç bir baskı yapılmaksızın sınır dışına çıkarılmaları, fakir olanların yol masraflarının devletçe karşılanması kararı alındı³⁰⁴.

İttihat ve Terakki iktidarı bir taraftan siyonist Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri için yasaklamalar getirirken diğer taraftan da onları ülkenin Makedonya ve Mezopotamya gibi bölgelerine iskân etmek için çeşitli projeler geliştirmekteydi.

3.5.1.1. Yahudi Göçmenlerin Makedonya'ya Yerleştirilmesi Projesi

Siyonist Yahudilerin Filistin'e yerleşerek burada bir devlet kurma düşüncelerinden dolayı II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, insani boyutta olmak şartıyla zulme uğrayan Yahudilerin Filistin dışında Osmanlı topraklarına yerleştirilmeleri yeniden gündeme geldi. Buradaki amaç, hem başta Rusya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde zulme uğrayan Yahudilerin söz konusu baskı ve

³⁰³ Osmanlı Hükümeti 25 Ocak 1914 tarihli kararı ile “Züvvâr-ı merkûmenin ârz-ı Filistin'de temdîd-i ikâmet edememelerini te'minen verilmekte olan kırmızı kâğıdın ilgâsı hakkında evvelce ittihâz edilen kararın kat'iyen infâzı ve ârâzî mübâya'ası husûsunda da öteden beri mevcûd olan takayyüdâtın Dâhiliyye Nezâretince tensîb olunacak sûrette idâresi münâsib görüldüğünden...” eskiden beri Yahudilerin Filistin'e girişlerine yönelik tedbirlerin aynen uygulanmasına karar vermiştir. *BOA. MV.* 184/67.

³⁰⁴ Meclis-i Vala tarafından 13 Ocak 1915 ve Dâhiliye Nezareti tarafından 10 Nisan 1915 tarihli kararlar ile “Ârz-ı Filistinde sâkin ve düvel-i muhâsama teba'asından olup tabi'iyet-i Osmaniyyeyi kabûl etmedikleri hâlde ol bâbdaki karara tevfiKAN memâlik-i Osmaniyyeden ihrâc olunacak Musevilerden fakîr ve bî-kudret olanların sevk ve ihrâcî için şimendifer ücreti ile masârif-ı sâ'irenin te'mini zımınında iki bin lirânın tahsîsi...” Osmanlı vatandaşlığını kabul etmeyen Filistin'deki başka devletlere mensup Yahudilerin devlet için tehlike oluşturduğunu belirten ve bunların yol masraflarının karşılanması ile ülke dışına çıkartılmasını bildirir kararı. *BOA. MV.* 195/151; *BOA. HR. SYS.* 2160/3.

şiddetten kurtulmalarını sağlamak, hem de Yahudilerin sermaye, tarım, sanayi ve bilim alanlarındaki birikim ve tecrübelerinden ülke adına faydalanmaktı.

Bu amaçla İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1907 yılından beri ayrılıkçı olayların baş gösterdiği ve hem Rumların hem de Bulgarların ele geçirmek için fırsat kolladıkları Makedonya'ya kendilerine sadık bir unsur olacak Yahudileri yerleştirmeyi planladı. Bu plan ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinden Dr. Nazım ilgilendi ve 1909 yılında Hükümetin bu projesini açıkladı. Proje hakkında *Alliance Israelite Universelle (Evrensel İsrailoğulları Birliği)*'nin Fransa'daki temsilcileri ile de görüşen Dr.Nazım, Vardar Nehri kıyısının Yahudi yerleşimine açılacağını ve buraya 200.000 göçmen Yahudi'nin yerleştirileceğini duyurdu. Ancak bu proje tatbik edilmeden bu defa Yahudilerin Mezopotamya'ya yerleştirilmeleri gündeme getirildi ve söz konusu proje uygulanamadı³⁰⁵.

3.5.1.2. Yahudi Göçmenlerin Mezopotamya'ya Yerleştirme Projesi

Yahudilerin Makedonya'ya yerleştirilmesi projesi gündemde iken bir de Yahudilerin Mezopotamya'ya yerleştirilmeleri gündeme geldi. Bu proje Talat Bey, Rıza Tevfik, Nesim Mazliyah ve Sasun Efendi'nin Temmuz 1909 yılındaki Avrupa gezisi sırasında açıklandı. Gezi heyeti İstanbul'a döndükten üç ay sonra Evkaf Nazırı Hamada Paşa, Rusya ve başka ülkelerde baskı ve şiddet altında bulunan Yahudilerin hangi esaslar çerçevesinde Mezopotamya bölgesine yerleştirilebileceğini içeren bir planı sadrazama sundu. Bu arada Osmanlı idarecileri Avrupa'daki Yahudi dernekleri ile özellikle de Almanya'daki *Alman - Musevi Kolonizasyon Örgütü (Allgemeine – Jüdische Colonizations Organizastion)* ile bağlantıya geçti ve bu cemiyetin başkanı Dr. Alfred Nossig Osmanlı Devleti'nin Berlin Büyükelçisi'nin girişimleriyle kendilerinin hazırladıkları yerleşme planını sunmak üzere İstanbul'a geldi³⁰⁶. Burada şu husus vurgulanmalıdır ki; Osmanlı idarecileri, daha önceki göçmen Yahudilerin iskânına yönelik projelerde olduğu gibi, bu projede de Yahudilerin yerleştirildikleri bölgelerde mevcut nüfus dengesini bozmayacak şekilde yerleştirilmeleri hususu üzerinde dikkatle durulmuştur³⁰⁷.

Ancak, Osmanlı Devleti'nin bu projesi de bölgede büyük çıkarları olan ve bölge hakkında daha başka düşünceleri olan İngiltere'yi tedirgin etti. Almanların

³⁰⁵ Geniş bilgi için bkz. A. Arslan, *age.*, s. 120.

³⁰⁶ Geniş bilgi için bkz. M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 111 – 116.

³⁰⁷ H. Nahum, *age.*, s. 143.

himayesinde bölgeye bir Yahudi göçünün yapılması (zaten Bağdat–Berlin demiryolu projesi ile bölgeye giren), Almanları kendilerinin karşısında daha da güçlü bir konuma getireceğinden korkan İngilizlerin yönetimdeki İttihat ve Terakki idaresini siyonistlerle işbirliği yapmak gibi söylemlerle yıpratmaları ve siyonistlerin de Filistin bölgesini istemeleri nedeniyle proje uygulanamadı³⁰⁸.

3.5.2.3. İttihat ve Terakki İdaresinin Müslüman – Yahudi İttifakı Projesi

İttihat ve Terakki Cemiyeti bu projeler dışında bir de 1913 – 1914 yıllarında Müslüman - Yahudi İttifakı projesi geliştirdi. Ancak bu proje yani Osmanlı Hükümeti'nin Araplar ile siyonistleri uzlaştırarak Filistin'de dâhil olmak üzere ülkelerini Yahudi göçmenlerin kolonizasyonuna açmak istemeleri İngiltere'yi kuşkulandırdı. İngiliz Hükümeti, artık can çekişme döneminde olan Osmanlı Devleti'nin, Almanların güdümündeki siyonistlerin sağlayacağı mali yardımlarla yeniden hayat bulmasını istemiyordu. Ayrıca İngilizlere göre, siyonistlerin bölgede ayrıcalıklar elde etmesi dolaylı olarak Almanların nüfuzunu artıracaktı. Bu durumda dünya politikasındaki ezeli rakipleri olan Almanlar, Osmanlı üzerinde hegemonya kurup bir de Filistin'de etkin olurlarsa İngilizlerin, Hindistan ulaşımı tehlikeye düşebilirdi³⁰⁹.

Hem Ortadoğu'daki hem de Uzakdoğu'daki hayati çıkarlarının tehlikeye girdiğini düşünen İngiltere, hem Yahudiler nezdinde hem de Araplar nezdinde yaptığı çalışmalar neticesinde İttihat ve Terakki idaresinin İngiltere'ye karşı ortaya koyduğu Müslüman-Yahudi İttifakı Projesini kısa zaman sonra Osmanlıların aleyhine Arap - Yahudi İttifakı haline dönüştürdü. Bu durumda İttihat ve Terakki idaresi de söz konusu projeden vazgeçmek zorunda kaldı³¹⁰.

İttihat ve Terakki döneminde, Filistin'e Yahudi yerleşimi ve kolonizasyonuna genel olarak baktığımızda; İttihat Terakki idaresinin de tıpkı II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, Rusya ve çeşitli ülkelerde baskı ve zulüm gören Yahudilerin ülkeye gelmelerini bir sorun görmedikleri, ancak siyonist emellerle ve özellikle Filistin bölgesine göç etmelerine önceki dönemlerdeki gibi kısıtlama getirdikleri ve göçmen Yahudileri Osmanlı Devleti vatandaşlığına geçmeleri şartıyla ülkenin başka bölgelerine yerleştirmek için çeşitli girişimlerde buldukları görülmektedir.

³⁰⁸ A. Arslan, *age.*, s. 122.

³⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 147 – 157.

³¹⁰ A. Arslan, *age.*, s. 126.

3.6. Filistin'e Yahudi Göçüne Karşı Bölgede Yaşayanların Tepkisi

Yukarıda ifade ettiğimiz şekilde, Osmanlı Devleti Filistin bölgesine ve çevresine Yahudi göçünü engellemek için çeşitli tedbirler almış ise de, Yahudilerin bu bölgeye göçünü tamamen engelleyemedi ve buradaki Yahudi sayısı her geçen gün daha da arttı. Yahudiler başta Batılı büyük devletlerin destekleri, yerel yöneticilerin suiistimalleri, kendilerinin kurdukları çeşitli dernekler vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin göçü engellemek için aldığı tedbirleri bir şekilde aşarak kanunsuz bir şekilde Filistin'de koloniler oluşturdular ve hızla çoğaldılar. Ancak bir müddet sonra bu durum Filistin'in yerli sakinlerinde gözle görülür bir huzursuzluk meydana getirdi. Filistin'in yerli sakinleri Babıâli'ye telgraflar çekerek Yahudi göçünün engellenmesi hususunda yardım istedi³¹¹.

Filistin'in yerli sakinleri arasında bu huzursuzluk ortaya çıkıp hükümet merkezine şikayetler yağarken Yahudiler de buldukları bölgelerde adeta devlet içinde devlet sayılabilecek kurumlar oluşturmaya başladılar. Musevi göçmenler kurdukları kolonilerin güvenliğini sağlamak amacıyla *Gece Zaptiyeleri (Hashomer)* adıyla bir ordu ve İbranice tedrisatın esas alındığı ilkokullar kurdu. Ayrıca siyonistler, Filistin bölgesinde hızla çoğalan Musevi varlığını Osmanlı idari sistemi içinde eritmektense, Osmanlıcılık ilkesine aykırı bir şekilde *özyönetim* kurmaya başladılar. Bu amaçla Batı Şeria'daki koloniler *Yahuda Koloniler Federasyonu*, Kudüs ve çevresindeki koloniler ise *Galile Kolonileri Fedarasyonu* adı altında birleştiler ve iktisadi sorunlardan adalet mekanizmasına kadar kendilerini ilgilendiren tüm sorunları Osmanlı devlet düzeninden bağımsız bir şekilde çözümleyebilecekleri yetkili kurumlar teşkil ettiler³¹².

Siyonizme yönelik Arap muhalefeti ilk evrelerinde, emperyal siyaset mülahazalarından ziyade yerel uyuşmazlıklardan ve dinsel nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Yahudi göçüne ve yerleşimine yönelik başlangıçtaki yerel muhalefeti tarım yerleşimlerinin kurulmasıyla başladı ve otlatma hakları, örf – adet farklılıkları ve arazi tapuları gibi sebeplerle yükselişe geçti. Daha önceden beri burada yaşayan Yahudi halk ile yerli Müslüman Araplar arasında *modus vivendi (geçici anlaşma)* vardı. Ancak yeni gelenlerin siyasi amaçları ortaya çıkmaya başladıkça Müslüman Araplar bunu kaygı verici olarak görmeye başladı ve ilk defa 24 Haziran 1891 tarihinde Kudüs'ün ileri gelenleri Osmanlı Sadrazamı'na, Filistin'e

³¹¹ Geniş bilgi için Z. Uygur, *age.*, s. 104 – 105.

³¹² M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s. 164 – 165.

Yahudi göçünün durdurulması ve bu bölgede Yahudilere toprak satışının yasaklanmasını isteyen telgraf gönderdiler³¹³.

Yahudi göçüne sadece yerli Müslümanlar karşı değildi. Müslümanlar dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak gerek Filistin bölgesinde uzun yıllardır yaşayan Yahudiler gerekse İmparatorluğun diğer bölgelerinde refah içinde yaşayan Osmanlı Yahudi topluluğu da siyonistlere tüm Müslümanların gazabını üzerlerine çekecekleri için öfke duymaktaydılar. Bu tepkiler üzerine Sofya'daki siyonistler, 1898 ve 1902 yıllarında Alliance Israelite Universelle (A.I.U) Genel Sekreteri Jacques Bigart'ın, Henri Nahum'u A.I.U. hahambaşı olarak atanması talebinin geri çevrilmesini sağladı³¹⁴. Ayrıca o güne kadar Yahudilerin kurduğu en büyük örgüt olan A.I.U.'da siyonizme ve Filistin'e göçe karşıydı. Açtığı okullar ve meslek örgütleri aracılığıyla daha çok kültürel alanda etkin olan A.I.U., Filistin bölgesinin verimsiz olması, kalabalık Yahudi nüfusunu besleyemeyeceği ve başta Rusya olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerinde gördükleri baskı ve şiddetten kaçan Yahudilere Osmanlı Devleti'nin gösterdiği insancıl yaklaşımı övgüyle karşılaması nedeniyle siyonizmi gereksiz ve zararlı buluyordu³¹⁵.

Filistinli Arapları ve genel olarak bütün Arap halkını siyonist tehlikeye karşı ilk uyarıcı kişi, *Siyonist Akımın Tarihi, Amaçları ve 1905 Yılına Kadar Gelişimi* isimli kitabın yazarı Rum Ortodoks geçmişi olan Protestan Arap Necip Nassar oldu. Bu durum bölgeye Yahudi göçüne sadece Müslüman Arapların değil aynı zamanda

³¹³ R. Ş. en Nedşe, age., s. 190; B. Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm*, s. 184 – 186. B. Lewis, bu eserinin 184. sayfasında, Osmanlı Devleti'nin Filistin Bölgesine bakış açısını; "Osmanlı Türkleri büyük bir imparatorluğun yöneticileriydi, bu imparatorluğun siyonistlerin yerleşimlerine konu olan bölgesi küçüktü ve birçok bakımdan parçalanmıştı. Bu bölge, Türkler açısından sadece, İngiliz işgali altındaki Mısır'a bitişik olduğu ve Hıristiyan devletlerin hep ilgi kaynağı olan çok sayıda dinsel mekân ve kurumu barındırdığı için önem taşıyordu. Araplar içinse bu bölge, yaşadıkları yer ve vatanlarıydı". şeklinde ifade etmiştir. B. Lewis'in bu tespitleri kısmen doğru olmakla birlikte, şu durum gözden kaçırılmamalıdır; Osmanlı Devleti, yaklaşık altı yüz yıl boyunca hüküm sürdüğü toprakların hiçbirisini sadece stratejik öneminden dolayı elde tutmak istememiştir, aksine gittiği her bölgeyi ve her karış toprağı vatan bilmiş ve imarı için çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yerlerdeki yaptığı yollar, su kemerleri, hanlar, hamamlar, imarethaneler ve vakıflar aracılığıyla yapılan diğer sosyal hizmet kurumları bu düşüncenin birinci elden ve halen yaşayan şahitleri ve kaynaklarıdır. Ayrıca gerek Sultan II. Abdülhamid ve gerekse devletin diğer yöneticileri siyonist lider Theodor Herzl dahil çeşitli defalar görüştükları önde gelen Musevilere Mezopotamya, Doğu Anadolu, Makedonya gibi bölgelere yerleşmelerini teklif etmişlerdir, bu durumda söz konusu yerler Padişah veya diğer devlet adamları tarafından gözden çıkartılmış mı olmaktadır? Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Filistin bölgesine özel ilgi ve alaka göstermesinde bölgenin Hıristiyanlar ve Yahudiler için olduğu kadar Kudüs özelinde bu bölgenin İslamiyet için de önem taşıması rol oynamıştır. Bu sebeple devlet tarafından her dönemde bu bölgeye din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin orada yaşayan bütün insanlara sosyal hizmetlerde bulunacak çeşitli vakıf vb. sosyal kurumlar oluşturulmuştur.

³¹⁴ S. J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, s. 349.

³¹⁵ Geniş bilgi için A.Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 208 – 219.

Hıristiyanların da tepkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun dışında İstanbul'da da Türk gazeteci Yunus Nadi genel yayın yönetmenliğini yaptığı İstanbul gazetelerinin birinde 1909 yılında *Kahrolsun Siyonizm, Daima ve Ebediyyen* başlıklı bir makale yazarak siyonistlerin atalarının anavatanında bir Yahudi devleti kurulmasından hoşnut olmayacaklarını, başkenti Kudüs olan ve eski Babel ve Nineveh devletlerini bir araya getiren büyük bir İsrail krallığı düşlediklerini, siyonizmin bir Yahudi ulusal yurdu değil Yahudi imparatorluğu kurma amacı güttüklerini ve bu amacı gerçekleştirmek için Yahudilerin arkasında dünyanın en önemli gücü olan paranın bulunduğunu ifade etmiştir³¹⁶.

Siyonistlerin Filistin'deki faaliyetleri, bölgenin Arap yerlilerini oldukça tedirgin etti ve Filistinliler Yahudi göç ve iskânına itirazlarını yükseltmeye başladı. Siyonistlere yönelik ilk protestolar 1908 seçimlerinde Filistin'in önde gelen Arap ailelerinden olup, mebus seçilen Ruhi Halidi Bey, Said Hüseyini Bey ve Hafız Said Bey'den geldi. Bu mebuslar, siyonizmin Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına yol açacağını ifade ettiler. Göç konusu Haziran 1909'da Hafız Said Bey tarafından meclise getirilerek, siyonizmin ne olduğu ve bu akımın imparatorluğun çıkarlarına ters düşüp düşmediği sorusu soruldu. Filistinli bu üç mebus gerek meclis içindeki çalışmalarıyla, gerekse basın yoluyla eğer önlem alınmaz ise bu bölgenin kısa zamanda siyonistlerin eline geçeceğini ifade ederek bu meseleye kesin bir çözüm bulunmasını istediler³¹⁷.

Filistin'de yaşayan Müslüman Araplar, kutsal topraklardan kovulan Yahudilerin yüzyıllar sonra siyonistlerin önderliğinde yeniden Filistin'e yerleşmek istemelerini doğal olarak hoş karşılamadılar. Kudüs İl Meclisi Başkanı Yusuf Ziya Paşa, Dr. Theodor Herzl'in arkadaşı olan Fransa Hahambaşı Zadoc Kahn'a Fransızca bir mektup göndererek Yahudi göçünün tehlikelerini anlatmıştır³¹⁸.

Bunun dışında Filistin'deki Müslüman Araplar, Yahudiler karşısında daha organize olabilmek için siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda *Cemiyetü'l Hayriye el*

³¹⁶ B. Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm*, s.188.

³¹⁷ M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s. 166.

³¹⁸ Bu mektupta; "siyonizmin ilke olarak doğal bir amaç, adil bir düşünce olduğunu, fakat kutsal toprakların Osmanlıların elinden top ve savaş gemileri olmaksızın alınmasının imkânsızlığı karşısında korktuğunu belirtmiş ve bir Osmanlı olarak, Müslümanların 'makam-ı mübareke'yi dirençlerinin sonuna kadar savunacağını, siyonistler emellerinde ısrar ederlerse tüm Müslümanların Türkiye'deki Yahudilere karşı ayaklanacağını, Türk Hükümeti'nin bütün iyi niyetine rağmen bir katliama engel olamayacağını, dünyanın büyük olduğunu ve üzerinde insan yaşamayan verimli mıntıklar bularak oralara yerleşmelerini ve oralarda hükümet tesis etmelerini "Allah aşkına Filistin'i rahat bırakmalarını" istemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s.78.

İslamiye, Cemiyetü'l Aha ve Ülfe, Şirketü'l İktisatü'l Filistin, Şirketü'l Ticaretü'l Vataniye el İktisadiye gibi toplumsal örgütler kurdu. Bunların yanı sıra Mısır'daki Ezher Üniversitesi'ndeki Filistinli öğrenciler tarafından *Cemiyetü Mukavemetü'l Sihyoniyye*, Beyrut'taki Nabluslu öğrenciler tarafından *Cemiyetü Şabiyyeti en Nablusiyye*, Hayfa'da *Cemiyetü Münteda el Edebi* ve Filistinli Müslüman kadınlar tarafından da *Cemiyetü'l İhsanü Amm ve Yakazatü'l Fetatil Arabiyye* gibi cemiyetler kuruldu³¹⁹.

Filistin'e siyonistler öncülüğünde yapılan Yahudi göçüne bu şekilde gerek yerli Müslümanlardan, gerek yerli Hıristiyanlardan ve gerekse Sefardim denilen ve çok uzun zamandan beri bu bölgede yerli halk ile barış içerisinde yaşayan Yahudilerden tepkiler geldi. Osmanlı Devleti, aldığı bütün tedbirlere rağmen Filistin'e Yahudi göçünü engelleyemedi. Bu fiili durum, yerli halkta bir yandan siyonizm düşmanlığını doğururken diğer yandan da yerli halk arasında Osmanlı yönetimine karşı bir güvensizliğin gelişmesine ve ayrılıkçı Arap hareketinin doğmasına da yol açtı³²⁰.

3.7. Filistin'e Yahudi Göçünü Organize Eden Siyonist Örgütler ve Faaliyetleri

3.7.1. Evrensel Protestan Birliği

1855 yılında Londra'da Culling Eardley tarafından kuruldu. Hıristiyan dünyasında Yahudilere sempatiyle bakan bir örgüttür. Yahudilerin ıslah edilmesi gerektiğine inanan bu örgüt, Yahudilerin Alliance İsrailite Universelle örgütünü kurmalarında ilham kaynağı oldu³²¹.

3.7.2. Alliance İsrailite Universelle (Evrensel İsrailoğulları Birliği)

Yahudileri özgürleştirmek, eğitmek ve kalkındırmak için 1860 yılında Paris'te kuruldu. Örgütün kuruluş bildirgesine göre; dünyada Yahudilerin kendilerini koruyacak bir devletleri yoktu ve örgüt bu boşluğu doldurmak için çalışacak, manevi kalkınma, dinsel dayanışma merkezi ve Yahudi olmaktan dolayı eziyet gören herkesi koruyan bir organ olacaktı. 1863 yılında Abraham de Kamondo başkanlığında İstanbul'da da bir şube açtılar. Örgüt daha çok Yahudilerin eğitimi üzerine çalışmalar

³¹⁹ R. Ş. En Nedşe, *age.*, s. 193 – 194.

³²⁰ M. L. Karaman, *age.*, s. 22.

³²¹ A. Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 34 – 35.

yaptı. 1860 yılında kuruluşlarından itibaren Fas'tan İran'a kadar Yahudi çocuk ve gençlerinin eğitimlerini üzerlerine aldı. Bu örgüt, I. Dünya Savaşı'na kadar 183 okulda 43.000 öğrenci yetiştirdi ve farklı ülkelerde farklı isimler adı altında teşkilatlandı³²².

3.7.3. Siyon Aşıkları Hareketi (Hovevei Zion)

Bir Rus Yahudisi olan Odessalı Doktor Yehuda Leib Pinsker tarafından 1881 yılında Rusya'da Yahudilere karşı başlayan baskı ve zulümler üzerine kuruldu. Pinsker 1882 yılında kaleme aldığı "*Kendi Kendine Kurtuluş*" isimli çalışmasında "Yahudi düşmanlığının Doğu'da ve Batı'da tedavisi olmayan psikolojik bir hastalık olduğunu, bunun çözümünün de Yahudileri diğer milletlerle eşit bir statüye kavuşturacak bir devletin kurulması ile gerçekleşebileceğini belirtti". Filistin'de kolonizasyonun şart olduğunu, Avrupalı devletlere haklı sebepler gösterilebilirlerse Batı'nın siyonizmi destekleyeceğini ve isteklerinin kabulü yönünde Osmanlı Devleti'ne baskı yapacaklarını böylece bir Yahudi yurduna kavuşabileceklerini ifade etmiştir. Daha çok Yahudi muhacirlerin Filistin'e göçleri ve koloni kurulması için faaliyet gösterdi³²³.

Hovevei Zion Derneği içinden ayrılan 500 kadar Yahudi genci Biluim Hareketi adıyla başka bir dernek kurdu. Bu dernek İstanbul Yahudileri ile irtibata geçerek 1882 yılında Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını istedi ve bu amaçla *Bilu Manifestosu* adıyla bir bildirge yayınladı³²⁴.

Bilu Öncüleri imzasını taşıyan bu manifestoda; Yahudi milletinin mabedleri yüzlerce yıl önce yakılıp yıkıldıktan sonra dünya üzerinde bir sürgün hayatı yaşamaya başladığı, fakat bu sürgünün bir uyku ve rüyadan başka bir şey olmadığı, Yahudilerin canlanmak için hiçbir şey yapmadıkları ifade edildikten sonra, bütün Yahudi toplumlarının Bilu Derneği kuracağı ve dernek merkezinin Kudüs olacağı ilan edildi³²⁵.

³²² A. Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 36.

³²³ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 166.

³²⁴ H. Özdemir, *age.*, s. 129; F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 14 – 15.

³²⁵ I. I. Bostancı, *age.*, s. 93 – 96.

3.7.4. İngiliz – Yahudi Cemiyeti (Anglo – Jewis Association)

Yahudilere yardım etmek üzere kurulan bir cemiyettir. Daha çok siyasi alanda faaliyet gösterdi³²⁶.

3.7.5. Yahudi Koloniler Birliği (Jewis Colonizations Association)

Baron Maurice de Hirsch tarafından 1891 yılında göçmen Yahudileri Arjantin ve diğer bölgelere yerleştirmek amacıyla kuruldu³²⁷.

3.7.6. Alman – Musevi Kolonizasyon Örgütü (Allgemeine – Jüdische Colonization Organizastion)

Yahudilere maddi ve siyasi alanda destek vermek üzere kurulmuş bir örgüttür. 1909 yılında Berlin'deki Osmanlı Büyükelçisi'nin girişimleriyle Yahudilerin Mezapotomya'ya yerleştirilmesi hususunda bir plan hazırlayarak Osmanlı Devleti'ne sundular³²⁸.

3.7.7. Dünya Siyonist Teşkilatı

XIX. yüzyıl boyunca gelişen ve Herzl ile zirveye çıkan siyonizm düşüncesi etrafında Yahudilerin Filistin'e yerleşerek bağımsız bir devlet kurmaları ve Yahudiliğin bütün kurumları ile canlandırılması amacıyla kuruldu. Bir Yahudi devleti kurulması yönünde Herzl öncülüğünde örgütlenerek Siyonist Kongreleri düzenleyen örgüttür³²⁹.

Bunların dışında gerek Yahudilerin maddi ve manevi kalkınmaları ve gerekse bir Yahudi devleti kurulması için çeşitli ülkelerde Amerikan Ortak Yardım Komitesi, Yahudi Kız ve Kadınları Koruma Cemiyeti gibi farklı isimler altında birçok dernek faaliyet gösterdi³³⁰.

Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmeleri için Yahudi cemiyetleri yoğun çaba sarf ettiler. Bu cemiyetlerin bazıları İzmir Yahudi Cemiyeti gibi Yahudiler için para toplarken bir kısmı da Selanik Siyonist Cemiyeti gibi Selanik, Makedonya ve diğer yerlerdeki Yahudilerin Filistin'e gitmeleri için yoğun çaba harcadılar³³¹.

³²⁶ H. Özdemir, *age.*, s. 133.

³²⁷ A. Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 166.

³²⁸ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 115 – 118.

³²⁹ H. Özdemir, *age.*, s. 133 – 134.

³³⁰ H. Özdemir, *age.*, s. 134.

³³¹ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 115 – 118.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BATILI DEVLETLERİN FİLİSTİN'E YAHUDİ GÖÇ HAREKETİNE BAKIŞLARI VE BÖLGE POLİTİKALARI

Bu bölümde İngiltere başta olmak üzere, Fransa ve Almanya'nın Yahudilerin Filistin'e göçüne bakış açıları ve bu devletlerin Filistin bölgesindeki çıkar politikaları ile I. Dünya Savaşı ve sonrasında Filistin'de manda idaresi kurulması konuları ele alınmıştır.

4.1. İngiltere'nin Filistin'e Yahudi Göçüne Bakışı ve Bölge Politikası

İngiltere'nin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan'ı ele geçirmesi ve Hindistan'ın İngiltere'nin ekonomik sisteminin en önemli parçası haline gelmesinin ardından Hindistan'a giden denizyolu ve bu yolun çevresi İngiltere için hayati öneme sahip oldu. Bu nedenle, İngiliz dış politikası Uzak Doğu sömürgelerine giden yolların emin ellerde olması ve güvenliğinin sağlanması amacıyla yönelik olarak, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni parçalayarak İstanbul ve Boğazları ele geçirip sıcak denizlere inmesini engelleme ve Fransa'nın 1798 yılında Hindistan yolu üzerinde yer alan Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etme teşebbüslerine karşı Hindistan yolu üzerinde bulunan Orta Doğu topraklarını elinde bulunduran Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma yönünde oldu. İngiltere bu politikasını, 1877–1878 Osmanlı – Rus Savaşı sonrasında terk ederek Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla Orta Doğu Bölgesi'ni ele geçirme, İngiltere tarafından kontrol edilen küçük devletlerin desteklenmesi veya bu nitelikte yeni devletlerin kurulması şeklinde değiştirdi³³².

İngiltere bir yandan Yahudilerle iyi ilişkiler kurarken diğer yandan 1838 yılında Kudüs'te Avrupa'nın ilk diplomatik temsilciliğini açtı³³³. İngiltere'nin Kudüs Konsolosluğu'na atanan ve 1845 yılına kadar bu görevde kalan William Young'a

³³² H. Özdemir, *age.*, s. 147 – 148.

³³³ R. Ş. En Nedşe, *age.*, s. 95.

hükümeti tarafından Avrupa'nın Kudüs'teki tek konsolosu olması nedeniyle Filistin bölgesinde bütün yabancı uyruklu Yahudileri himaye etmesi görevi de verildi. Ayrıca İngiltere Başbakanı Palmerston'da Filistin ve Yahudi Meselesine ilgi göstererek Sir Moses Montefiore başkanlığındaki Yahudi Komitesi'ne, Filistin Yahudilerinin himayesi meselesinde Mehmed Ali Paşa ve Sultan Abdülmecid nezdinde nüfuzunu kullanacağını bildirdi. Ayrıca İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Ponsonby'den, Filistin'deki Yahudi nüfusunun göçler yoluyla artırılması hususunda Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmasını istedi. İngiltere'nin, Yahudiler lehine Osmanlı Devleti'ni ikna girişimlerinde bulunmasının nedeni, Yahudilere sempati ile bakmaları değil, aksine yukarıda da belirtildiği üzere Rusya ve Fransa'nın Orta Doğu Bölgesinde, İngiltere'den daha nüfuzlu bir durumda olmalarından dolayı Yahudilerden faydalanarak bölgeyi kendi kontrolleri altına alma düşünceleridir³³⁴.

Daha önceki sayfalarda bahsettiğimiz üzere, 1840 yılında meydana gelen ve Osmanlı Devleti'nin de olaya zamanında müdahale edememesi ve birçok Yahudi'nin Hıristiyanlar tarafından öldürülmesi üzerine İngiltere Osmanlı Devleti'nin Yahudi tebaasını koruyamadığını belirterek Yahudilerin hamiliğini üstlenmeye çalışmıştır³³⁵. Aslında Şam'daki isyanın ortaya çıkmasında en büyük etken yine Avrupalı devletlerdir. Müslüman ve Hıristiyanları Yahudilere karşı ayaklandırmak, onlarla savaştırmak ve yaşadıkları bölgelerden sürülmeleri için bir Yahudi sorunu oluşturmak gayesiyle Yahudilere Hıristiyan din adamları tarafından böyle bir iftira atılmıştır.

İngiltere'nin 1840 Şam olaylarını bahane ederek Yahudileri himaye altına alma amacı, gerçekte onlara karşı duyduğu insani duygular değildi. Asıl amaç Yahudileri kullanarak hem Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı oluşturma hem de Yahudileri kendi politikaları doğrultusunda kullanma düşüncesiydi. İngilizlerin Yahudileri himayeleri altına almaları Filistin'e yerleşmek isteyen ancak Osmanlı Devleti'nin koyduğu kısıtlamalar nedeniyle bunu başaramayan Yahudiler için bir fırsat oldu ve siyonistler Osmanlı Devleti'nin koyduğu kısıtlama ve yasakları çiğneyerek Filistin bölgesine yerleşmeye başladılar. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, İngiltere'ye başvurarak himaye sisteminin oluşturulmasına neden olan Şam olayının üzerinden yıllar geçtiğini, hatta Müslümanların ülkelerinde yaşayan yabancı ya da

³³⁴ Ş. Tufan Buzpınar, "Filistin Meselesinin Ortaya Çıkışında İngiltere'nin Rolü", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, S. 68, Ankara, 2002, s. 18.

³³⁵ Geniş bilgi için bkz; A. Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 1 – 13.

azınlıkların can ve mal güvenliklerini sağlayacak güce sahip olduklarını, bu nedenle himaye sisteminin devam ettirilmesinin gereği kalmadığını belirtti. Osmanlı Devleti'nin bu girişimi üzerine İngiltere de Yahudilere yönelik himayeyi kademeli olarak kaldırmayı kabul etti. Fakat İngiltere, güçsüz bir Osmanlı Devleti'nin ayakta kalabileceğine inancını yitirdiğinden ve devletin yakın bir gelecekte dağılacağını hesap ettiğinden Orta Doğu siyasetinde değişikliğe gitti. Bu amaçla kendi payına düşecek yerleri himaye sistemini kullanarak garanti altına almak istedi ve bu yönde politikalar izledi. Almanya ve Rusya'nın Ortadoğu'daki faaliyetlerini arttırmasıyla birlikte İngiltere, Osmanlı Devleti'nde daha fazla tesir sahaları yaratmak amacıyla, yabancı ve Müslüman olmayan unsurları himayesi altına almaya çalıştı. İşte İngiltere'nin bu politikası çerçevesinde Yahudilerin varlığı ve rolü birdenbire önem kazandı. Yahudilerin Osmanlı Devleti içinde İngiltere'nin nüfuzunu geliştirecek bir araç olabilecekleri, Osmanlı Devleti'nin tarihe karışmasıyla İngiltere'nin himayesi altında Filistin'de kurulacak bir Yahudi devleti ya da yurdu'nun, Londra Hükümeti'nin Orta Doğu ve dolayısıyla Hindistan'daki çıkarları açısından oldukça yararlı olacağı, en azından Hindistan'a ulaşım yollarının dost bir yönetim idaresinde güvence altına alınacağı düşünülerek İngiltere tarafından Yahudiler himayeden çıkartılmadılar³³⁶.

Almanya'nın etkin bir güç olarak ortaya çıkması ve 93 Harbi (1877–1878) sırasında Osmanlı Devleti'nin oldukça zayıfladığının anlaşılması üzerine, İngiltere Osmanlı Devleti'nin elindeki stratejik topraklara yerleşmeye başladı. Kıbrıs adasına yerleşmesi bu sürecin başladığını gösteren önemli bir işarettir. Osmanlı topraklarında nüfuzunu arttırmak isteyen İngiltere'nin, politikalarına hizmet edecek Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi projesi de, bu dönemde gündeme getirildi. İngiliz Muhafazakâr Partisi'nin eski milletvekillerinden Oliphant, bu konudaki görüşlerini İngiltere Başbakanı Disraeli'ye anlattı, projenin Başbakan Disraeli tarafından da uygun görülmesinden sonra, İngiliz Hükümeti tarafından bu konuda yardımı dokunacak Osmanlı ülkesindeki İngiliz diplomatlara birer mektup yazıldı³³⁷. Bunun üzerine Oliphant, İstanbul'a gelerek hazırladığı projeyi Mayıs veya Haziran 1879 tarihinde II. Adülhamid'e sundu ancak bu proje Osmanlı Hükümeti'nin 9 Mayıs 1880 tarihli kararı ile "*Avrupa'da bulunan milleti Museviyye'den gelecek muhacirlere bir kumpanya teşkil etmek üzere Arz-ı Filistin'de bir bedel-i mu'tedil ile*

³³⁶ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 94 – 95.

³³⁷ Oliphant'ın Lahiyası için bkz. Bayram Kodaman – Nedim İpek, *agm.*, s. 565 – 587.

dört milyon üç yüz şu kadar bin dönüm mahal verilmesi ve mezkur kumpanyanın Arz-ı Filistin'de İskan-ı Muhacirin Osmanlı Kumpanyası namıyla yad olunması ve muhacirin-i merkumenin iskan edecekleri arazide teşekkül edecek mehakimin cümlesi ve müdür ve muhasebecilerle mal müdürleri kendilerinden terki ve asayiş-i umuminin muhafazası içlerinden müntehab bir kuvve-i askeriye ile temin edilmesi gibi bir takım ifadattan ibaret bulunmuştur. Suret-i ma'ruza hükümet içinde bir hükümet demek olarak politikaca ve idarece mehziri müstelzim olacağı cihetle zaten şayan-ı kabul olmadığı gibi... ” diyerek teklifi reddetti³³⁸.

Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini İngiliz hükümetinin doğrudan desteklemesi esasında köklü bir değişimin habercisiydi. Artık İngiltere Filistin'de sahipsiz kalan Yahudileri himaye etmekle yetinmemekte, onları Filistin'e yerleştirerek stratejik açıdan önemli bir merkez oluşturmak istemekteydi. Osmanlı Devleti'ne ait toprakları doğrudan idare etmeye yönelen İngiltere kısa bir süre sonra Mısır'ı işgal ederek bu politikasını şüphe götürmez bir şekilde ortaya koydu³³⁹.

Siyonistler Osmanlı Devleti ile Osmanlı borçları karşılığında Filistin'e yerleşme görüşmeleri yaptıkları sırada, İngiliz Hükümeti ile de Filistin'e bitişik olan İngiltere'nin işgali altında bulunan Mısır'a bağlı olan Sina Yarımadası ile Filistin'in denizden komşusu olan ve İngiltere'nin zoraki yönetimi altında olan Kıbrıs'a Yahudilerin yerleşmesi görüşmeleri yapmıştı. Herhangi bir devletin tek başına Siyonistleri himayelerine alarak Filistin'de bir Yahudi devletini himayeye kalkması halinde bir savaşın başlamasından çekinen İngiltere, siyonistlerin hemen bir devlet kurması için destek vermekten çekiniyordu. Çünkü Filistin bölgesini de içine yer alan Suriye'yi kendi nüfuz bölgesi olarak gören Fransa böyle bir durum karşısında Suriye kıyılarında demirlemiş olan donanmasıyla saldırıya geçecekti. Bu tehlike dolayısı ile İngiltere, siyonistlerin Başkanı Herzl'e Uganda'yı vaat ederek, onların bu bölgeye olan ilgisini azaltmaya çalışarak bu sayede de Fransa'nın Filistin'e girmesini engellemiştir³⁴⁰.

Siyonistleri kendi politikasının aracı olarak gören İngiltere uluslararası alanda Fransa'nın yanında olmasına duyduğu ihtiyaç dolayısı ile Filistin'de hemen bir Yahudi devleti kurulması fikrini içeren politikasından vazgeçti. Belki de bu sayede İsrail'in kuruluşu elli (50) yıl gecikti. Ancak her şeye rağmen İngiltere, Osmanlı

³³⁸ BOA. Y. A. Res, 5/58.

³³⁹ A. Arslan, *age.*, s. 55 – 56.

³⁴⁰ Ali Arslan, “Avrupa'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880–1920)”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 3, Sayı 5, Haziran 2007, s. 13 – 14.

Devleti'nin Araplarla meskûn topraklarında yaşayan veya bu bölgelere yerleşmek isteyen Yahudileri devamlı surette destekledi. I. Dünya Savaşı sonunda da Filistin'i Yahudi yerleşimine tamamen açarak bu günkü İsrail Devleti'nin kurulmasında birinci derecede rol oynadı. I. Dünya Savaşı sonunda Fransızlara Güney Anadolu'dan toprak vererek Filistin'den uzaklaştıran İngiltere, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesini ve böylece Arap bölgesinde Arap olmayan bir devletin kurulmasını sağladı. İngiltere bu sayede uzun süre bölgede etkinliğinin baki kalmasının yolunu açtı³⁴¹.

4.2. Fransa'nın Filistin'e Yahudi Göçüne Bakışı ve Bölge Politikası

Osmanlı Devleti tarafından Batılı devletlere Kudüs'te ilk imtiyaz Katoliklerin himayesi adına Fransa'ya verildi. Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Osmanlı ile dostane ilişkiler kuran Fransa, Katolikler ile Ortodokslar arasında çıkan anlaşmazlıkların hep Ortodokslar lehine çözüldüğünü düşünerek meseleye müdahale zemini aramaktaydı. 1535 yılında Fransa'ya verilen kapitülasyonlar sırasında Fransız tebaaya dini özgürlük hakkı ile Kudüs'teki mukaddes yerlerin himayesi Katolik din adamlarına verilmesi kabul edildi. Ayrıca Fransa, Katoliklerin Kudüs Kadılığı'ndan 1564 ve 1673 yıllarında aldıkları imtiyazları 1740 yılında "*Fransa devlet elçileri ve konsolosları ve tercümanları ve tacirleri ve sair reayaları asude hal olalar. Fransalıdan Kudüs-i Şerif ziyaretine gelip gidenlere ve Kamame nam kilisede olan ruhbanlara dahl ve taarruz olunmaya....*" şeklinde aldığı yeni bir kararla yeniledi. Bu karar gereğince Fransa zamanla dolaylı olarak Kudüs'ün içişlerine karışmaya ve oradaki Hıristiyanların hamisi rolü oynamaya zemin hazırladı ve 1843 yılında Kudüs'te Konsolosluk açtı³⁴².

Fransa da İngiltere gibi XVIII. yüzyıldan itibaren hızla sömürge faaliyetlerine başlayarak Amerika kıtası, Afrika ve Uzakdoğu'da sömürgeler elde etmişti. Sömürgeler konusunda en büyük rakibi de İngiltere idi. Yedi Yıl Savaşları'nda yenilerek Uzakdoğu'daki bir kısım sömürgesini İngiltere'ye bırakmak zorunda kalan Fransa rakibine darbe vurmak amacıyla İngiltere'nin Hindistan ile olan bağlantısını kesmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı Mısır'ı ve devamında Filistin ve Suriye'yi işgal etme girişiminde bulunarak Ortadoğu'ya olan ilgisini göstermiştir.

³⁴¹ A. Arslan, *agm.*, s. 13 – 14.

³⁴² H. Özdemir, *age.*, s. 139 – 141.

Fransa aslında başından beri siyonizme karşı olmasına rağmen kapitülasyonlardan aldığı hakları öne sürerek Osmanlı Devleti'nin Yahudi yurttaşlarına Filistin bölgesine girişlerinde zorluk çıkartılmasını doğru bulmayarak bu hususta Osmanlı Hükümeti nezdinde diplomatik girişimlerde bulunmaktan geri durmadı³⁴³. Osmanlı Devleti'nin (önceki konularda ifade edildiği üzere) çeşitli tarihlerde yabancı devlet tebaası Yahudilerin Filistin bölgesine yerleşmelerini kısıtlayan ve yasaklayan kanunlarına rağmen kanun dışı yollarla Filistin'e gelen ve yerleşmeye çalışan Yahudilerin sınır dışı edilmeleri sırasında diğer batılı devletler ile beraber Fransa'da Osmanlı Devleti'nin kanunlarının kendi tebaaları hakkında icra olunamayacağını iddia etti. Aynı şekilde Filistin'e ziyaret için gelen ecnebi Yahudilere Osmanlı Devleti tarafından verilen bir aylık sürenin üç aya çıkarılması talebinde de diğer Avrupa devletleri ile birlikte Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulundu³⁴⁴.

Fransa'nın Filistin politikasında dayandıkları birinci unsur himayelerine aldıkları Katolik Kilisesi oldu, Yahudilerle ilgili faaliyetleri daha çok Alyans Okullarını desteklemek şeklinde oldu³⁴⁵.

Doğu Avrupa'dan Yahudi göçünün başladığı bir dönemde, doğu politikaları dolayısı ile Osmanlı Devleti'nin Araplarla meskûn olan topraklarını ele geçirmek isteyen İngiltere için Yahudiler önemli bir vasıta olarak ortaya çıkmıştı. Fakat Fransa İngilizlerden farklı düşünmekteydi. Fransa, Filistin'i kendisinin payı olarak gördüğü ve Büyük Suriye projesinin bir parçası olarak düşündüğü için Filistin'de kurulacak bir Yahudi devletine karşı bir tavır takınmıştı. Fransa bu konu hariç Yahudilerin yanında yer almakta ve özellikle Kuzey Afrika ve Doğu politikalarında yerleşik Yahudiler ile Fransa'da yaşayan Yahudiler vasıtası ile irtibat kurarak kendi politikası doğrultusunda onlardan faydalanmakta idi³⁴⁶.

4.3. Almanya'nın Filistin'e Yahudi Göçüne Bakışı ve Bölge Politikası

Almanya 1870'li yıllarda siyasi birliğini tamamlayıp sömürgecilik yarışına girdi. Müslüman olmayan grupların Batılı Büyük Devletler için önemini kavrayan siyonizmin öncüsü Herzl, Batının bu zaafından yararlanmak istedi. Bu amaçla Alman İmparatoru II. Wilhelm ile görüşen Siyonist lider, Berlin Hükümeti'nin Doğu'ya

³⁴³ I. I. Bostancı, *age.*, 119.

³⁴⁴ H. Özdemir, *age.*, s. 141.

³⁴⁵ Geniş bilgi için bkz; A. Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 75 – 138.

³⁴⁶ A. Arslan, *agm.*, s. 13 – 14.

açılma politikasında yararlı hizmetler görebileceğini söyleyerek, Berlin – Bağdat demiryolu projesine Almanya'nın tek başına talip olmasının uluslar arası rekabete neden olacağını belirterek bu işi Almanlar adına siyonistlerin üstlenmesinin daha uygun olacağını ifade etti. Ayrıca Almanya'nın Doğu'daki siyasal ve ekonomik emellerinin gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti'nin mutlaka ayakta durması gerekiyordu. Filistin bölgesine yerleşecek olan Yahudiler beraberlerinde getirdikleri beceri ve parasal imkânları ile Avrupa'nın Hasta Adamı olan Osmanlı Devleti'nin yıkılmaktan kurtulacağını söylemiştir. Herzl'in bu sözleri üzerine ikna olan Alman İmparatoru II. William, *“Beni İsrail'in çalışkan ve zengin çocuklarının Filistin'e yerleştirilmesi kutsal topraklara refah ve bereket getirecektir, bu da Türkiye'yi diriltilip, kalkındırmak için önemli bir faktör olacaktır, Yahudilerin iskânıyla Türklerine kesesine akacak milyonlar Hasta Adamı iflastan kurtaracak ve Türkiye'yi parçalamak kolay olmayacaktır”* diyerek Filistin bölgesine Yahudi göçü konusundaki olumlu tavrını gösterdi. Ancak önceki konularda görüldüğü üzere çeşitli girişimlerde bulunan Almanya, Osmanlı Devleti'nin Yahudi mülteciler konusunda olumsuz tutum takınması üzerine Alman devlet adamları dış politikalarının bir gereği olarak Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmak istediklerinden Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri konusunda verdikleri desteği ve yaptıkları girişimleri durdurmak zorunda kaldılar³⁴⁷.

4.4. Dünya Savaşı ve Filistin Bölgesi'nin İngiltere'nin Hâkimiyetine Girmesi

I. Dünya Savaşı, Avrupalı büyük güçler arasında XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve XX. yüzyıl başında şiddetlenerek devam eden siyasi, askeri ve ekonomik rekabetin oluşturduğu bloklaşmalar sonucu ortaya çıktı. Bu bloklaşmalar; Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya'dan oluşan İttifak Devletleri ile bu grubun karşısında yer alan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın meydana getirdiği İtilaf Devletleri grubu şeklinde oluştu. Her iki blok arasındaki rekabet gün geçtikçe şiddetlendi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Arşidük Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi ile zirveye çıktı. Bu suikast savaşın görünürdeki nedeni oldu³⁴⁸. Bu suikast üzerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a

³⁴⁷ M. K. Öke, *Filistin Sorunu*, s. 96.

³⁴⁸ O. Sander, *age.*, s. 305 – 306.

savaş açması, Rusya'nın Sırbistan'ı, Almanya'nın ise Avusturya-Macaristan'ı desteklemesi ve daha sonra İttifak ve İtilaf Devletleri gruplarının, karşılıklı olarak birbirlerine savaş ilan etmeleri I. Dünya Savaşı'nı doğurdu³⁴⁹.

XIX. yüzyıl boyunca varlığını denge politikası izleyerek devam ettirmeye çalışan Osmanlı Devleti, XX. yüzyıl başlarında da bu politikayı devam ettirmeye çaba gösterdi ancak başarılı olamadı. Genel savaşın çıkmasından önce Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ile bir ittifak kurmak amacıyla birkaç defa girişimlerde bulundu ancak bu istekleri her seferinde İtilaf Devletleri tarafından reddedildi. İtilaf Devletleri'nin bu tutumu karşısında endişelenen ve düşmüş olduğu yalnızlıktan kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti de 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile gizli bir ittifak antlaşması imzaladı. Almanya'dan alınan Goben (Yavuz) ve Breslau (Midilli) zırhlılarının Rus limanları olan Sivastopol ve Odessa limanlarını bombalaması ile Osmanlı Devleti de 29 Ekim 1914 tarihinde fiilen savaşa katıldı³⁵⁰.

1914 – 1918 yılları arasında dört yıl süren savaş sonunda İttifak Devletleri bloğu savaşı kaybetti ve Osmanlı Devleti de İtilaf Devletleri ile imzaladığı 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan çekildi.

I. Dünya Savaşı sonunda 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı'nda dünya barışını korumak ve uluslararası alandaki anlaşmazlıkları çözmek amacıyla Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) kuruldu. Yine bu konferansta benimsenen manda ve himayecilik sistemi gereğince, Fransa ve İngiltere 25 Nisan 1920 tarihinde yapılan San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'da manda rejimleri kurma hususunda kendi aralarında anlaştilar. Buna göre, Suriye ve Lübnan'da Fransız; Irak, Ürdün ve Filistin'de İngiliz manda yönetimleri kuruldu³⁵¹. Böylece yaklaşık 400 yıl boyunca barış ve huzur ortamında Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde kalan Filistin bölgesi de İngiliz mandasına bırakıldı ve Filistin bölgesinde İngiliz hâkimiyeti başladı.

Filistin'de İngiliz yönetimi, fiilen 1917 yılı sonlarında, General Allenby komutasındaki kuvvetlerin Güney Filistin'e girmelerinden itibaren başladı. 1920'lerden sonra ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra sona erecek manda yönetim başladı. Özellikle manda yönetimi dönemi, İngilizlerin Filistin'de Yahudi yerleşimini ve devletleşmeye gidişlerini kolaylaştırmak, siyonist hareketi Filistin'e kesin ve

³⁴⁹ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 103 – 105.

³⁵⁰ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 107 – 110.

³⁵¹ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 198.

üstün bir biçimde yerleştirmek, Arapların ise onların Filistin’de çoğalmalarına karşı durmak için uğraştıkları bir dönem oldu. Otuz yılı aşkın yönetimi altında İngiltere, önce işgal kuvveti daha sonra da manda yöneticisi olarak bulunduğu Filistin’de çelişkilerle dolu bir siyaset izledi. Ama bu döneme İngilizlerin genel siyaseti temelde Yahudilerden yana bir seyir gösterdi. Hatta zaman zaman meydana gelen sıkıntılara rağmen Filistin’in İngiliz yönetimindeki yıllar bir “İngiliz – Musevi iş birliği dönemi” olarak nitelendirilebilir³⁵².

4.4.1. Filistin Bölgesi’nde İngiliz Manda İdaresinin Kurulması

Siyonistler, Osmanlı Devleti’nden Filistin bölgesine yerleşimleri konusunda yaptıkları görüşmelerden kendileri adına olumlu bir netice alamayınca yönlerini Batı devletlere özellikle de İngiltere’ye çevirdiler.

Theodor Herzl tarafından başlatılan ve onun ölümünden sonraki on yıl içinde İngiltere’ye artan siyonist ilgi I. Dünya Savaşı’nın başlamasından kısa bir süre büyük bir yoğunluk kazandı. Siyonistlerin İngiltere ile bağlantısını Herzl’in ölümünden sonra siyonistlerin lideri olan aslen Rus Yahudilerinden olan Chaim Weizmann sağladı³⁵³.

İngiltere’nin Yahudi problemine baktığımızda ise, yirminci yüzyılın başlarına değin – özellikle Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü savunduğu dönemlerde – Filistin bölgesine Yahudi yerleşimi konusunda esaslı ve resmi bir tavrı bulunmadığı görülmektedir. İngilizlerin bu dönemdeki temel politikası özellikle 1882 yılında Mısır’ı işgalinden sonra, Osmanlılara ve ona yakın diğer güçlerle Süveyş bölgesinin güvenliğini sağlama yönünde olmaktadır. İngiltere ancak yirminci yüzyılın başlarından itibaren siyonist hareketi yakından takip etmeye başladı ve bu çerçevede 1902 yılında elinde bulunan Sina Yarımadası’nın El – Ariş bölgesini ve 1903 yılında da Doğu Afrika’da sömürgesi halinde bulunan Uganda’yı Yahudi yerleşimi siyonistlere teklif etti. Bütün bunlara rağmen I. Dünya Savaşı’nın başlamasına kadar İngiliz devlet idarecilerinin önde gelenlerinin pek çoğunun kafasında bir Yahudi Yurdu problemi bulunmuyordu³⁵⁴.

Ancak Chaim Weizmann 1904 yılında siyonist ideallerine destek aramak için geldiği İngiltere’de kısa zamanda o dönemde daha bakan olmayan Arthur Balfour ve

³⁵² M. L.Karaman, *age.*, s. 23 - 24.

³⁵³ Alan R. Taylor, *age.*, s. 23.

³⁵⁴ M. Lütfullah Karaman, *age.*, s. 22 - 23.

hükümet üyesi olan Lloyd George ve bizzat Yahudi olan Herbert Samuel ile temasa geçti ve bunları kendi davasına inandırdı³⁵⁵. I. Dünya Savaşı sırasında 1916 yılında Lloyd George başbakan ve Arthur Balfour ise dışişleri bakanı oldular bu durum Chaim Weizmann'ın şahsında siyonistler için o meşhur *Balfour Bildirisi*'ne giden yolu açtı³⁵⁶. Çünkü artık siyonist istek ve arzuları dönemin en büyük devletinin idarecilerine birinci elden iletilebilecekti³⁵⁷. Böyle de oldu ve 18 Temmuz 1917 tarihinde İngiltere'nin önde gelen zenginlerinden ve siyonizmin en önemli isimlerinden biri olan Lord Rotschild, İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a; İngiliz koruma yönetimi altında Filistin'de Yahudiler için yerel özerklik, Yahudilerin Filistin'e göç etmelerinin önündeki kısıtlamaların kaldırılması ve Yahudi Ulusal Kolonizasyon Örgütü'nün kurulmasını içeren bir talepte bulundu³⁵⁸.

2 Kasım 1917 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, Lord Rotschild'e daha sonraki dönemlerde "*Balfour Bildirisi*" olarak anılacak olan şu mektubu gönderdi.

"Sevgili Lord Rotschild,

Majestelerinin Hükümeti adına, Kabine tarafından uygun bulunup onaylanan Musevi-Siyonist özlemlerine sempati ile bakan aşağıdaki bildiriye size takdim etmekten büyük mutluluk duymaktayım:

Majestelerinin Hükümeti, Musevi halkı için Filistin'de bir milli yurt kurulmasını olumlu mütalaa etmekte ve gerek herhangi bir ülkedeki Musevilerin statülerine ve haklarına gerekse de Filistin'de yaşayan Musevi olmayan cemaatlerin medeni ve dini haklarına hanel getirmeyecek şekilde elinden gelen bütün imkanları, bu amacın elde edilmesinde kullanmayı kolaylaştıracağını belirtmektedir³⁵⁹. Bu belge Yahudilerin anavatan ya da Filistin'de bir milli yurt davalarında önemli bir dönüm noktası olmuş ve daha sonra 1918 yılında sırasıyla Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından da kabul edilerek desteklendi³⁶⁰.

³⁵⁵ Arthur Balfour sonraki dönemlerde Chaim Weizman için "beni Siyonist yapan adam" ifadesini kullanmıştır.

³⁵⁶ Burada şu da belirtilmelidir ki; siyonistler politik sahada bu çalışmalarını yaparken ayrıca, ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek şekilde savaş sırasında gerek Filistin bölgesinde yaptıkları casusluk faaliyetleriyle ve gerekse Çanakkale Cephesi'ne gönderdikleri "Siyon Katır Alayı" ile İtilaf Devletleri yanında fiili olarak da savaşta bulundular.

³⁵⁷ M. L. Karaman, *age.*, s. 26.

³⁵⁸ M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s. 304 – 305.

³⁵⁹ M. K. Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, s. 305 – 306.

³⁶⁰ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 200.

Önceki konularda da ifade ettiğimiz üzere İngiliz Manda İdaresindeki Filistin bölgesinde adeta bir İngiliz – Yahudi işbirliği hayata geçirilerek Yahudilerin devletleşme süreci için gereken her türlü yardım ve kolaylık sağlandı.

İngiliz idaresi döneminde Filistin'e üç önemli ve büyük Yahudi göçü dalgası oldu. Bunlardan birinci göç dalgası 1919 – 1923 yılları arasında yapıldı ve bu göç sırasında yaklaşık 37.000; ikinci göç dalgası 1924 – 1929 yılları arasında yapıldı ve yaklaşık 48.000 ve üçüncü göç dalgası 1930 – 1940 yılları arasında yapıldı ve yaklaşık 230.000 civarında Yahudi Filistin bölgesine yerleşti³⁶¹. Bu göç olayları, doğal olarak hem Filistin bölgesindeki demografik yapıyı hem de toplumsal yapıyı etkiledi ve Müslüman Araplar ile Yahudiler arasında huzursuzluklar meydana getirdi. İlerleyen süreçte bu sorunlar daha da büyüyerek 1930'lu yıllardan itibaren silahlı çatışmaya dönüştü.

İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgelerine bağımsızlıklarını vermesi sürecinde Müslüman ve Yahudi taraflar arasında bir anlaşma sağlanamayınca konu 1947 yılında Birleşmiş Milletlere taşındı ve kurulan Filistin Özel Komisyonu, Filistin'in Müslümanlar ile Yahudiler arasında ikiye ayrılmasını, Kudüs'ün ise uluslararası bir statüye kavuşturulmasını önerdi. Ancak komisyonun bölge halkının nüfus ve toprak oranlarını dikkate almaksızın % 31'lik bir nüfus oranına sahip Yahudilere Filistin'in en verimli % 56.47'lik kısmını, nüfusun % 69'unu oluşturan Müslümanlara da çölden ve verimsiz topraklardan oluşan diğer kısmını vermesiyle başlayan 15 Mayıs 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla devam eden ve hala da dünyanın en önemli ve en sıcak gündem maddesini oluşturan Filistin sorunu ortaya çıktı³⁶².

Böylece fiilen 1850'li yıllarda, resmen de 1897 yılında I. Siyonist Kongresi'nin yapılmasıyla başlayan siyonist hareket ve Filistin bölgesine Yahudileri yerleştirme süreci toprakların asıl sahibi olan Filistin'lileri yersiz ve yurtsuz hale getirirken Filistin toprakları ile dini ve tarihi bağları olduğunu iddia ederek yola çıkan siyonist hareket yaklaşık elli yıllık bir süreçte gerekli dış desteği sağlayarak 15 Mayıs 1948 tarihinde Filistinlilere ait olan topraklar üzerine bir Yahudi devleti kurmaya muvaffak olmuştur.

³⁶¹ Y.Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 96 – 102.

³⁶² Fatma Tunç Yaşar - Sevinç Alkan vd. *age.* s. 69 – 70.

SONUÇ

Filistin toprakları üzerinde yaşayan insanların tarihi çok eskidir. Yapılan arkeolojik kazılarda ve çalışmalarda bu bölgelerde insanlık tarihinin en eski çağlarından beri bütün zaman dilimlerinin yaşandığı anlaşılmaktadır.

Filistin'in bilinen ilk sakinleri Arap Yarımadası'ndan göçen Sami ırkına mensup topluluklardır. İddiaya göre M.Ö. 5000 – 3000 yılları arasında Arap Yarımadası'nda büyük bir kuraklık baş gösterince, başta Kenaniler olmak üzere burada yaşayan halklar civar bölgelere göç etmişlerdir. Filistin adının ise Milattan Önceki dönemlerde burada yaşamış olan Filistler kavminin adından geldiği tahmin edilmektedir.

Yahudiler daha Filistin'e gelmeden önce burada sırasıyla Sami asıllı Amoritler, Kenaniler, Heyutiler, Girgazitler, Perizitler ve Jebuzitler ile Sami asıllı olmayan Filistler ve Hititlerin yaşadıklarına dair tarihsel izlere rastlanılmaktadır. Yahudiler ise bazı kaynaklara göre M.Ö. 2000'li yıllarında başlarında bazı kaynaklara göre ise M.Ö. 1800'lerde bu bölgeye göç ettiler. Ancak Filistin toprakları istilalara uğramaya başlayınca burayı terk ederek değişik ülkelere dağıldılar.

Tarihsel süreç içerisinde önemli bir kültür merkezi olarak gelişen Filistin bölgesi stratejik özelliği ve önemi yanında Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık için de önemli bir bölgedir. Filistin Bölgesi, 637 yılında Hz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafından fethedildi ve yaklaşık bir asır süren haçlı dönemi sayılmazsa I. Dünya Savaşı (1914 – 1918) sonuna kadar yaklaşık 1200 yıl boyunca Müslümanların egemenliğinde barış, istikrar ve huzur dönemini yaşamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Filistin Bölgesi'nin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkmasıyla başlayan, günümüze kadar yoğun bir şekilde dünya gündemini meşgul eden ve gösterilen bütün çabalara rağmen bir türlü nihai çözüme kavuşturulamayan Filistin Sorunu'nun ortaya çıkmasında önemli ve tarihsel bir etken olan XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Filistin'e Yahudi göçünü ve Filistin Sorunu'na etkilerini ortaya koymaktır.

Yahudiler, bilinen tarihlerinin büyük çoğunluğunu diaspora halinde başka devletlerin ve milletlerin arasında geçirmişlerdir. Bu dönemde içinde yaşadıkları topluluklarla özellikle sosyal ve kültürel anlamda mümkün olduğunca bütünleşmemek suretiyle asimile olmayı engellemeye ve kültürel değerlerini korumaya çalışmışlardır. Bu dönemde en önemli motivasyon kaynakları ise bir gün

Tanrı tarafından kendilerine vaat edilmiş topraklara geri dönecekleri hayali olmuştur. Siyon olarak da bilinen bu Kutsal Topraklar'a dönüş hayali, yüzyıllar süren gezginlik dönemleri boyunca Yahudilere bir ümit, daha da önemlisi bir kimlik sağlamıştır. Asırlarca başka devletlerin egemenliği altında diğer toplumlardan soyutlanmış bir hayat yaşayan Yahudi halkı, tarihin farklı dönemlerinde, Rusya, Romanya, Fransa, İngiltere, Almanya, İspanya ve Portekiz gibi birçok Avrupa ülkesinde birçok kez zulüm ve toplu kıyım ile karşı karşıya kalmıştır. Yahudilerin, diaspora dönemleri boyunca dini ve kültürel farklılıklarından dolayı çoğunlukla hor görülen ve eziyet edilen bir toplum olduklarını tarihsel bir gerçekliktir.

1789 Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı, ulus devlet kavramını ortaya çıkarttı. Yahudiler ise kültür ve yaşam tarzlarıyla yaşadıkları toplumlarla bütünleşmeyi reddettikleri için ulus devletin homojen yapısını bozan unsurlar olarak algılandı. Böylece Avrupa genelinde Ortaçağ'dan beri var olan Yahudi düşmanlığı yeniden canlanmaya başladı.

Avrupa'da ortaya çıkan bu tür milliyetçilik hareketleri Yahudiler üzerinde biri olumlu, diğeri olumsuz olmak üzere birbiri ile çelişkili gibi görünen iki etki meydana getirdi. Avrupa'daki milliyetçilik, Avrupa ülkelerine dağılmış bulunan Yahudileri de milliyetçiliğe sevk etti ve kendi milli kültürlerini incelemeye ve geliştirmeye başladılar, eski Yahudi kültürünün incelenmesi ise Yahudilerde dine dayanan milli duyguların uyanmasına ve gözlerini Ziona, Kudüs şehrinin kurulduğu ve İbrani Kralı Süleyman'ın kutsal mabedi yaptırdığı yere çevirmelerine sebep oldu. Dolayısıyla siyonizm, bir bakıma Avrupa'da Yakınçağ'da yeniden baş gösteren Yahudi düşmanlığının bir eseri olarak doğmaya başladı. Ancak Avrupa milliyetçiliği aynı zamanda her ülkede Yahudi aleyhtarlığını yani anti – semitizmi de tahrik etti. Eskiden beri Yahudileri sevmeyen bu milli toplumlarda Yahudi aleyhtarlığı birdenbire şiddetlendi.

Filistin Sorunu'nun çıkışı ile siyonizm arasında önemli bir ilişki vardır. Yahudiler arasında kutsal mabedi yeniden yapma doğrultusunda ortaya çıkan ve önceleri daha çok dini bir anlam taşıyan siyonizm, Fransız İhtilali sonrası yayılan milliyetçilik akımı ve Yahudi düşmanlığının da etkisiyle siyasi bir nitelik kazanarak Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurma idealine dönüştü. Siyonist hareket Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurabilmek amacıyla; dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Yahudilerin Filistin'e getirilmesi, gelmiş olan Yahudiler için yeterli toprak elde edilmesi, Filistin'de modern anlamda bir Yahudi toplumunun fiili

sosyal ve demografik varlığının yaratılması, siyasi egemenliğin kazanılarak bir devlet kurulması, bu devletin uluslararası anlamda tanınmasını sağlama basamaklarından oluşan ve birbirini tamamlayan bir program oluşturdu.

Yahudi yurdu kurma fikrini dile getiren Theodore Herzl, bu amaçla dünyadaki Yahudileri dolaşarak onların desteğini almaya çalıştı. Filistin'in Yahudi göçlerine açılması ve buranın muhtar bir yönetime sahip olması karşılığı olarak yaptığı teklifleri II. Abdülhamid tarafından reddedildi. II. Abdülhamid, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesini önlemek amacıyla saltanatının başlangıç yıllarından başlayarak tahttan indirildiği 1909 yılına kadar çıkardığı kanunlarla Filistin'de Yahudilere mülk satışını ve Yahudilerin Filistin'e girişlerini yasakladı. Filistin'e normal yollarla yerleşemeyeceklerini anlayan Yahudiler bu defa da şirketler vasıtasıyla toprak satın alma yoluna gittiler ancak bu teşebbüsleri de Osmanlı idarecileri tarafından engellendi. II. Meşrutiyet döneminde ise İttihat ve Terakki idarecilerinin kısa bir bocalamadan sonra II. Abdülhamid'in önceden koyduğu kuralları tekrar geri getirmeleriyle İttihatçılar döneminde de bir şey yapamayacaklarını anlayan siyonistler artık emellerinin gerçekleşmesinin ancak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla gerçekleşeceğini düşünmeye başladılar.

Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki çabaları sonuç vermeyen siyonistler, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı imparatorluğu'nun yakılması ile arzularına ulaştılar. Daha I. Dünya Savaşı sırasında Filistin'de Yahudi yurdu kurulmasına sıcak baktıklarını belirten İngiliz Dış İşleri Bakanı Arthur Balfour, bir halka yurt kazandırırken, o topraklarda yaşayan diğer bir halkı ise yok saymıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin manda idaresine giren Filistin'de artık siyonist amaca ulaşmak için bir engel kalmadı. İngiliz manda idaresindeki Filistin bölgesinde adeta bir İngiliz – Yahudi işbirliği hayata geçirilerek Yahudilerin devletleşme süreci için gereken her türlü yardım ve kolaylık sağlandı. Bu dönemde İngilizlerin de teşvikleri ile Filistin bölgesine büyük kitleler halinde Yahudi göçü yaşandı. İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgelerine bağımsızlıklarını vermesi sürecinde 1948 yılında İsrail Devleti kuruldu

Sonuç olarak Yahudi göçünün köklerine baktığımızda; XIX. yüzyıldan başlayarak Filistin bölgesinin tarihsel sürecini etkileyen ve sonuçları itibarıyla daha sonraki dönemde Ortadoğu bölgesinin şekillenmesine neden olan olay, hiç şüphesiz ki bölgeye yapılan Yahudi göçüdür. Farklı din ve kültürleri benimsemeyi önemli bir erdem sayan Batılı milletler, iki bin yıla yakın birlikte yaşadıkları Yahudilerin bir

türlü farklı din ve kültürden olmalarını benimseyememişler ve kendi ülkelerinde barındırmak istemedikleri Yahudileri, ülkelerinden çıkararak hem iç siyasetlerini düzene sokmak, hem de Yahudileri himayeleri altına alıp Filistin bölgesine yerleşmelerine destek vererek Ortadoğu bölgesinde bir üs kazanmak istemişlerdir. Ancak XIX. yüzyılın sonuna kadar bunu tam anlamıyla başaramamışlardır. Çünkü özellikle II. Abdülhamid, bölge üzerinde oynanan oyunların farkına varmış ve Yahudi göçünün engellenebilmesi için bir takım tedbirler almıştır. Ancak hem Yahudilerin hamiliğini yapan devletlerin müdahaleleri, hem de bölge halkının millî bilincinin olmaması sebebiyle göçün engellenmesi için alınan tedbirlerde büyük bir başarı sağlanamamıştır. Buna rağmen Batılı kaynaklarda iddia edildiği gibi Yahudi nüfusu XX. yüzyılın başlarına kadar hiçbir zaman Müslüman nüfustan fazla olmamış ve Müslüman nüfusun oranı %85'in altına düşmemiştir.

Eğer Batılı devletler, kendi toplumlarında Ortaçağ'dan beri devam eden ve değişik dönemlerde değişik şekillerde ortaya çıkan anti-semitizm hareketlerini engelleyebilselerdi bütün dünya Yahudilerini Filistin'de toplayıp bir devlet kurma tasarısı olan siyasi siyonizm ortaya çıkmayacaktı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Filistin bölgesine Yahudi göçü 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla nihai amacına ulaşmıştır. Ancak bu durum günümüzde Filistin Sorunu olarak bilinen ve dünya gündemini meşgul eden sorunu ortaya çıkarmıştır.

Her ne kadar çalışmamızın amacı soruna çözüm önerisi getirmeyi kapsamıyorsa da şunu belirtmek faydalı olacaktır: Filistin Sorunu, dünyanın herhangi bir bölgesindeki iki egemen devletin sınır anlaşmazlığı ya da benzeri bir sorun değildir. Filistin Sorunu, siyonistlerin Filistin'de devlet kurma çalışmaları ile başlamıştır. Çalışmamızda da bahsettiğimiz göç hareketleri ile Filistinlilerin yerlerini gasp ederek yerli halkı katliamlara ve sürgüne tabi tutması ve kalanları da kendisine tabi kılmak istemesi yani bir toplumu bir milleti yok etme ve yok sayma sorunudur.

Sorunun çözümü ise; tarihin acı bir tekrerrü olsa gerek, tarihte belki de bütün milletlerden daha çok acı çekmiş ve katliamlara maruz kalmış Yahudilerin kendilerine yapılanları hatta çok daha fazlasını Filistinlilere yapmayı bırakarak, Batılı devletlerin bir ileri karakolu olarak Müslüman - Arap bir coğrafya içerisinde her an bir saldırıya uğrama korkusu içinde yaşamaktansa Filistinlilerle bir uzlaşma zemini kurarak günümüz dünyasında bağımsız bir halkın ve egemen bir devletin haklarına sahip sınırları belirlenmiş bir Filistin devletinin kurulması, komşu

devletlere sürülmüş Filistinlilerin dönüşlerine izin verilmesi, Filistinlilerin de orada yaşayan Yahudileri ve İsrail devletinin varlığını tanıyarak birlikte yaşamayı öğrenmeleri ile mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

A. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Dâhiliye Mektubi Tasnifleri

DH. MKT. 1911/115; 2025/36; DH. MUI. 26–2/29.

2. Hariciye Nezareti Tasnifleri

HR. SYS. 2160/3.

3. İradeler Tasnifleri

İrade Meclis-i Mahsus; İ. MMS. 123/5276.

4. Meclis-i Vükela Mazbataları

MV. 184/67; 195/15; 129/6.

5. Şura-yı Devlet Tasnifleri

ŞD. 2275/34; 2280/26; ŞD. TNZ. 2272/86.

6. Yıldız Tasnifleri

Y. PRK. AZJ. 27/39; 30/37.

Y. PRK. EŞA. 13/67.

Y. PRK. DH. 7/29.

Y. PRK. TKM. 38/51.

Y. A. RES. 5/58.

B. TETKİK ESERLER

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “II. Abdülhamid’in Yahudilerin Filistin’e Yerleşmesini Yasaklayan Bir İradesi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. III, İstanbul, Mart–1987.

ALKAN, Hakan, *500 Yıllık Serüven: Belgelerle Türkiye Yahudileri I*, Günce Yayınları, Ankara 2000.

ANADOL, Cemal, *İsrail ve Siyonizm Kısacasında Türkiye*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2004.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2005.

ARMAOĞLU, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948 – 1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt I: 1914 – 1980)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1993.

ARSLAN, Ali, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

ARSLAN, Ali, “Avrupa'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880–1920)” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 3, S. 5, Haziran 2007, s. 7 – 40.

ARSLANTAŞ, Nuh, “İslami Dönemde (638–1099) Filistin'e Yahudi Göçü (Aliya)”, *Belleten*, C. LXXV, S. 274, Aralık 2011, s. 541 – 589.

ARSLANTAŞ, Nuh, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2005.

AVCI, Yasemin, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890 – 1914)*, Phoneix Yayınevi, Ankara 2004.

BALİ, Rıfat N., “İstanbul'da Yahudi Fuhuş Tacirleri”, *Tarih ve Toplum*, Temmuz 2003, S. 235, s. 9 – 20.

BAYRAMOĞLU, Ertuğrul, *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2006.

BENBASSA, Esther – RODRÍGUE, Aron, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, çev. Çev. Ayşe Atasoy, Yayına Hazırlayan; Rıfat Bali, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

BESALEL, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2003.

BESALEL, Yusuf, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2004.

BİLGİÇ, Veysel, “*Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar*”, Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri, Nobel Yayınları, Ankara 2003.

BORA, Siren, *İzmir Yahudileri Tarihi (1908–1923)*, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın ve A.Ş., İstanbul 1995.

BOSTANCI, Işıl Işık, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdari ve Sosyal – Ekonomik Vaziyet)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2006.

BOUAZİ, Brahim, *19. Yüzyılda Filistin’de Arazi Satışları*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

BOYER, Alain, *Siyonizmin Kökenleri*, Çev. Volkan Aytar, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

BUZPINAR, Ş. Tufan, “Filistin Meselesinin Ortaya Çıkışında İngiltere’nin Rolü”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, S. 68, Ankara 2002, s. 17 – 23.

BUZPINAR, Ş. Tufan, “II. Abdülhamid Dönemi’nin İlk Yıllarında Filistin’de Yahudi İskânı Girişimleri” (1879 – 1882), *Türkiye Günlüğü*, S. 30, Eylül – Ekim 1994, s. 58 – 65.

CİN, Halil, “Filistin Topraklarının Osmanlı Dönemindeki Hukuki Statüsü ve Yahudilere Karşı Alınan Tedbirler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.II, S. II, Konya 1989, s. 17 – 64.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

ÇAKAR, Enver, “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdari Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, S. 1, Elazığ 2003, s. 351 – 374.

ÇELİK, Mehmet, “Filistin mad.” *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XIII, İstanbul 1989.

DAVİSON, Roderic, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform (1856–1876)*, çev. O. Akınay, Papirüs Yayınları, İstanbul 1997.

DHİER, Amad Alden, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. Yüzyılın Başlarında Filistin’de Demografik Yapı ve Nüfus Hareketleri*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.

EN - NEDŞE, Refik Şakir, *Sultan II. Abdülhamid ve Filistin*, Semerkand Basın Yayın Dağıtım, İstanbul 2004.

ENGİN, Vahdettin, *Pazarlık*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Basın Yayınları, İstanbul, 1996.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devleti’nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Alperen Yayınları, Ankara 2000.

GALANTE, Avram, *Türkler ve Yahudiler*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın Anonim Şirketi, İstanbul 1995.

GOLDSCHMİDT JR., Arthur. – DAVIDSON, Lawrence, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, çev. Aydemir Güler, İstanbul 2007.

GÖZE, Ergun, *Siyonizmin Kurucusu Theodor Herzl Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2002.

GREİLSAMMER, İlan, *Siyonizm*, çev. Işık Ergüden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

GROEPLER, Eva, *İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler*, çev. Süheyla Kaya, Belge Yayınları, İstanbul, 1999.

GROEPLER, Eva, *Anti – Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, çev. Süheyla Kaya, Belge Yayınları, İstanbul 1999.

GÜL, Muammer, “Müslümanların Kudüs’ü Fethi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2001, S. II, s. 47 – 58.

GÜLERYÜZ, Naim, *Türkiye Yahudileri Tarihi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ., İstanbul 1993.

GÜNALTAY, Şemsettin, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, sad. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

GÜNALTAY, Şemsettin, *Yakın Şark III, Suriye ve Filistin*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

HAİM, Ruth Ben, *İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi*, Kudüs 2008.

HERZL, Theodor, *Yahudi Devleti*, çev. Sedat Demir, Ataç Yayınları, İstanbul, 2009.

HİÇYILMAZ, Ergun – ALTINDAL, Meral, *Büyük Sığınak (Yahudilerin 500 Yıllık Serüveninden Sayfalar)*, Cep Kitapları, İstanbul 1992.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

HİTTİ K. Philip, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, C. I, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1989.

JOHNSON, Paul, *Yahudi Tarihi*, çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul Tarihsiz.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1977.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara 1983.

KARAMAN, Lütfullah, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

KARASABAN, Celal Tefik, *Filistin ve Şark-ül Ürdün*, Ahmet İhsan Matbaası, C. I, İstanbul 1942.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KOCABAŞ, Süleyman, *Türkiye ve Siyonizm*, Vatan Yayınları, İstanbul 1994.

KODAMAN, Bayram,– İPEK, Nedim, “Yahudilerin Filistin’e Yerleştirilmeleri ile ilgili Olarak II. Abdülhamid’e 1879’da Sunulan Layiha”, *Bellekten*, C. LVII, S. 219, s. 565 – 579.

KURAT, Yuluğ Tekin, “Çok Milletli Bir Devlet Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

KÜÇÜK, Abdurrahman – TÜMER Günay, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayıncılık, Ankara 2002.

LEWİS, Bernard, *Ortadoğu*, çev. Mehmet Harmancı, Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul 1996.

LEWİS, Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler*, çev. Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

MANAZ, Abdullah, *Siyasi Siyonizm Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay - Enver Özcan, C. I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

MEMİŞ, Ekrem, *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.

E. MONTET, A. LODS vd., *Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2006.

NAHUM, Henri, *İzmir Yahudileri*, çev. Estreya Seval Vali, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

NİCAULT, Catherine, *Osmanlı Kudüs’üne Dönüş, Kudüs 1850–1948 Osmanlılardan İngilizlere: Ruhanî Birliktelikle Siyasi Yırtılma Arasında*, Çev. Estreya Seval Vali, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

OĞUZ Ahmet, “Türk Demokrasi Tarihinde Muhalefet Geleneğinin Oluşması Açısından Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi” *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, Nevşehir – 2013, s. 109 – 120.

OKUYAN, Selim, *Aslan ve Androcles Filistin’in Gölgesinde Abdülhamid ve Theodor Herzl*, Selis Kitapları, İstanbul 2008.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sitemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

ORTAYLI, İlber, *Üç Kıtada Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

ÖGEL, Bahattin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları C. II.*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993.

ÖKE, Mim Kemal, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880–1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982.

ÖKE, Mim Kemal, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, Çağ Yayınları, İstanbul 1991.

ÖZDEMİR, Hüseyin, *Abdülhamid’in Filistin Çılgılığı*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010.

ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 1994.

ÖZEY, Ramazan, *Dünya Denkleminde Ortadoğu (Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar)*, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1996.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I., Ankara 1998.

PAPPE, Ilan, *Modern Filistin Tarihi*, Phoneix Yayınları, Ankara 2007.

PARLAR, Suat, *Ortadoğu, Vaad Edilmiş Topraklar*, Mephisto Kitabevi, İstanbul 2006.

RODRÍGUE, Aron, *Türkiye Yahudilerinin Batululaşması ("Alliance" Okulları 1860-1925)*, çev. İbrahim Yıldız, Ayraç Yayınları, İstanbul 1997.

SARINAY, Yusuf, *Osmanlı Belgelerinde Filistin*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü – Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2009.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918–1994*, İmge Kitabevi, İstanbul 2000.

SEVİM Ali – MERÇİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi-Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

SHERBOK, Dan Lavinia Cohn, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, çev. Bilal Baş, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.

SHARON, Moshe Sevilla, *Türkiye Yahudileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

SHAW J., Stanford, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Milleti", *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

SHAW J., Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, çev. Meriç Sobutay, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 2000.

ŞAKİR, Ziya, *Türkiye Yahudileri*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2011.

TANÖR Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY Yayınları, İstanbul, 2004.

TANYU, Hikmet, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, Elips Yayınları, İstanbul 2005.

TAYLOR, Alan R., *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi*, çev. Mesut Karaşahan, Pınar Yayınları, İstanbul 2001.

TURAN, Ömer, *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, Step Ajans, İstanbul (tarihsiz).

UMAR, Ömer Osman, “Osmanlı Döneminde Yahudilerin Filistin’e Yerleşme Faaliyetleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. XII, S. II, Elazığ 2002, s. 421 – 438.

UYGUR, Ziya, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Filistin Sorunu ve Siyonizm*, Bayrak Matbaası, İstanbul 1998.

ÜÇÖK, Coşkun – MUMCU Ahmet – BOZKURT Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara 1999.

YAŞAR, Fatma Tunç – ÖZCAN, Sevinç Alkan – KOR, Zahide Tuba, *Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin*, İHH İnsani Yardım Vakfı, İstanbul 2009.

YILMAZ, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Barış Platin Yayınları, Ankara 2009.

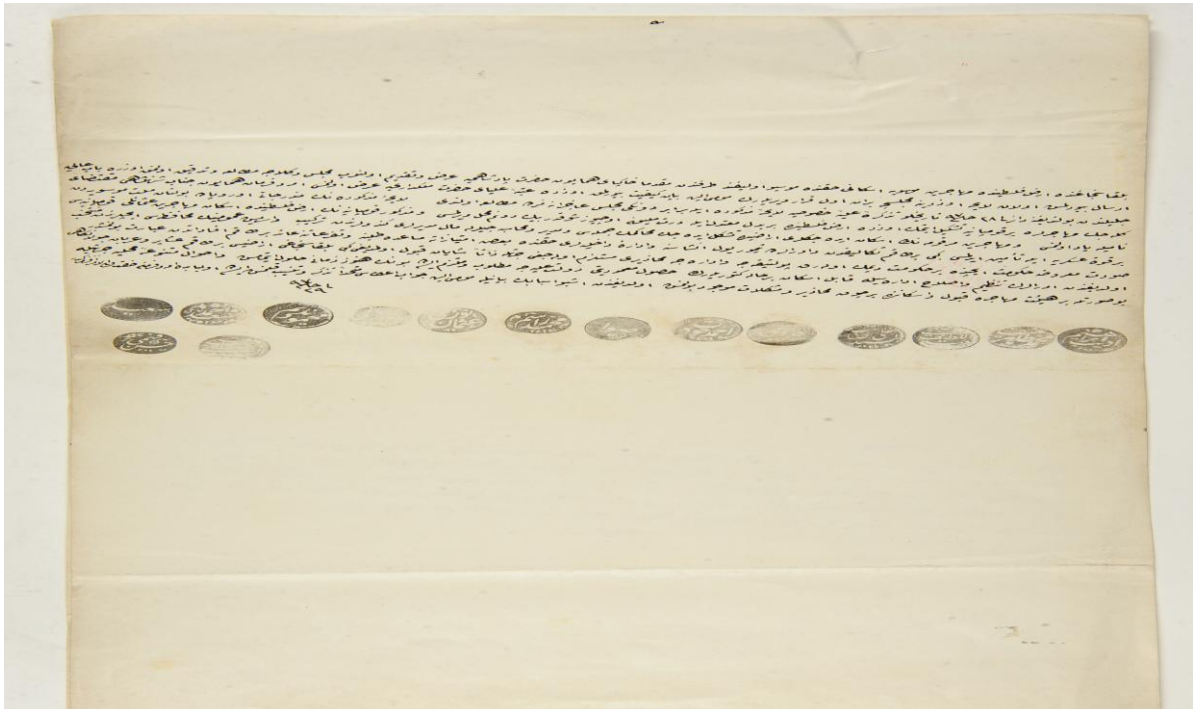
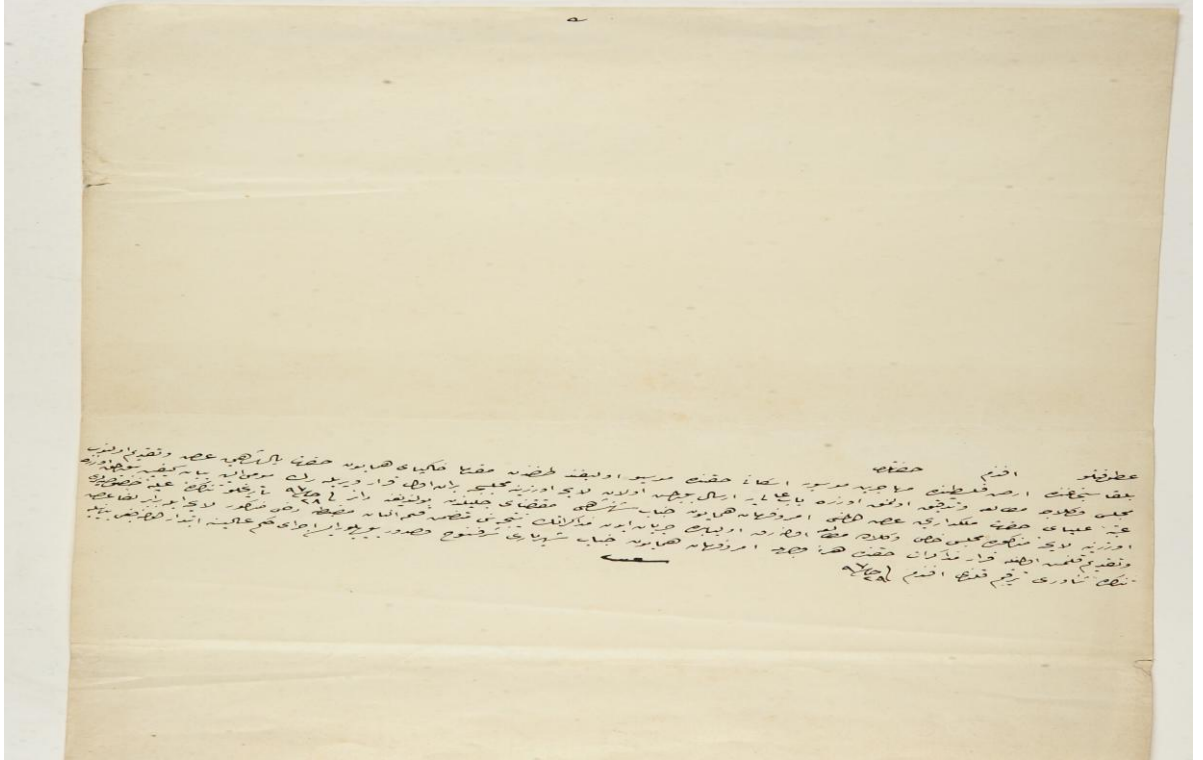
ZHELYAZKOVA, Antonia, “Osmanlı Mirası ve Balkan Tarihçiliğinin Oluşumu”, *Osmanlı*, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

<http://www.osmanli.org.tr/belgelergerceklerikonusuyor-2-93.html>.

EKLER

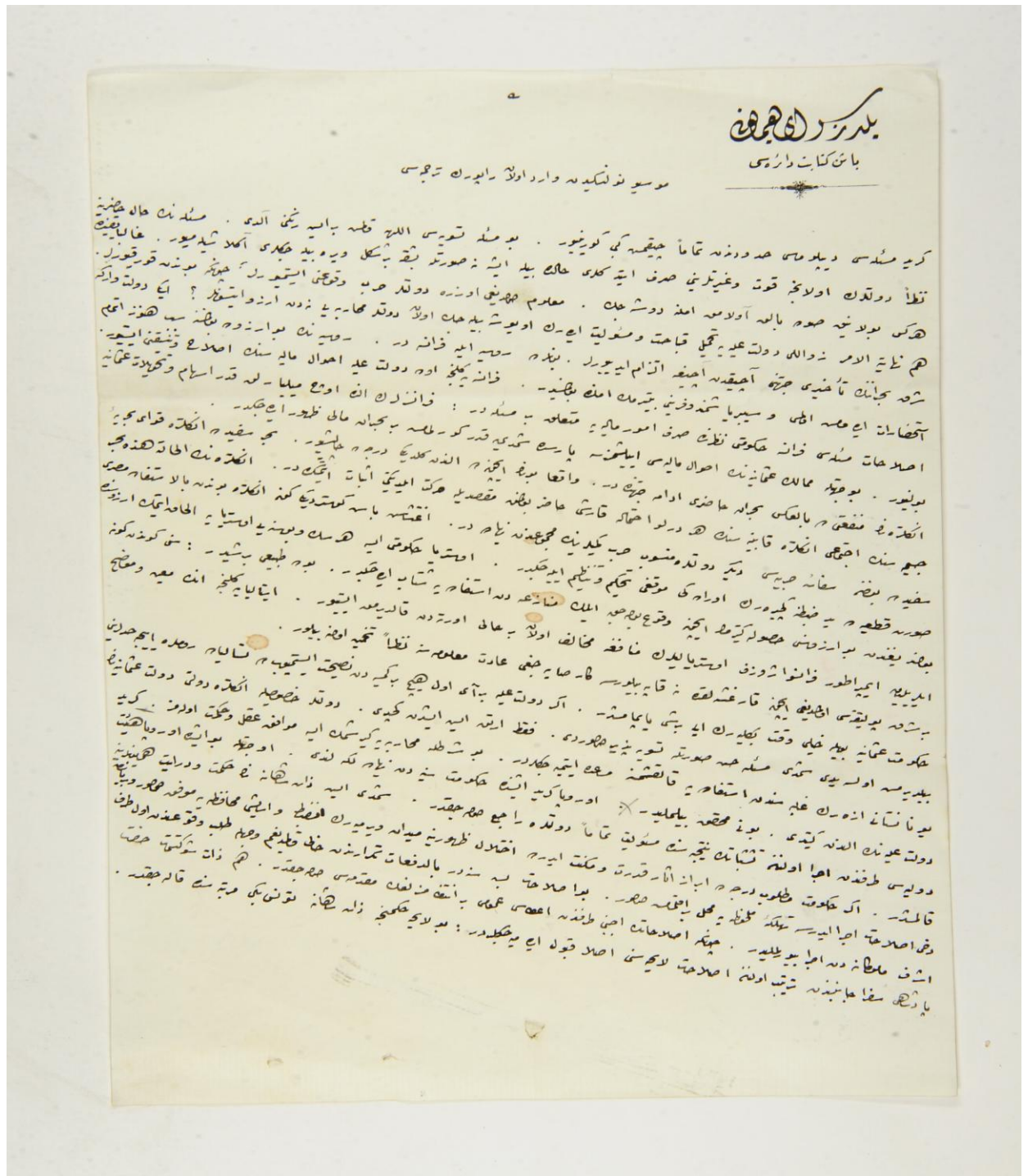
EK - 1: BOA. Y. A. RES. 5/58

İngiliz Muhafazakâr Partisi Milletvekili Oliphant'ın Sultan Abdülhamid'e sunduğu, Belka'da büyük bir arazi üzerinde özerk bir Yahudi kolonisi kurulması teklifinin Meclis-i Hass-ı Vükela azalarınınca uygun görülmediğini bildirir belge.



EK - 2: BOA. Y. PRK. TKM. 38/51

Newlinski'nin, kendilerine Filistin'de toprak verilmesi karşılığında Musevi iş adamlarının Osmanlı Devleti'ne mali anlamda yardımcı olacağını ve ayrıca ellerinde bulunan Avrupa gazeteleri vasıtasıyla manevi destek sağlayacaklarını ve böylece Osmanlı Devleti'nin yeniden hayat bulacağını aksi durumda Yahudilerin maksatlarına başka yollardan ve başka vasıtalar aracılığıyla nail olacaklarını belirttiği belge.



بدرزاد محمدی

با بن کتابت دارسی

نبار علی نیتدار ایوبیوم : دولت علی کندی قوتنده بیقه بیسه کووه نین وکونمیلید . اوروپا دولتین ممالک عثمانیه بی تقسیم کین
بیرخصه کهنه اتفاقه ای صده ایشریه طویلید . سیبوری بونه آجقنده آجقده سولیه . ارجینیه دولت عثمانیه ایشیه خارجه امداد
و معاونت کینیلید . بویه بیستیه ده رهنه اولون ایست کینید . حکومت سیه دولت بقای اسپانی و اخله ارامیلید . ذات کونستانتین
عقده بارشیه ایبراطره فاشونانوشنی شاه آتخا جومیلید . اوستیا ۱۸۴۸ ده حتی ۱۸۶۶ ده ناییه سوسی نراهلی ؟ اگر ذات
شانه نیه تابقیته بیته اقوامت عیسی خنود آجقه موفقه هلدیر دولت کینیه حیاته بیجقید . عکس تقدیر یعنی اراده خنودینت
دوام حالک دولت علی یقیه تاشه محرابه حقید .

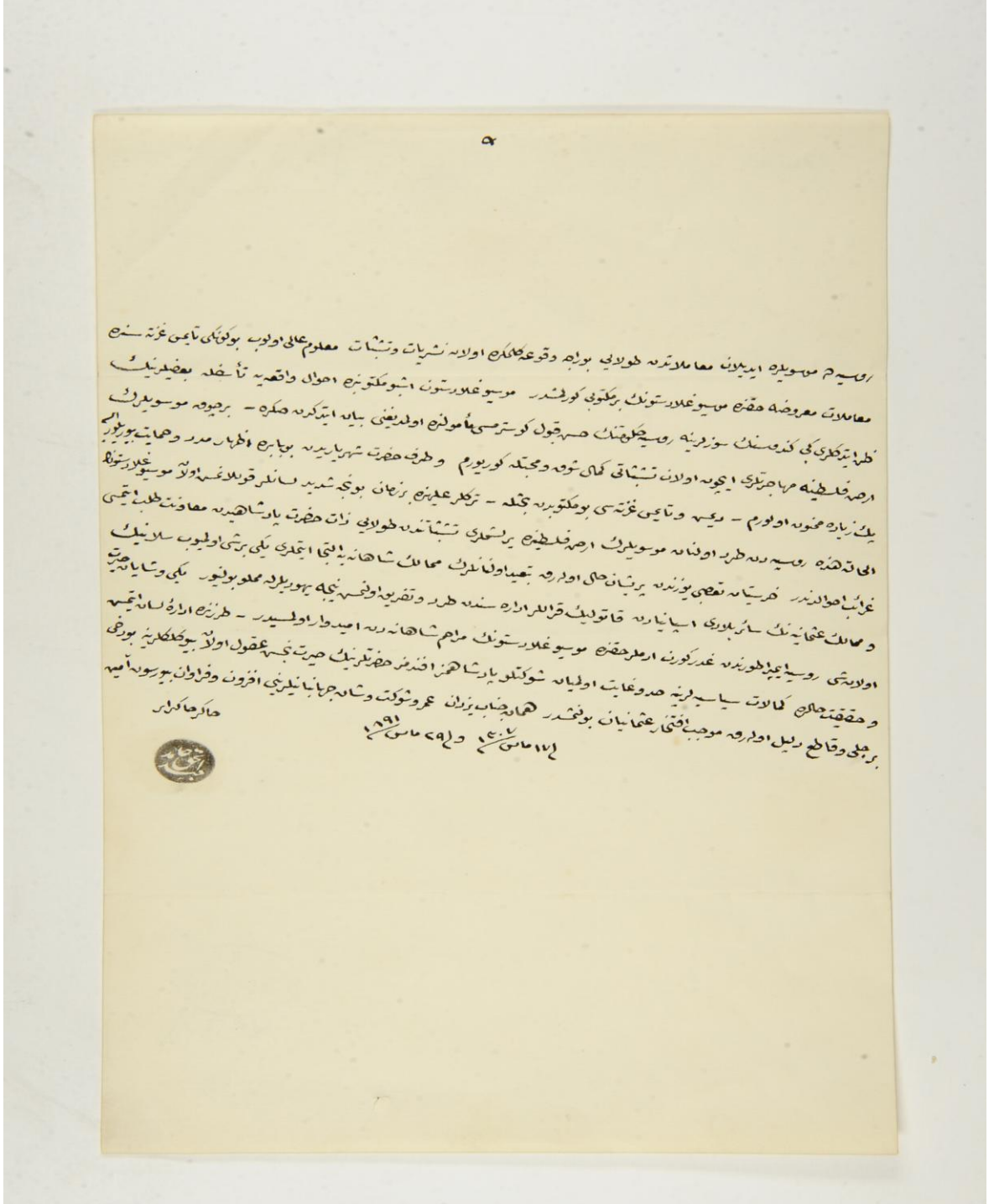
x x

موسوی نامه اولروره خاکلی و همینه مانعانیه بالدفعات بعضه تکلیفات علیه ائیمه اییم . عذت بکک معوضاتی زانه شانه ایلدی
ایه ویه ائیمه بیایوم . فقط احوال عظه عهد ائیمه صورتیه کونینت قبوله دهها ماعدور : حکومت سینه احوال مایه موسوی
سامیه درانک معاونت اولدیقر اصلاح اولدیجقید . بو شیایه درانک ایله حکومت عثمانیه نیه اراده سیه هروره ایصطلاحینت کینیه
مستطقات تأسیسه عقیقه بیته ایسویور . عهد جیل انیه جنب بارشیه سله بدیم خانه جهنره و قیله ممالک غنیه موسولینت ممالک
شانه کینیه عهد بیملدی . بوردخه ذات شانه موسولینت سولون اسعاف بیورلرسه هیچ بیعذر کورول . حاکم
بیورده بیملدی ایوا اصلاح استعاهل ائیلر . دیک طرفنده حکومت سیه عهد طویلید ویرمدیک تقدیر . بیورده قصه دلنه بیته بولنده
بیته واسطه رایله نایل شه حقیدر : بیورده عقله شروت صیبه ائیمه قونینت عذالیه طبع عاقده ایسه کورده بیجقیدین دولت اولدی
ذات اندریک مملکت بیته انگیزل بیدی بیورده تکلیف ایسویورلر . موسوی بیخصه طبعیه طبعیه ایسه کورده بیجقیدین دولت اولدی
کینیه نیه ساجج ائیمه درل . سولاشنی نظر دقته ائیمه که زانه شانه بیورده استعاشی سولید . بوردی حالک هم بیکنت ال
بیورده شیایه درانک معاونت فتنه سنا هم ده اورویانک موسوی ان بیته ان بیورده عذت زانیه معاونت معنوسینت ال ائیمه اولدیجقیدر
بیورده خصمه سوزمان نظر آتخا . ایله باقیله صبه بیته کینید .

تولشک
ویانه ۱۴۴ ماسیح ۹۷

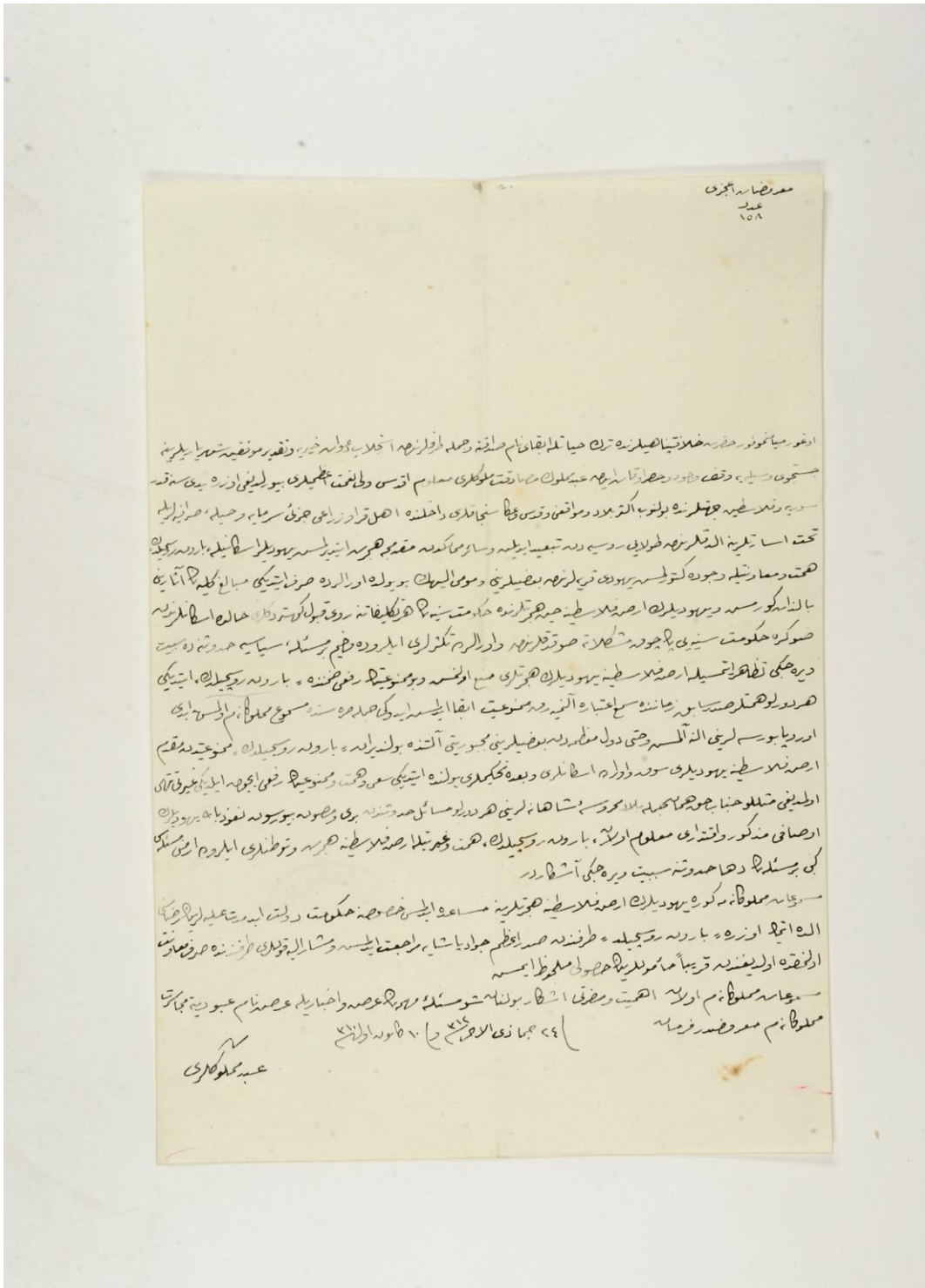
EK - 3: BOA. Y. PRK. EŞA. 13/67

Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçisi Abdülhak Hamid'in, Rusya'dan Filistin'e yönelik olarak yapılan Yahudi göçüne onay verilmemesini bildirir uyarı yazısı.



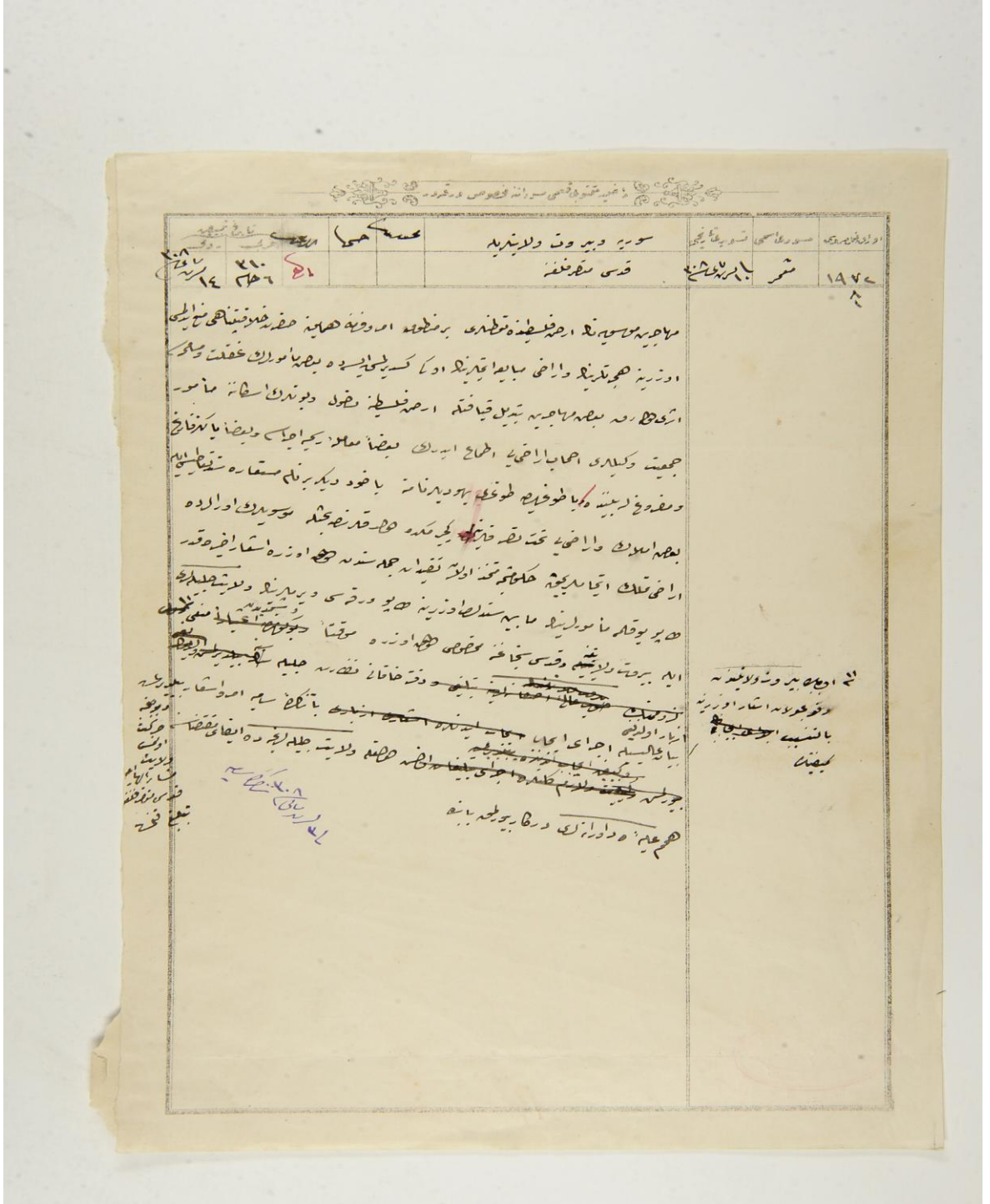
EK – 4: BOA. Y. PRK. AZJ. 30/37

Rusya ve başka devletlerden kovulan Yahudilerin Baron Rothschild'in desteği ile Filistin topraklarına yerleşmeye devam ettiklerini bildirir bir maruzat belgesi.



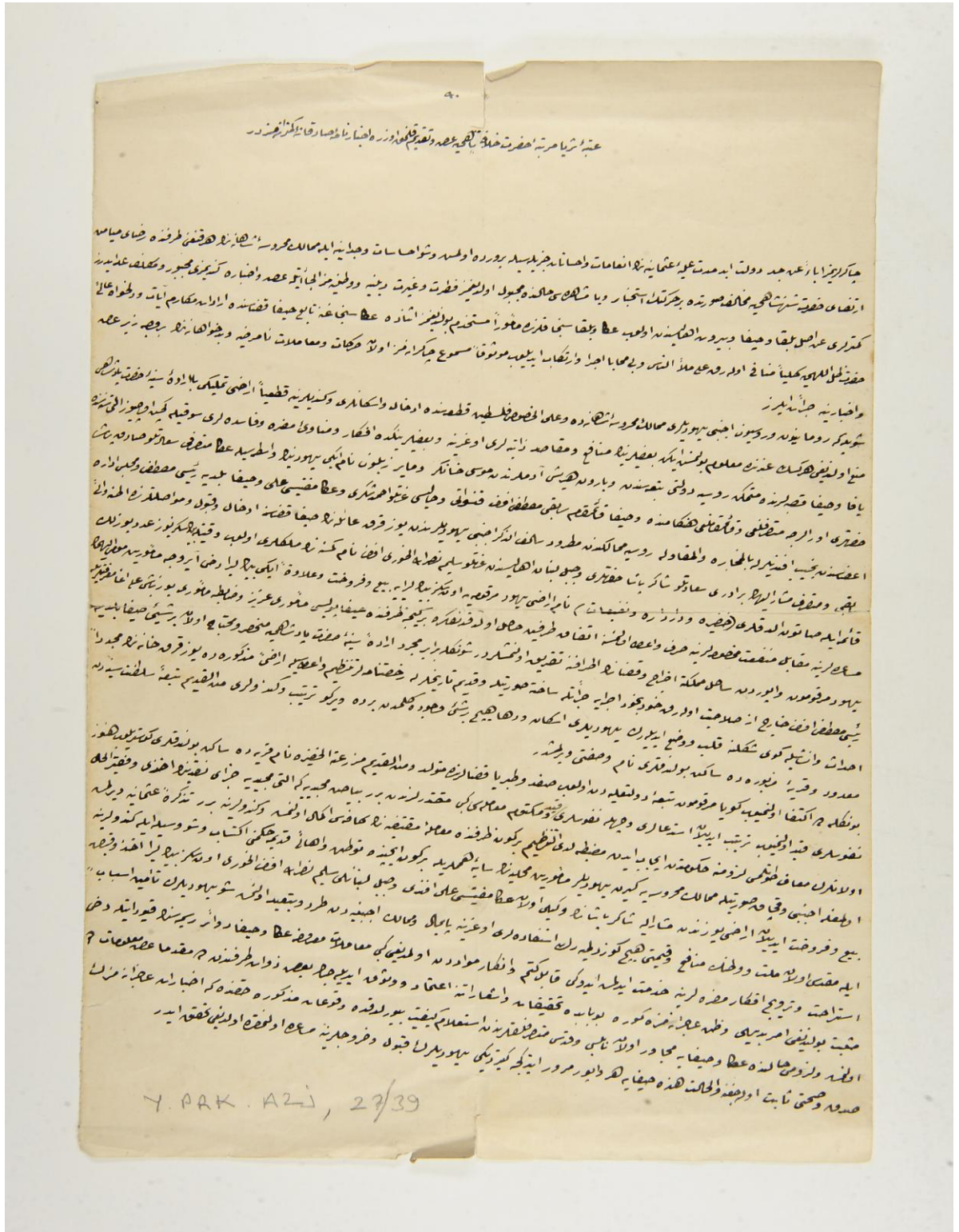
EK - 5: BOA. DH. MKT. 2025/36.

Beyrut Vilayeti'nde ve Kudüs Sancağı'nda tapu yoklama memurlarının kişiler arasında gayri resmi olarak düzenlenen el senetlerine dayanarak tapu vermelerini yasakladığını bildirir belge.



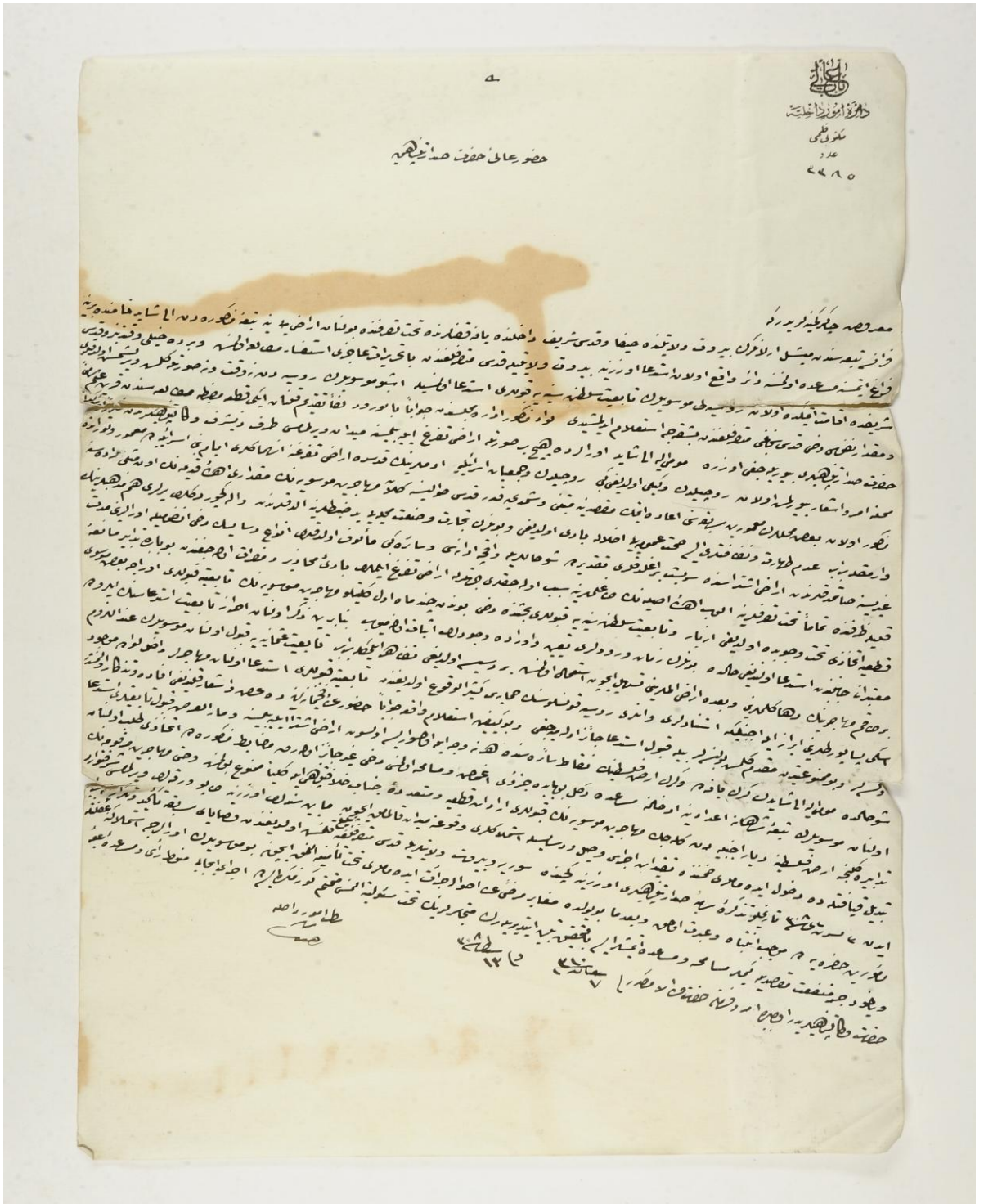
EK - 6: BOA. Y. PRK. AZJ. 27/39

Rusya ve Romanya gibi ülkelerden kovulan Yahudilerin Filistin Bölgesi'ne kanunsuz olarak yerleştiklerini ve göçmen Yahudilere kimlerin ne şekilde yardım ettiğini gösterir belge.



EK - 7: BOA. ŞD. 2280/26

Yahudilerin kendilerine Filistin bölgesinden toprak alma yasağı getirilmesi üzerine başka devletlerin tebaaları olan kişiler aracılığıyla arazi satın almalarının önüne geçilmesi amacıyla alınan karar.



50.TN2 . 1298.Ra.30

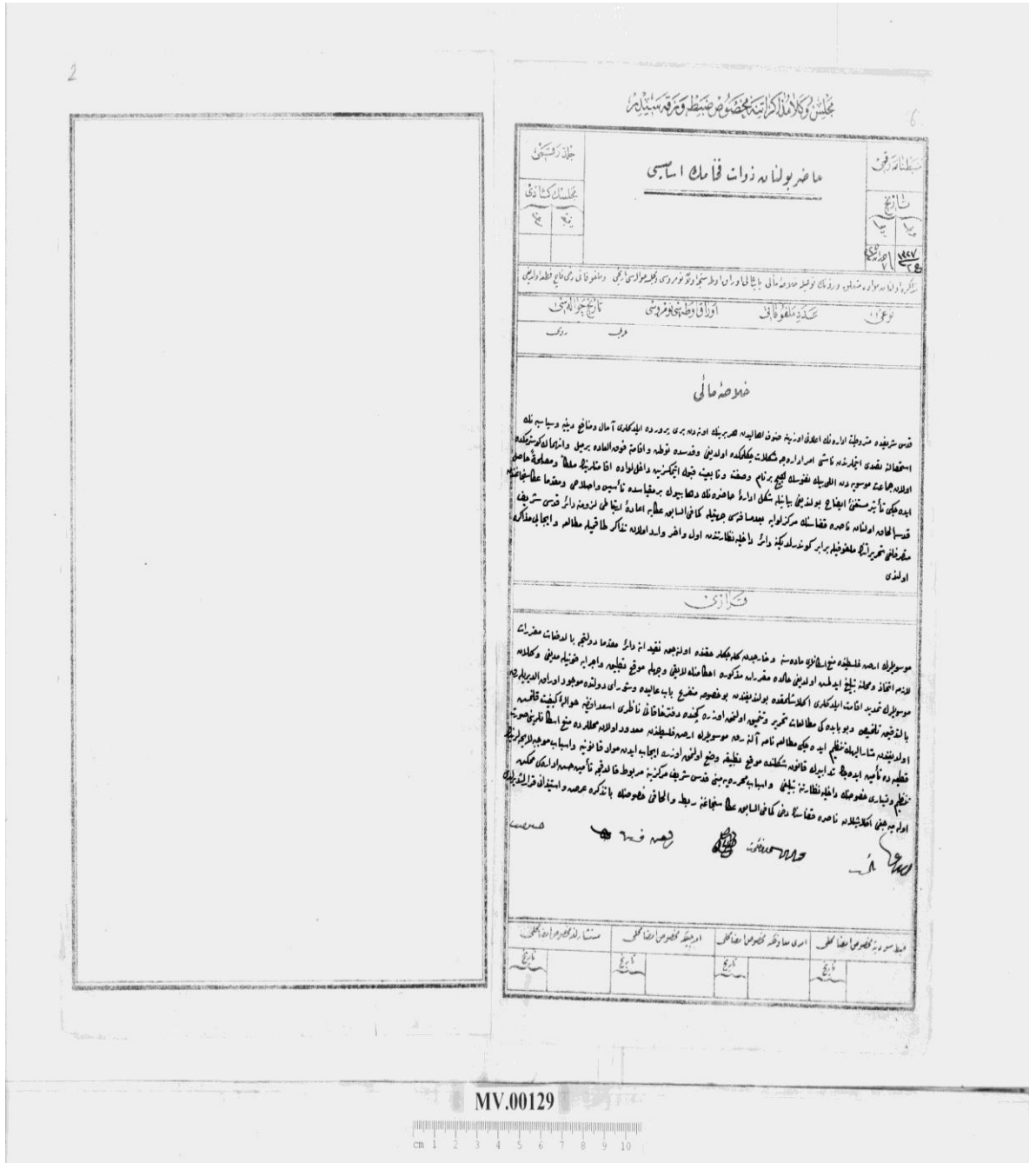
3/2

بمسئول معروضه ملكى لزوم واضع ضرورى التذره بولشه نياز مى كند حيث لذنه شرح مستر اولاده نفا نظرى ابطال ايجرت بعضه
شرائط اساسيه بطبعه تزويج صورت كيدى اصحابك دار خاطر اولاد بغيره سوا ملازمه كوره ساير اويره انگيز بولر اولاد
الملكى بوجوهي حقهاك علاقه وساسيه مخصوصه بلك مساعده كرو طوروم. ملك باسبولى اقتضا سلسله اولاد سائر اولاد
طرفنده بكونه نسبت و ملاصقه و تقبل اولاد بوجوهي بالاد عرصه و لذني وجهه بوجوهي مقصد ملحق اهاليه اصحاب دولت
هذيك هكلى ارض و املاك بخرى بوجوهي دفع بر ملازمه و صرف نيت اذيعى اولديه بلك بلك قائلين بوجوهي هر نيل بر باق شركى ناس
ايدلى اذ اراهاك طرفنده و بوجوهي استقرضات لزوم واضع صيغ و ناصيه منى وجهه اولاد بغيره تحقيق و بوجوهي بر قسم
اعظمه مطلقا كذا سباب زراعت هر ضرورى و ارضى و املاك نهضت و الحاصل عقد استقرضه حقيقى معاملات كاذبه حقيقى
نقدت و تصرفي تحت جريانه نيت و هكوت معلومت و تصرفي منظم اولد بغيره بوجوهي ارض حقيق اولاد و ارضى ناضيه
و هكوت كابل كبله همكوت طوموم ما در كلاس شرايط احكام اولد بغيره و بواسطه صورته رسميه اعلامه لذني در بر بوايشه
بولشه بوجوهي اولاد اصل نفاقه تشكيل ايجرت هك قوسا نيت سوريه مساسات مخصوصه بولشه بدو ايجرت ناهي
ما درى اولاد بغيره بوجوهي نياز ساير اذ ارضى و ارضى مختلفه ساير اذ ارضى و معتبره بجم دولت عليه و كابل اولاد
طبيعى و محدود و محل قائم بغيره بولر ارض بغيره نظردت و اجراء لذني حاله ايجرت مشتمل كاسم و ان نافع بولر سوريه
ايشه و بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره
تشكيل حاله دولتم ساير ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره
نارضه و ارض بغيره افزايه با شرف ايراد و حاله بخار بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره
ستوده بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره
لعمري اولد بغيره عمدا اولاد ارض نهضت معتبره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره
بر نفق منه بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره بولر ارض بغيره



EK - 9: BOA. MV. 129/6

Osmanlı Hükümeti'nin, Yahudilerin II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamından istifade ederek Filistin'e yerleşmelerinin engellenmesini ve buna yönelik kararların titizlikle uygulanmasına devam edilmesini bildiren kararı.

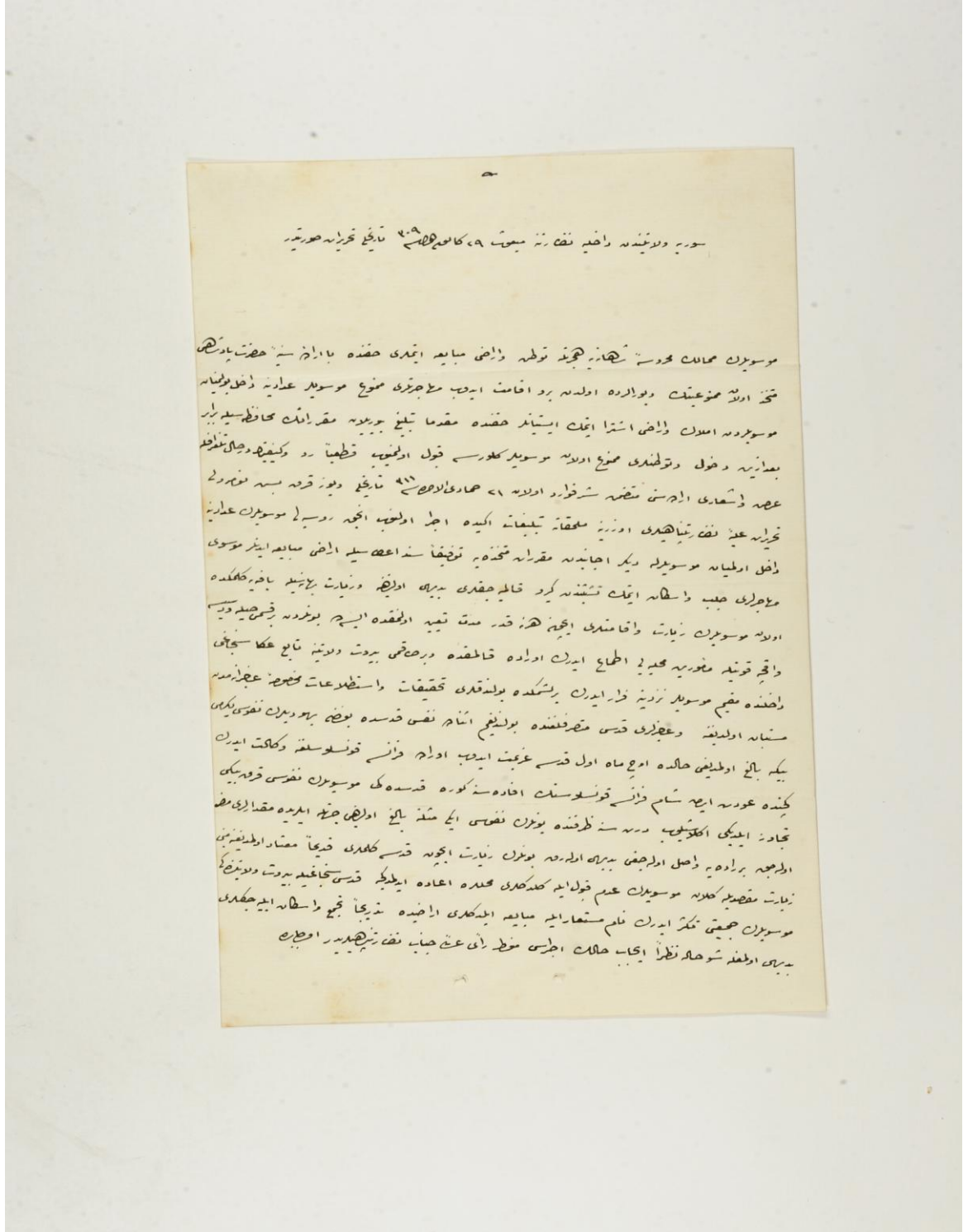


MV.00129



EK - 10: BOA. Y. PRK. DH. 7/29

Osmanlı Hükümeti'nin, Yahudilerin sahte kimlikle Kudüs'te arazi satın almalarının önüne geçilmesi yönünde 11 Ocak 1914 tarihinde aldığı karar.



ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Osmaniye ilinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Osmaniye de tamamladı. 1998 – 2002 yılları arasında Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü, 2002 – 2004 yılları arasında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Alanlar Tarih Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Program'ını tamamladı. Halen Osmaniye ili Toprakkale ilçesi Anadolu Lisesi'nde öğretmen olarak görev yapmaktadır.

VITAE

He was born in 1978, in the province of Osmaniye. He finished primary, secondary and high school in Osmaniye. 1998 - 2002 between years he studied department of History in Nigde University Science and Literature Faculty, 2002 - 2004 between the years, he completed non-thesis Master's degree in Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences. He is still a teacher in Osmaniye / Toprakkale Anatolia high school.